MemoriJurnale

JAMES WILLIAM OZANNE

Trei ani în România

1870–1873

VINTAGE
HUMANITAS

Despre James William Ozanne, membru al unei vechi familii engleze, știm că a fost o figură de prim-plan a corpului corespondenților de presă de la Paris în perioada 1882–1912, când a condus biroul cotidianului *Daily Telegraph*. A fost, de altfel, primul președinte al Asociației Presei Anglo-Americane din capitala Franței (1907–1908). Era inițiat în culisele politicii externe britanice și avea legături strânse în cercurile diplomatice pariziene.

Volumul de față este rezultatul experienței pe care a trăit-o la București în anii 1870–1873, unde a funcționat într-un post de la consulatul britanic. Cel mai probabil, în perioada rezidenței în Principatele Române a fost un apropiat al lui Sir Stephen Bartlett Lakeman (Mazar pașa), ceea ce ar explica discreția pe care o păstrează cu privire la misiunea sa.

J.W. OZANNE

Trei ani în România

Traducere din engleză și note de
Iulia Vladimirov

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Radu Gârmacea
Ilustrația copertei: Răzvan Luscov
Tehnoredactor: Florina Vasiliu
Corector: Andreea Niță
DTP: Dan Dulgheru

Tipărit la Paper Print – Brăila

J.W. Ozanne
Three Years in Roumania
Chapman & Hall, London, 1878

© HUMANITAS, 2015, pentru prezenta ediție românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Ozanne, James William
Trei ani în România: (1870–1873) / Ozanne J.W.;
trad., note: Vladimirov Iulia. – București: Humanitas, 2015
ISBN 978-973-50-4816-7
I. Vladimirov, Iulia (trad.)
94(498)"1870/1873"

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

CUPRINS

Nota editurii 7

Prefață 11
I. Coborând pe „frumoasa Dunăre albastră“ 13
II. „Orașul Plăcerii“ 21
III. Societatea 33
IV. Clasa de mijloc 45
V. Oamenii de rând 51
VI. Țiganii 61
VII. Sistemul de guvernământ 67
VIII. Biserica 79
IX. Țara 89
X. Agricultura și comerțul 105
XI. Originea poporului; limba și literatura; educația 119
XII. Obiceiuri și datini 131
XIII. O escapadă în Transilvania 147
XVII. Restaurarea principilor pământeni 155
XVIII. Privire de ansamblu asupra situației politice 161

NOTA EDITURII

Volumul lui James William Ozanne despre România a apărut la Londra în anul 1878. În acele zile, Europa era prinsă în fierberea Congresului de la Berlin, după ce urmărise Războiul Ruso–Turc cu sufletul la gură și cu temerea că avea să degenereze într-un nou conflict continental de amploarea Războiului Crimeii. Dacă astăzi vedem aceste evenimente mai ales ca pe un pas înainte în ceea ce privește realizarea aspirațiilor popoarelor balcanice, pentru opinia publică occidentală ele au avut o cu totul altă dimensiune și importanță. Congresul era menit să stăvilească expansiunea Rusiei, care părea să-și fi revenit după înfrângerea de la 1856 și folosea conflictele din Balcani pentru a-și extinde dominația în sud-estul Europei și în Orientul Apropiat. Germania și mai ales Austro-Ungaria erau preocupate de pericolul panslavismului. Regatul Unit își vedea amenințate interesele vitale din estul Mediteranei și de la Strâmtori, pe care până atunci și le apărase cu ajutorul aliatului otoman. În tot acest context, Principatele Unite fuseseră lăsate de tratatul încheiat în urma Războiului Crimeii ca un tampon în calea Rusiei și ca o garanție că acel „concert european" în care stabilitatea Imperiului Otoman juca un rol esențial avea să dureze.

Cu atât mai mari au fost uimirea și indignarea cu care a fost întâmpinată în Occident schimbarea de poziție a guvernului român. România apărea dintr-odată pe prima pagină a ziarelor europene ca aliat al Rusiei, un aliat care, neonorându-și datoria de recunoștință față de puterile protectoare, dăduse o lovitură decisivă suzeranului otoman și politicii de echilibru în Europa, deschizând armatelor țarului calea Constantinopolului prin victoria de la Plevna. Întrucât de la așezarea sa la București trecuseră deja cinci ani, este de presupus că în lipsa acestui interes de

conjunctură J.W. Ozanne nu și-ar fi așternut pe hârtie observațiile despre România și români.

Three Years in Roumania este deci o carte scrisă sub imperiul actualității, menită să contureze imaginea unui stat apărut recent pe harta continentului și despre care publicul de limbă engleză citește în presa zilei fără a avea nici o informație generală. Felul în care autorul își organizează materia poate fi întâlnit și la alți călători prin părțile noastre din secolul al XIX-lea; mulți dintre aceștia întreprind clasicul voiaj de la Viena la Constantinopol, întrerupt de o ședere la București. Spre deosebire de ei însă, J.W. Ozanne privește lucrurile cu ochiul agentului diplomatic care știe să extragă semnificativul din amestecul exotic și să-l așeze într-un tablou general cu o perspectivă și proporții juste. Acolo unde nu are observații directe, nu ezită să recurgă la date statistice și informații preluate de la predecesori pe care îi consideră creditabili. Acesta este un procedeu întâlnit la mai toți străinii care ne-au lăsat în secolul al XIX-lea descrieri ale spațiului românesc, un procedeu pe care aceștia îl trec sub tăcere – mai ales atunci când reiau aproape întocmai pasaje și scene întregi de la vreun alt autor – și asupra căruia istoriografia românească nu s-a aplecat. Ozanne își precizează însă sursele de la bun început, iar informațiile pe care le extrage compun, în ansamblul lucrării sale, dimpreună cu mărturiile sale directe, un tablou cât se poate de lămuritor pentru cititorul de astăzi.

Cu totul remarcabil, din perspectivă contemporană, este echilibrul aprecierilor. Grila sa de evaluare este idealul de democrație și progres al veacului. Deși nutrește o simpatie certă pentru români după anii petrecuți în mijlocul lor, J.W. Ozanne depune un efort pe deplin conștient de a-i descrie și judeca ponderat – după cum afirmă el însuși, nici cu entuziasm, precum autorii francezi, nici cu cinism, precum germanii. Un bun exemplu este modul în care se raportează la discuția despre originea și profilul etnic ale poporului român; cu datele istorice parțiale pe care i le oferă istoriografia momentului, autorul ajunge la concluzii valabile și azi.

De un interes aparte este discuția din final cu privire la opțiunile României în ceea ce numim Războiul de Independență. Ceea ce pentru noi astăzi este o alegere care se impunea cu necesitate – intrarea în război alături de puternicul vecin ortodox de la răsărit împotriva Imperiului Otoman pentru dobândirea independenței de stat – era privit de cancelariile occidentale drept o aventură

suicidară. Tot ce realizaseră românii din Principate în secolul al XIX-lea, culminând cu Unirea și cu aducerea domnitorului străin, fusese împotriva intereselor, politicii și voinței Rusiei și cu acceptul, fie și de ultimă instanță, al Porții. Prin acest act, România renunța la protecția și garanțiile puterilor europene și se lăsa la cheremul imperiului țarilor. J.W. Ozanne enumeră și consecințele care ar fi putut decurge din pariul riscant al lui Carol I și al lui Ion C. Brătianu. Unele dintre ele aveau să devină realitate chiar în zilele în care volumul său vedea lumina tiparului. De altele am fost feriți printr-o conjunctură determinată, în cele din urmă, tot de interesele puterilor occidentale.

Singura ediție a acestei cărți a apărut la Chapman & Hall și are 240 de pagini. A fost tradusă integral și fidel, cu excepția capitolelor XIV („The Early Heroes"), XV („The Fate of Brancovano") și XVI („The Rule of the Phanariotes"), aflate între paginile 183 și 211 ale originalului; editura și traducătoarea au considerat că acestea nu aduc informații sau aprecieri de mare interes pentru cititorul de azi, ci pot fi utile doar cercetătorului care studiază formarea percepției occidentale asupra spațiului românesc. Cele trei capitole sunt tributare stadiului în care se afla istoriografia epocii și de aceea conțin, pe lângă informații istorice corecte, și inadvertențe și erori factuale sau de datare ori interpretare; sumarul lor a fost dat însă în notă (p. 155 n. 1). Numele proprii din spațiul răsăritean, în special cele românești, care apar adesea într-o grafie ezitantă, au fost redate în forma contemporană cea mai apropiată de cea din original. Cuvintele românești folosite de autor în text în grafia, încă nefixată, a epocii au fost transcrise cu litere cursive, în general în grafia impusă de normele actuale. Au fost reluate ca atare, în majoritatea cazurilor, cuvintele și expresiile franțuzești din original. Notele aparțin traducătoarei.

PREFAȚĂ

Recentele evenimente din Răsărit au adus România în centrul atenției. Drept urmare, a crescut considerabil și interesul opiniei publice pentru un principat aproape necunoscut până acum.

Din câte știu, nici un englez nu a mai scris vreodată, în limba engleză, o carte despre această țară.[1] Am scris, așadar, lucrarea de față din dorința de a satisface o curiozitate vădită.

Am fost încurajat în încercarea mea de atenția de care s-au bucurat unele articole pe care le-am publicat în *Temple Bar* și *The University Magazine*; scurte fragmente ale acestora vor putea fi regăsite, pe alocuri, în paginile prezentului volum.

---

[1]) La data publicării cărții lui Ozanne apăruseră deja – pe lângă unele relatări incluse în memorii de călătorie mai ample –, câteva titluri ale unor autori britanici dedicate exclusiv spațiului românesc: William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldovia: with various political observations relating to them*, London, 1820; Patrick O'Brien, *Journal of a Residence in the Danubian Principalities in the Autumn and Winter of 1853*, London, 1854; Florence K. Berger, *A Winter in the City of Pleasure: or, Life on the Lower Danube*, London, 1877. Judecând după conținutul paginilor de față, este foarte probabil că J.W. Ozanne nu cunoaște nici unul dintre aceste volume, care au, probabil, o circulație restrânsă în epocă.

Am încercat, pe întreg parcursul lucrării, să ofer cititorilor o imagine de ansamblu asupra țării, fără a intra în prea multe detalii, care multora li s-ar fi putut părea obositoare.

România nu este un stat de prim rang. După părerea mea, schițarea unui tablou al ținutului și al locuitorilor, al obiceiurilor și al istoriei lor, realizat, în mare parte, grație experienței practice dobândite pe parcursul celor trei ani petrecuți aici, reprezintă un demers satisfăcător.

Preocupat cu precădere de chestiuni politice și de comerț, am făcut referire mai cu seamă la clasicele lucrări semnate de Vaillant, Regnault și Obédénare[1], cărora le sunt recunoscător pentru multe informații de valoare. Tabelele statistice exacte și detaliate publicate de ultimul dintre autorii menționați mi-au fost deosebit de folositoare.

În final, aș vrea să se înțeleagă deslușit că nu este vorba despre o carte veselă. Le doresc românilor tot binele, dar nu pot uita că am datoria de a-i zugrăvi așa cum sunt. Am speranța că voi fi reușit, măcar în parte, să aduc în această schiță de portret îmbinarea potrivită de lumini și umbre.

J. W. OZANNE

[1]) J[ean]-A[lexandre] Vaillant, *La Romanie, ou histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or, Ardialiens, Vallaques et Moldaves, resumés sous le nom de Romans*, Paris, 1844 (3 vol.); Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes*, Paris, 1855; M[ihail] G[eorgiade] Obédénare, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes: Géographie, état économique, anthropologie*, Paris, 1876.

CAPITOLUL I

COBORÂND PE „FRUMOASA DUNĂRE ALBASTRĂ“

În toamna anului 1870, sătul de ceva vreme de traiul la Londra și tare dornic să fac o schimbare, am acceptat un post care m-a adus la București, unde am rămas apoi trei ani. Știind prea puține sau chiar nimic despre România, nu puteam să nu mă gândesc la faptul că mă aștepta un salt în necunoscut, însă curiozitatea și setea de aventură m-au îndemnat să iau o hotărâre pe care nu am regretat-o niciodată. Lucrurile nu stăteau pe atunci așa cum le știm astăzi. Moldo-Valahia, cu numai opt ani în urmă, era aproape o *terra incognita* pentru locuitorii Europei de Vest. Informațiile pe care reușisem să le obțin erau oarecum contradictorii. „Bucureștii îți vor părea un loc vesel, în pas cu moda“, spunea cineva. „Așa-numitul oraș al plăcerii – sublinia altul – e monotonia întruchipată.“ Toate opiniile însă cădeau de acord cu privire la asprimea climei. Pe cât erau verile de fierbinți, pe atât erau iernile de geroase. Holera apărea într-un anotimp, difteria în următorul; tifosul își făcea, se pare, de cap tot timpul anului. Însă epidemiile de febră stârnite de mlaștinile fetide ce băltеau pretutindeni la câmpie erau adevăratul izvor de nenorociri al ținutului, lucru pe care aveam să-l simt pe propria-mi piele. De altfel, mă îndoiesc că vreun străin, fie el tânăr sau bătrân, care a petrecut câteva săptămâni la București a scăpat fără a plăti acest

tribut. Luând în considerare toate cele de mai sus, perspectiva nu era, totuși, grozav de înspăimântătoare, deși, judecând după propria experiență, i-aș sfătui pe toți cei care doresc să se stabilească în România să se gândească bine înainte de a lua o hotărâre care s-ar putea dovedi definitivă. Spun asta pentru că, nu știu de ce, oamenilor le vine tare greu să părăsească Moldo-Valahia. Oricât de mult le-ar displăcea, țara are o putere de atracție care nu poate fi descrisă în cuvinte; observația aceasta este așa de răspândită, încât localnicilor le place să repete două versuri ce-o ilustrează admirabil:

Dambovitza, apa dulce,
Quine bea, nu mai se duce.[1]

Adaug că Dâmbovița este un râu ce izvorăște din Munții Carpați și trece prin București, către Dunăre. De altfel, voi mai avea prilejul să scriu despre Dâmbovița, căci joacă un rol important în istoria și economia capitalei.

Am plecat din Anglia în luna august a anului 1870. Războiul Franco–Prusac[2] se întețea, iar starea generală de spirit era încărcată de fervoarea evenimentelor. Nu puteam trece prin Franța, așa că am luat vaporul spre Anvers și m-am îndreptat, cât am putut de repede, spre

---

[1]) Versurile „Dâmbovița, apă dulce, / Cine-o bea nu se mai duce" aparțin austriacului Erich Winterhalder, stabilit la București în 1829, și au fost transpuse pe muzică de compozitorul Ioan Andrei Wachmann, bucurându-se de o îndelungată popularitate. Autorul adaugă, în original, celor două versuri – redate aproximativ – traducerea în limba engleză (*„Dambovitza, thou sweet water, Who drinks of thee never leaves thee more."*). [2]) Războiul Franco–Prusac (iulie 1870–mai 1871) a reconfigurat echilibrul european, punând capăt imperiului lui Napoleon III și consfințind statutul de mare putere al Confederației Germane coagulate în jurul Prusiei lui Bismarck.

Köln. În Belgia se făcea auzit zgomotul armelor, iar trupele care se îndreptau spre frontieră cu miile influențau, într-o anumită măsură, punctualitatea trenurilor. De la Köln am pornit către Viena, evitând Rinul, și am călătorit, în schimb, prin nordul Germaniei, Saxonia și Boemia. Din nou, semnele marelui conflict armat s-au dovedit dureros de limpezi, căci mulțimea regimentelor de cavalerie și infanterie a continuat să treacă pe lângă mine cât a ținut drumul spre Berlin. Până n-am ajuns la frontiera austriacă n-am putut să trec peste sentimentul de profundă tristețe stârnit de vederea atâtor oameni sortiți greutăților unei cumplite campanii și poate chiar morții. N-aș fi putut să-mi închipui atunci că doar în cursul câtorva ani furtuna de sânge și foc ce cuprinsese apusul Europei se va muta în răsărit, iar frumoasele provincii pe care urma să le vizitez vor deveni în scurt timp scena uneia dintre cele mai teribile calamități consemnate de istorie. Dar să trecem mai departe. Drumul meu se întindea de la Viena la Baziaș, de-a lungul căii ferate ce trece prin Buda-Pesta și Banatul Timișoarei. Aici recolta era strânsă de bărbați vânjoși, și nu de femei delicate și băieți, ca până acum, iar întregul ținut părea îmbelșugat și vesel.

Baziaș este portul dunărean de unde poți lua vaporul austriac, care coboară pe fluviu până aici, plecând din capitala Ungariei. Este un loc mohorât, pietros, cât se poate de neinteresant, atâta doar că poți întrezări ceea ce va urma. Pentru prima dată, aici poți vedea țăranul valah în carne și oase, în zdrențele și mizeria lui, cu pletele nepieptănate și mustățile lungi, atârnând, iar întregul e completat de căciula dacică, neagră; cu totul, un spectacol de neuitat. La vederea unui astfel de monstru barbar am simțit o apăsare în suflet și mi-am spus, în sinea mea, „*Civilisation, adieu!*“. Copleșitoarele imagini ale șesurilor pustii și ale tâlharilor valahi începeau acum să

mă bântuie. Și dacă întreaga țară arăta așa, cu locuitori la fel de sălbatici și mizerabili precum cei de lângă mine? Melancolia mea avea totuși să se risipească în chip fermecător. Urmând cotul râului, câteva sute de iarzi[1] mai sus, sosea splendidul vapor, o întruchipare de viață, bucurie și vioiciune. Un ceas sau două mai târziu, ne aflam la bord și plecam.

Aș putea nota, în acest punct, că vasele cu aburi de pe Dunăre sunt modele de lux și confort. Frumos echipate și întreținute cu riguroasă grijă, își fac un titlu de glorie din bucătăria admirabilă, și nimic nu poate fi mai agreabil decât o călătorie în amonte sau în aval, în lunile de toamnă. În cazul meu, operațiunea era deosebit de plăcută, căci vasul era înțesat cu moldo-valahi care se întorceau din voiajul anual de la Paris și din Germania, de la băi. Dacă mizerabila înfățișare a țăranului mă adusese în pragul deznădejdii, cea a încântătoarelor sale compatrioate a avut, trebuie să mărturisesc, un efect diametral opus. Ochi așa de scânteietori și expresivi, bucle de un negru atât de strălucitor, mâini și picioare atât de gingașe nu mai erau de găsit nicăieri altundeva. Romăncele sunt vestite pentru frumusețe, menite să iubească și să fie iubite. Înzestrate cu o inteligență ageră și cu o anume înclinație spre umor, sunt întotdeauna însoțitoare plăcute. Desigur, aici se aflau în largul lor, pline de sănătate și bună dispoziție, nerăbdătoare să discute despre ceea ce văzuseră și auziseră. Căpitanul vaporului era vajnicul conducător al unei astfel de ambarcațiuni și al unei asemenea încărcături. Un marinar de clasă, agil, dăruit cu multă prezență de spirit, care nu se arăta indiferent la farmecele celor din jur. Chipeș și bine făcut, era îmbrăcat cât se poate de dichisit și era evident mândru de rumoa-

[1]) Iard, unitate de măsură echivalentă cu 0,914 m.

rea pe care o stârnea când traversa puntea ofițerilor în cizmele sale lăcuite și cu mănuși impecabile de culoarea lavandei. De trei ori fericiți cei care erau invitați să se alăture micului său grup, la vremea asfințitului, când șampania la gheață și țigaretele delicioase ofereau conversației un stimul rafinat! Și ce agitație când vreun punct de interes se înfățișa vederii! Nicăieri n-am găsit un cicerone mai agreabil. Porțile de Fier au reprezentat, desigur, cea mai impresionantă priveliște a călătoriei; au fost descrise atât de des, încât nu voi face și eu aceeași încercare. Ajunge să spunem că formează cel mai frumos colț de peisaj ce se poate afla în preajma unui râu din Europa. Munții care se ridică, înalți, de o parte și de alta a Dunării, torentul înaintând, vuind, spumegând și bolborosind pe măsură ce aleargă mai departe, nenumăratele bancuri de pești, vâltori și vârtejuri de apă, cu o bucățică de cer albastru luminos deasupra și petele norilor ca de lână, toate împreună oferă elementele unuia dintre cele mai uimitoare tablouri. Prin comparație, Rinul se scufundă în banalitate, fără speranță. Chiar și Elba, care se poate mândri cu unele colțișoare fermecătoare, este pusă în umbră de un asemenea peisaj. Din când în când treceam pe lângă câte o insulă acoperită de o vegetație bogată, care cobora până la marginea apei. Pe una sau două dintre ele am putut vedea câte un castel în paragină sau câte o cetate din alte vremuri, care-și jucase rolul în Evul Mediu, iar acum era sortită ruinei. Câteodată, un fes turcesc ne privea de departe, de deasupra crenelurilor. Pe malul din stânga noastră am mai observat o santinelă solitară, în uniformă austriacă, urmașă a coloniștilor militari, vestiți până în ziua de astăzi. Oricum, până n-am ajuns la Orșova nu prea am văzut ființe omenești. Atinseserăm de-acum granița valahă, și o schimbare urma curând să se producă.

Până aici, cursul apei se desfășurase între munți abrupți și stânci povârnite, de care atârnau tufișuri și copaci; acum, un peisaj ceva mai blând urma să-i ia locul. Malul valah devenea din ce în ce mai întins și mai jos, precum un țărm olandez. Peste tot, pâlcuri de sălcii se întindeau de o parte și de alta a șuvoiului mâlos, însuflețite de stoluri de berze și cocori care se plimbau, solitari și netulburați, ca niște spectre printre trunchiuri, făcându-și drum prin iarba umedă și rece și printre trestiile pitice, ca și când ținutul ar fi fost dintotdeauna numai al lor. În acest punct, aș nota că, în afară de câteva locuri, precum Turnu-Severin, Calafat și Turnu-Măgurele, țărmul valah al Dunării coborând spre Giurgiu e cât se poate de pustiu. În cea mai mare parte, este o priveliște a dezolării. Pământurile sunt necultivate, pajiștile sunt neatinse de coasă; ici și colo câte un animal, iar oameni, aproape deloc. Această stare de lucruri poate fi pusă pe seama faptului că țara s-a aflat, timp de secole, în calea năvălitorilor turci, care ardeau cătunele și orașele, pustiau ogoarele și luau cu ei turme și cirezi. Țăranii alegeau locurile mai sigure și căutau, printre dealurile Craiovei sau în vecinătatea Carpaților, un adăpost din calea atacurilor dușmanului. Pe de altă parte, pe țărmul turcesc priveliștea este mult mai promițătoare și mai pitorească. Sat după sat se oglindește în apa liniștită, iar peisajul este, pretutindeni, cu adevărat încântător. Atât în Serbia, cât și în Bulgaria, țărmul este întotdeauna mai înalt, și merită notat că ținutul de la sud de Dunăre este mereu mai ridicat decât cel de la nord. Las în seama geologilor explicarea acestui fenomen. Zonele rurale de pe malul bulgăresc păreau înțesate de vite, iar multe dintre ele puteau fi văzute, lângă cei care le mânau, fie păscând pe dealurile unduitoare, fie potolindu-și setea pe prundișul de lângă apă. Erau, de asemenea, destui pescari în bărci

frumușele, dar greoaie, împinse de pânze de felurite mărimi și forme. Una peste alta, priveliștea ce mi-a adus desfătare în timpul celor două zile luminoase de septembrie a fost una dintre cele mai mari plăceri din viața mea.

Era după-amiaza târziu când am ajuns la Giurgiu, micul port unde ne-am oprit în drumul spre București. Giurgiu nu era, pe vremea aceea, vreun mare punct de atracție. Înconjurat de fortificații dezafectate și construit într-un loc cu desăvârșire lipsit de romantism, arăta exact ca orice alt târg moldo-valah. Chiar la Dunăre se aflau cazărmile și cam o duzină de case și hoteluri cu înfățișare decentă, dar dincolo de ele începeau obișnuitele drumuri pline de praf sau noroi, după cum se întâmpla, străjuite de căsuțe și colibe sărăcăcioase, emanând mirosuri care mai de care mai neplăcute, murdare în cel mai jalnic chip. Locul părea a fi fost lăsat în seama câinilor și a porcilor, și mă gândeam, privind în jur, că perspectivele mele la București vor fi fiind oricum, numai satisfăcătoare nu. Nici gustarea cu care am fost tratat, în așteptarea trenului, n-a fost menită să-mi inspire sentimente mai plăcute. Acel *schnitzel* sau cotlet ce ni se pusese dinainte putea la fel de bine să fi fost o bucată de piele de rinocer, din câte mi-am dat seama, căci a rezistat tuturor încercărilor de a-l spinteca. Proprietarul trebuie să fi făcut avere de pe urma cărnii aceleia. Nici vinișorul valah, care papilelor mele gustative, neobișnuite cu așa ceva, li s-a părut un oțet ușor colorat, n-a fost mai plăcut. Mă apropiam încă o dată, cu repeziciune, de culmile disperării, când clopoțelul din stație a sunat și m-am găsit în tren, *en route* spre București. De la Giurgiu la București este o distanță de două ore, cea mai mare parte printr-un ținut neted, lăsat aproape cu totul în pârloagă. Drumul nu prezintă nici un punct de interes, cu excepția

Comanei, o pădure plăcută, cam la o jumătate de oră de București, foarte căutată de cei care merg la picnic în lunile de vară. La gară pot fi văzute fete tinere, când e vremea caldă, oferind spre vânzare pasagerilor mănunchiuri de fragi și flori sălbatice. Câștigă probabil destul de bine din comerțul acesta.

CAPITOLUL II
„ORAȘUL PLĂCERII“

Era seară când am sosit la București, și n-am putut afla prea multe străbătând străzile slab luminate, în afară de starea caldarâmului, cu siguranță cel mai deplorabil din toate câte au fost inventate. Smuciturile și zdruncinăturile pe care le-am simțit trebuie într-adevăr trăite pentru a putea fi închipuite, lucru deloc de mirare la o privire mai atentă. Dincolo de străzile principale, bine întreținute și măturate, drumurile sunt fie lăsate de izbeliște, fie neîngrijite, încât devin, pur și simplu, aproape imposibil de circulat. Bănuiesc că bulgarii sunt de vină pentru această stare de lucruri, căci aici ei se ocupă, de obicei, de grădinărit și de pavarea drumurilor. În timpul verii, norii de praf, plini de insecte dezgustătoare, umbresc plăcerea plimbărilor. Totuși, iarna este chiar mai rău, iar uneori e cu neputință să treci strada, fiindcă apa se ridică până la grumajii cailor. Noroiul și mâzga trebuie văzute pentru a crede că așa ceva este posibil, și nimeni nu iese din casă fără cizme sau galoși înalți. De fapt, cu puțin timp în urmă, nici un moldo-valah de oarecare condiție n-ar fi consimțit să meargă pe jos. Singurul efort dispus să-l facă era folosirea unor trăsuri greoaie, căci românii nu sunt călăreți entuziaști, spre deosebire de unguri sau de turci. Mizeria drumurilor i-a adus

Bucureștiului supranumele de *„Boue qui reste“*[1], acordat de străinii obișnuiți cu un trai mai bun.

Bucuresci, așa cum spun localnicii, „orașul plăcerii“, este capitala Valahiei. Vechea capitală, din vremea când turcii năvăleau adesea în țară, era Târgoviște, oraș aflat în partea de nord-vest, chiar la poalele Munților Carpați. Fiind destul de recent, Bucureștiul nu prea se poate mândri cu multe relicve; turnul rotund numit „Colțea“[2], despre care se spune că ar fi fost construit de soldații lui Carol XII, regele Suediei, după teribila înfrângere de la Poltava, este aproape singura clădire de interes. Așezarea orașului este oarecum neobișnuită, dat fiind că, deși se află în mijlocul unei câmpii largi, este înconjurat aproape complet de coline, care îl apără în timpul iernii de rafalele ce se abat dinspre stepele înghețate ale Rusiei și ale bazinului Mării Negre, dar îl preschimbă într-un adevărat cuptor în lunile iulie și august, când vremea e aproape tropicală. Cine vrea să vadă Bucureștii așa cum se cuvine ar trebui să urce pe unul dintre dealurile din partea de sud a orașului și, odată ajuns în vârf, să-l observe cu atenție. Priveliștea este nespus de fermecătoare, căci acoperișurile de metal ale cupolelor celor două sute de biserici reflectă lumina razelor orbitoare ale soarelui, iar efectul este cu adevărat splendid. În luna mai, când minunatele grădini răspândite pretutindeni în oraș sunt împodobite de verdele frunzelor și delicatețea florilor, peisajul devine

---

[1]) „Noroi care rămâne“ (fr.); joc de cuvinte. [2]) Turnul Colței a fost construit între anii 1709 și 1714 de soldații regelui Carol XII al Suediei, care se retrăgeau prin Țara Românească în urma bătăliei de la Poltava (1709), încheiată cu victoria armatei ruse conduse de Petru cel Mare. Timp de peste un secol, Turnul Colței a fost cea mai înaltă clădire a capitalei și unul dintre principalele sale puncte de atracție; este demolat în anul 1888, odată cu lărgirea Bulevardului Colțea (astăzi Ion C. Brătianu).

neașteptat de încântător. Cu toate acestea, la o privire mai atentă, tabloul se dovedește întrucâtva dezamăgitor. Șirurile întregi de străzi murdare, mărginite de case sărăcăcioase, colibe și maghernițe, printre care se ridică, ici și colo, conacul vreunui mare boier, cântăresc destul de mult în schimbarea plăcutei impresii de până atunci. Abia când ajunge în centrul urbei călătorul poate găsi vreo asemănare cu propria țară. Aici se află Podul Mogoșoaiei[1], strada principală a orașului, pe care se găsesc cele mai bune prăvălii. Tot aici se află și marile hoteluri, al căror număr a crescut simțitor în anii din urmă și care sunt, de altfel, foarte bine și luxos întreținute. Pe la jumătatea străzii se poate vedea palatul în care locuiește familia princiară. Înfățișarea clădirii nu impresionează defel, însă interioarele compensează multe neajunsuri[2]. Saloanele de primire sunt spațioase și rafinat mobilate, ținând cont de faptul că principele Carol și-a dedicat mult timp și multă atenție amenajării reședinței. În fața intrării principale se află ghereta gărzilor, un loc deosebit de animat, fiindcă soldații par tot timpul ocupați cu vreo ceremonie. Nu departe de palat se găsește teatrul[3], o construcție frumoasă, care poate primi un număr remarcabil de spectatori. Este unul dintre cele mai confortabile edificii de acest fel din Europa, unde au loc, potrivit

---

[1]) Podul Mogoșoaiei este un drum construit în timpul domnitorului Constantin Brâncoveanu, pentru a lega moșia Mogoșoaia de palatul domnesc. În 1878, când armata română intră triumfătoare în București, artera primește numele de Calea Victoriei, pe care îl păstrează până astăzi. [2]) În epocă, palatul domnesc este tot fosta casă Dinicu Golescu, ulterior încorporată, în cursul extinderilor și renovărilor succesive, în actuala aripă dinspre Biserica Kretzulescu. [3]) Teatrul cel Mare este inaugurat în anul 1852. Clădirea este distrusă în timpul bombardamentelor din 1944, iar noul edificiu, din zona Pieței Universității, e finalizat aproape trei decenii mai târziu.

fiecărui sezon, spectacole de operă, reprezentații ale scenei franceze și binecunoscutele *bals masqués*[1] din timpul carnavalurilor. Principele are, bineînțeles, propria lojă, iar membrii înaltei societăți sunt adesea prezenți la spectacole. Teatrul este profund legat de viața moldovalahilor, însă asupra acestui subiect mă voi opri mai pe larg cu altă ocazie. Multe dintre clădirile publice, incluzând Prefectura Poliției, se întind de-a lungul Podului Mogoșoaiei, care reprezintă, așa cum am mai spus, unul dintre locurile preferate ale *flâneur*-ilor. Podul Mogoșoaiei se încrucișează cu un veritabil rival, și anume Bulevardul[2], o porțiune superbă, unde se află Universitatea[3] și Muzeul[4], cu biblioteca sa de 27.000 de volume. Nu departe, paralel cu Bulevardul, se desfășoară Strada Lipscani, sau Strada Leipzig, a cărei denumire provine de la mulțimea comercianților veniți din orașul german[5].

La limita nordică a Bucureștiului, pe drumul ce duce spre Ploiești, se întinde *Șoseaua*, Calea Regală[6] a capitalei. Aceasta este marea promenadă, de unde se pot zări, în zilele senine, Munții Carpați, aflați la o distanță de vreo 80 de mile. Fie vară, fie iarnă, Șoseaua este întesată

---

[1]) În prima jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu apariția teatrelor, balurile mascate câștigă popularitate, începând să fie organizate și în sălile de spectacol. [2]) În orig. *Grand Boulevard*; astăzi Bulevardul Regina Elisabeta. [3]) Universitatea din București este înființată în anul 1864 prin decret al domnitorului Alexandru Ioan Cuza. [4]) Odată cu demolarea Colegiului Sf. Sava, Muzeului de Antichități i se alocă, în anul 1865, spațiu în cadrul Universității, unde este găzduit până în anul 1927, când primește sediu propriu. [5]) De fapt, numele străzii vine de la negustorii autohtoni care importă de la Leipzig (Lipsca). [6]) Referire la drumul construit în partea sudică a celebrului Hyde Park la cererea regelui englez William III, pentru a străbate mai repede distanța de la reședința sa din Londra la Palatul Kensington.

de echipaje splendide, căci boierii români nu se zgârcesc deloc, și chiar mulți dintre negustori reușesc să-și aranjeze trăsurile așa cum trebuie. În serile târzii de iunie, la Șosea se înșiruie, pe două sau trei rânduri, vehicule felurite, de la trăsurile elegante cu patru cai la birjele modeste cu doi cai. Trebuie să notez că acestea din urmă pot fi închiriate pentru modesta sumă de doi franci[1] pe oră, fiindcă locuitorii sunt la fel de pasionați de echipaje ca și vienezii, iar birjele au mare căutare. Cât despre toalete, trebuie văzute pentru a putea fi închipuite; o asemenea desfășurare de catifele, satin și dantele nu mai e de găsit altundeva. Ici trecem pe lângă o pereche de armăsari ungurești pur-sânge, al căror preț trebuie să fi fost exorbitant, colo ne lăsăm furați de apariția unui superb exemplar arab, purtând în șa vreo frumoasă moldoveancă... Tot aici poate fi zărită trăsura albastru-închis ocupată de principele Carol și principesa Elisabeta, ușor de recunoscut grație penelor albe ale *chasseur*-ului. Principele e brunet și chipeș, impresionant prin ținuta sa calmă și demnă. Principesa, blondă și îmbujorată, zâmbește tuturor celor care o salută; personalitatea sa agreabilă i-a adus dragostea celor din jur, căci este o femeie adevărată. În trecut, micii prințese Maria, singura lor odraslă, îi plăcea să se plimbe în trăsura proprie, iar surugiii erau îmbrăcați în costum național. Copila a murit acum câțiva ani[2], iar prezența ei la Șosea a rămas o amintire. În timpul iernii, acest *rendez-vous* se bucură de

[1]) În anul 1870 sunt emise primele monede naționale pe care apare denumirea de „leu". Ca urmare a protestelor Imperiului Otoman, baterea de monedă proprie încetează, fiind reluată fără opreliști în 1879, după recunoașterea independenței. [2]) Principesa Maria de Hohenzollern-Sigmaringen, n. 8 sept. 1870 – d. 9 apr. 1874), unicul copil al principelui Carol I și al principesei Elisabeta, moare în urma unei epidemii de scarlatină.

aceeași popularitate, însă acum se pot vedea sănii elegante, cu splendide valtrapuri, cu zurgălăi și harnașamente frumoase. La Șosea sunt deschise și câteva grădini minunate, amenajate agreabil cu pavilioane și umbrare ce vor fi auzit adesea străvechea poveste a dragostei. Oricum, și cei mai puțin romantici își pot petrece timpul plăcut, iar restaurantele sunt mereu pline. În centrul orașului se află un parc unde merg îndeosebi oamenii mai nevoiași. Acesta este Cișmegiul[1], care cuprinde un lac cu apă stătută, parcă menit să otrăvească vecinătatea, și câțiva copaci foarte frumoși. Dincolo de toate acestea, lacul se dovedește folositor iarna, când intră în stăpânirea patinatorilor, ale căror evoluții sunt mereu urmărite cu interes de mulțimea curioasă. Există și câteva grădini publice, însă de mică întindere. Bisericile înconjurate de curți ceva mai încăpătoare au parte de o mulțime de vizitatori. Spre exemplu, la Biserica Sfântu Gheorghe, din capătul Lipscanilor, curtea e înțesată de lume duminica, joia și de sărbători, dat fiind că oamenii din partea locului rareori își pot permite o plimbare cu birja.

Am spus că sunt două sute de biserici în București. Se poate să exagerez, însă numărul lor este cu siguranță considerabil. Fiecare dintre acestea are o curte, unde se află câteva morminte, iar casele preoților sunt construite de jur-împrejurul bisericii; de fapt, este vorba de câteva căsuțe lipite una de alta, locuite de preoți, de nevestele

[1]) În timpul administrației militare ruse (1829–1834) ce a urmat Războiului Ruso–Turc de la 1828, generalul Pavel Kiselev propune asanarea mlaștinii aflate pe actualul loc al parcului (lângă casele marelui cișmegiu, dregătorul însărcinat cu alimentarea orașului cu apă) și transformarea sa în grădină publică. Proiectul este definitivat în timpul domniei lui Gheorghe Bibescu de arhitectul peisagist Carl Wilhelm Meyer.

și familiile lor. Unele dintre curțile bisericilor mai vechi seamănă cu niște adevărate fortărețe, cu ziduri înalte și enorm de groase, iar ușile de la intrare sunt nu doar grozav de solide, ci și apărate de drugi de fier. Pe vremuri, când orașul era atacat, oamenii care locuiau în preajma bisericilor erau obișnuiți să se retragă acolo la primul semnal de alarmă; închideau porțile și puteau rezista unor asedii mai ușoare. Cât despre biserici, înfățișarea generală vădește oarece stridență, dacă ne gândim la metalul care îmbracă acoperișurile și cupolele, așa cum am notat mai devreme. Pereții exteriori sunt acoperiți de chipurile pictate ale sfinților și preacredincioșilor, în stil bizantin. Bisericile sunt, de obicei, destul de mici. Nu există culoar sau presbiteriu și nici rânduri de bănci. Intrarea se face prin ușa dinspre apus, după care urmează o sală impunătoare. La capătul opus se află altarul, care este adesea bogat împodobit și nespus de frumos. Picturile de influență bizantină acoperă goliciunea pereților. Nu există balcoane pentru cor, ci doar câteva jilțuri, iar femeile de obicei se așază – ori, mai bine zis, se ghemuiesc – pe consolele joase de piatră dispuse circular, pe întreaga suprafață a edificiului sacru. Este important de reținut că în bisericile ortodoxe credincioșii stau în picioare. Slujbele nu sunt ieșite din comun, și, în ce mă privește, mărturisesc că am fost foarte dezamăgit. Preoții cântă cu o voce mormăită și monotonă, așa cum se întâmplă și în timpul slujbelor mozaice sau musulmane. Nu sunt permise instrumentele muzicale, iar vocile coriștilor se aud strident și, de multe ori, discordant. Moaștele sfinților – iar numele lor este aici legiune – sunt bine păzite, însă credința locuitorilor pare să se reducă, în mare măsură, la cultul lor, al icoanelor și al crucii.

La București sunt două biserici romano-catolice și o mănăstire întemeiată, în chip ciudat, de niște aristocrate

britanice, a cărei denumire a rămas, până în ziua de astăzi, *Le Couvent des Dames Anglaises*[1]. În acest oraș, slujbele papistașilor sunt cu mult mai fastuoase decât în țara noastră, iar acest fapt ar putea fi pus pe seama unei prudente considerații pentru gustul oriental. Prezența trompetelor și chiar a unei întregi orchestre urmărește probabil să producă oarecare impresie, dar trebuie spus că rezultatul final este întrucâtva umbrit de faptul că fiecare instrument pare hotărât să cânte propria-i muzică, fără a ține prea mult cont de ansamblu. Principele Carol de Hohenzollern, de rit papistaș, vine uneori să se roage în bisericile acestea, îngenunchind în fața altarului; în acest timp, aghiotanții săi, adepți ai Bisericii Grecești, privesc nepăsători prin sticla lornioanelor și încearcă să dea impresia că s-ar afla într-un loc oarecare, nu într-un lăcaș al credinței. Predicile se țin atât în germană, cât și în franceză, spre folosul feluriților străini care locuiesc aici. Pentru protestanții germani există biserica luterană, un edificiu impunător, unde merge adesea și principesa Elisabeta, descendentă a Casei de Wied. În apropiere se află biserica calvină, construită pentru populația secuiască; lăcașul este însă mult mai modest. În București sunt și câteva sinagogi, fiindcă numărul evreilor este destul de mare. Două dintre acestea sunt foarte încăpătoare: una dintre ele oficiază potrivit ritului spaniol, urmat de evreii de origine franceză, italiană și spaniolă; cealaltă, după ritul german, urmat de cei germani și polonezi. Romano-catolicii din București au adoptat calendarul nou, în timp ce protestanții germani îl păstrează pe cel vechi, ținând sărbătorile și posturile în aceleași zile precum credincioșii care urmează ritul

[1]) Chapelle des Dames Anglaises, situată în apropierea Bisericii Bărăției.

grecesc. Alegerea s-a dovedit înțeleaptă din punct de vedere comercial, căci ar ieși probabil în pierdere dacă și-ar întrerupe lucrul în același timp.

Descrierea Bucureștiului nu ar fi completă fără câteva rânduri despre Dâmbovița, care, izvorând din Carpați, străbate orașul și îl aprovizionează cu apă. Este un râu îngust, foarte puțin adânc în lunile de vară, când sunt porțiuni unde nivelul abia dacă atinge trei picioare[1]. În timpul iernii, râul este mai mereu înghețat, iar gheața trebuie spartă zilnic pentru ca sacagiii să-și poată umple *sacaua*, sau butoiul. Butoiul, așezat într-un cărucior, este tras, de dimineața până seara, de un singur cal, cel mai adesea orb și șchiop. Nici apa nu este prea curată, și ar trebui strecurată înainte să poată fi folosită măcar la spălat. Cu toate acestea, localnicii o beau așa cum este, pahar după pahar, mărturisind că o preferă oricărei alte băuturi; le face mare plăcere să repete versul lor favorit, *„Dambovitza, apa dulce“*, amintindu-și de călătorii care, odată ce au gustat din apa râului și au părăsit Bucureștiul, s-au întors, fericiți să rămână aici și să fie îngropați în apropierea malurilor înverzite.

Piețele nu sunt prea grozave; cele de carne și de legume, aflate lângă Dâmbovița, arată foarte murdar și neîngrijit. Nu departe de centrul orașului mai este o piață de unde pot fi cumpărate produsele necesare traiului de zi cu zi. Aici, patiserul și vânzătorii de ceai și *mămăligă* își înșiră delicatesele, spre încântarea celor mai săraci.

Cafenelele sunt numeroase la București, și pentru toate stările. E drept că sunt foarte căutate, nu doar fiindcă îndeplinesc menirea cluburilor, ci și pentru că temperaturile ridicate din timpul verii sau cele foarte scăzute din timpul iernii nu le permit oamenilor să umble prea mult pe-afară.

---

[1]) Picior, unitate de măsură echivalentă cu 30,48 cm.

Cafenelele sunt amenajate cu mese de biliard – aici se joacă carambol –, table pentru șah și jocul de dame, dominouri și cărți de joc. Nu lipsesc nici ziarele, spre bucuria celor pasionați de disputele politice. Clienții au la dispoziție variate publicații autohtone și străine, alese, de cele mai multe ori, cu atenție și chibzuință. Multe cafenele au și grădini, pline-ochi în serile de vară, când locuitorii se adună și beau cu poftă berea răcoritoare, absorbiți de cântecele *lăutarilor*, sau muzicanții țigani, foarte căutați pretutindeni în România. Există și grădini particulare, precum cea a ungurului Rașca[1], unde spectacolele se deosebesc prin bogăție și culoare. Grădina Rașca este împodobită cu multe lămpi și are, în afară de lăutari, o fanfară militară; la acestea se adaugă un restaurant spațios, unde felurite *artistes* de pe meleaguri străine strecoară uneori, în spectacolele lor, amuzamente de un caracter mai mult sau mai puțin îndoielnic. Cântecele, pe care nici un public respectabil nu le-ar îngădui, o spun cu tristețe, sunt savurate aici și răsplătite cu necontenite aplauze și repetate *encores*. Asta a învățat studentul moldo-valah la Paris.

La București există și o societate de tramvaie[2], iar străzile sunt acum destul de bine luminate cu gaz, mai ales în cartierele mai elegante. În trecut erau folosite doar lămpile cu petrol, dar îmbunătățirile apar pe zi ce trece. *Mahalalele*, sau suburbiile, unde se pot încă vedea terenuri în paragină și mlaștini otrăvitoare, ar trebui

---

[1]) În orig. „Hrashka". Grădina Rașca este deschisă în anul 1860 de cehul Hrstchka, pe locul unde se află astăzi Facultatea de Arhitectură. Căutată de lumea bună a capitalei, grădina își pierde popularitatea după moartea patronului, către sfârșitul secolului al XIX-lea. [2]) În 1871 se înființează prima „Societate Română de Tramvaiuri", cu vehicule trase de cai.

îngrijite cum se cuvine; altminteri, înnoirile se fac văzute la tot pasul.

În fine, ar fi poate interesant de știut că Bucureștiul are 25.000 de case și 244.000 de locuitori. Este un oraș mare și, datorită grădinilor și terenurilor virane, se întinde pe o suprafață mai mare decât ar fi fost de așteptat. Starea de sănătate a oamenilor se bucură acum de mai multă atenție decât înainte vreme și, în timp, înfățișarea orașului se va schimba, negreșit, în bine.

CAPITOLUL III
SOCIETATEA

Românii sunt, cu precădere, fie patricieni, fie plebei; clasa de mijloc, cel puțin la oraș, este reprezentată în majoritate de străini. Gentilomul moldo-valah – sau, dacă vreți, nobilul – se numește boier. În trecut, rangul era pe drept dobândit de oamenii de arme; astăzi este acordat, cu mici excepții, numai acelui *fainéant* care se distinge pe timp de pace. Cei care au fost principi domnitori în Valahia sau în Moldova păstrează titlul de prinț, pe care îl moștenesc și copiii lor, ca o concesie, căci altminteri nu ar fi propriu-zis îndreptățiți să-l poarte. Sunt o mulțime de prinți la București. Ar fi greșit să presupunem că aristocrația românească este în întregime sau în mare parte formată din familii autohtone, căci lucrurile stau tocmai invers. Stăpânirea domnilor fanarioți, la care mă voi referi mai târziu, a adus în țară o mulțime de *parvenus* greci, care i-au înlăturat treptat pe vechii boieri, uzurpându-le privilegiile și averile. Cu aproape treizeci de ani în urmă, limba vorbită la Curte era greaca, și numai instalarea ocupației ruse[1] în capitală a adus franceza în cercurile înalte. Cu toate acestea, nu trebuie să tragem concluzia că reprezentanții Fanarului ar fi, așa cum pretind, moștenitorii Imperiului Bizantin. În trecut, atunci

[1]) Ocupația rusă de la 1828–1834.

când se năștea un copil într-o familie de greci, cei prezenți îi hărăzeau să ajungă într-o bună zi, ca mulți alții înaintea lui, „plăcintar, vânzător de limonadă sau prinț al Valahiei". Astfel, oamenii ridicați din drojdia societății, odată ajunși în poziții importante, își atribuiau numele marilor familii ale Imperiului târziu și se făleau cu un panaș de împrumut, spre încântarea personală, a prietenilor și a sicofanților. Prin urmare, Cantacuzinii nu sunt Cantacuzini deloc. Adevăratul lor nume este Măgureanu[1]. Ar fi foarte interesant de spus, dacă ar fi și adevărat, că în Principate trăiesc câțiva Paleologi. Mavrocordații și Mavroghenii au venit din Mykonos, din Arhipelag; marea casă Ghika este de origine albaneză. Ipsilanții și Moruzii sunt din Trapezunt; familia Suțu este de origine bulgară; familia Rosetti e genoveză, iar familia Caragea, ragusană, și aș putea continua *ad infinitum*[2]. Pe de altă parte, Goleștii, Brătienii și Grădiștenii sunt vechi familii românești. Putem presupune că toate numele care se termină în *escu* și *anu* sunt, *caeteris paribus*, într-adevăr pământene, fără urme de poleială. Originile grecești sau străine ale boierilor români oferă o cheie prețioasă a caracterului și a modului lor de viață. Odinioară, nobilii erau eroi; astăzi, rangul este asociat cu slăbiciunea, desfrâul și indolența. Până de curând, boierul nu putea face nimic de unul singur. Era urcat în trăsură ca un manechin de paie; când se mișca prin casă, avea câte un servitor, de o parte și de cealaltă, ca să-i susțină pașii nesiguri[3]; altcineva îi umplea paharul, iar friptura îi era tăiată în bucățele numai potrivite ca să poată fi mâncate. Nimeni

---

[1]) Autorul numește exclusiv ramura valahă a familiei. [2]) Familia Mavrocordat provine din insula Chios; familia Mavrogheni, din Paros; familia Suțu, din Epir. [3]) Purtarea de subsuori a marelui boier sau a domnului, la ocazii ceremoniale, este doar un însemn al rangului.

n-ar fi putut duce un trai mai vătămător. Acum lucrurile au început să se schimbe, dar rămâne destul loc pentru mai bine. Gentilomul român este omul cel mai vesel. Pentru el viața e un șir nesfârșit de vizite, flirturi și distracții. Jocul de cărți se bucură de mare trecere la București; sunt case unde se organizează recepții în fiecare seară și sume mari de bani se pierd sau se câștigă la joc. Îmi amintesc de un duel petrecut în timpul șederii mele la București, pentru o ceartă iscată la un joc de cărți. Doi tineri, un civil și un ofițer, au mers într-o seară la un prieten și, în scurt timp, cel dintâi a început o partidă de *baccarat* cu gazda. Civilul a pierdut mult în noaptea aceea și încă mai mult în ziua următoare; totalul ajungea, din câte îmi aduc aminte, la două sau trei mii de napoleoni. Însă ofițerul, care văzuse, ca un adevărat chibiț, aproape tot jocul, l-a informat discret pe nefericitul său companion că o zărise pe soția gazdei stând în spatele său și făcându-i din când în când semne soțului. Mărturisirea a dus la ceartă și apoi la duelul dintre amfitrion și ofițer, iar conflictul s-a terminat cu rănirea celui dintâi, care a fost, o vreme, într-o stare destul de gravă. Ofițerul a mers în aceeași seară la operă și a făcut înconjurul lojilor pentru a primi felicitările sexului frumos. Bărbații se ruinează adesea la cărți, iar multe dintre ipotecile puse asupra moșiilor se datorează patimii pentru joc a proprietarilor. Ofițerii pot fi adesea zăriți și în cafenele, dis-de-dimineață, jucând cărți sau biliard, căci puțini par să dispună de timpul lor liber cu folos. Pasiunea boierilor pentru jocul de cărți nu își găsește egal decât în aviditatea pentru intrigă. Căsătoria nu reprezintă o legătură durabilă în această țară. Practica detestabilă a Bisericii Grecești, care permite trei divorțuri, este, în mare măsură, cauza acestei stări de lucruri. Când un bărbat și o femeie își încep traiul împreună știind că se pot despărți

până la sfârșitul anului fără să aibă un motiv anume, iar mofturile unuia dintre ei sunt de ajuns, nu e de mirare că nu acordă mare importanță relației conjugale. O simplă cerere, chiar neînsoțită de vreo pricină sau dovadă, morală sau imorală, este suficientă, de cele mai multe ori, pentru a obține divorțul. Unei tinere măritate de două săptamâni i-a trecut la un moment dat prin cap că fusese, totuși, mai fericită în casa tatălui său. N-a avut nimic rău de spus despre mire, care era un tânăr de toată isprava; totul pornise de la un capriciu. Vă vine să credeți că perechea a divorțat și că soțul de două săptămâni a fost nevoit să-i înapoieze toată zestrea, dimpreună cu banii pe care-i cheltuise deja? Altă dată, un cuplu căsătorit de douăzeci de ani, și care dusese, spre lauda sa, un trai demn de prețuirea tuturor, a anunțat că intenționează să se despartă. Domnul făcuse o pasiune pentru o frumusețe în floarea vârstei, care scăpase deja de doi soți și despre care mergea zvonul că umblase cu cel puțin încă douăzeci. În vremea aceasta, doamna se înamorase, la rândul ei, de un băiat abia trecut de adolescență. În zadar s-au împotrivit, au implorat și s-au rugat prietenii. Intervențiile n-au servit la nimic, iar schimbările dorite s-au produs. Cu toate acestea, o dată pe an, cele două cupluri călătoreau împreună ca să-și vadă odraslele din prima căsătorie, căci copiii erau educați într-o școală germană. Am auzit odată, *mirabile dictu*, că o venerabilă pereche, care se apropia de vârsta de șaptezeci de ani, se afla la un pas de despărțire fiindcă soția dorea să plece la Paris, în timp ce soțul prefera să rămână în casa unde locuia și de care se atașase. Despărțirea a avut apoi loc *de facto*, chiar dacă, din fericire pentru respectabilitatea cuplului, nu și *de iure*. Prin urmare, astfel au înțeles să se poarte doi oameni care trăiseră împreună în unirea cea mai intimă mai bine de jumătate de veac și care, iată,

întrezăreau, cu atâta detașare clipa Sfârșitului. Cu toate acestea, amândoi erau, în orice altă privință, vrednici de toată admirația. Aici aș putea adăuga o istorioară, exact așa cum mi-a fost povestită, cu mențiunea că fiecare cuvânt este adevărat. Întâmplarea aceasta va oferi o imagine extrem de relevantă asupra moravurilor vremii noastre.

O tânără doamnă de numai douăzeci și unu de ani stătea în fața altarului nupțial alături de cel de-al treilea soț – cu ceilalți doi *nu* cunoscuse experiența carnală. Drept urmare, episcopul, care tocmai îi unise pe cei doi porumbei, gândindu-se că ar putea ajuta perechii, a lăsat să se înțeleagă că ar fi bine ca mireasa să fie satisfăcută de data aceasta, căci era ultimul ei prilej. „Nu este chiar așa, răspunse frumoasa, deloc încurcată sau temătoare, mai am încă o ocazie, de vreme ce primul meu soț mi-a fost și văr, iar căsătoria, prin urmare, a fost ilegală." Nici nu e lucru de mirare că mariajele nu s-au dovedit, în majoritatea cazurilor, foarte avantajoase, având în vedere excentricitatea modului de contractare. Când o fată ajunge la vârsta măritișului, tatăl îi fixează dota, sau zestrea, iar prietenii familiei respective, împreună cu peținitorii de meserie, răspândesc cu sârguință vestea. Zestrea trebuie să conducă, de cele mai multe ori, la o serioasă și ca atare dezagreabilă secătuire a veniturilor paterne, căci fericirea fiicei și succesul ei în societate depind, în bună măsură, de valoarea acesteia. Astfel, un bărbat binecuvântat cu trei vlăstare femeiești nu arareori le va ceda trei sferturi din averea sa și va trăi mulțumitor din sfertul rămas. Dacă are băieți, cu atât mai rău pentru ei, căci trebuie să-și satisfacă ambiția arzătoare cu ce se nimerește și să le facă, în schimb, curte domnișoarelor cu o moștenire respectabilă. Tinerii potriviți pentru însurătoare se prezintă drept pretendenți la mâna frumoasei

candidate la altar, iar o listă cu numele și pregătirea lor – dacă este cazul – este înmânată domniței, care hotărăște în consecință. Unii dintre acești admiratori înflăcărați nici nu o cunosc, ba chiar e cu putință să nu-i fi zărit niciodată frumusețea de care sunt atât de fermecați, și, cu toate acestea, ea îl poate alege pe oricare dintre ei. La București sau la Iași, tinerele văd adesea la altar pentru prima dată cum arată omul care le va fi alături toată viața, iar exemple sunt destule. Cu câțiva ani în urmă, o tânără domnișoară, însoțită de familie și de cei apropiați, a mers la biserică pentru cununie. Cei prezenți așteptau sosirea logodnicului, care nu mai apărea. Interesându-se cu privire la pricina întârzierii, au aflat că mirele plecase de acasă, însă nimeni nu știa unde anume. Invitații așteptau răbdători, când un văr a propus să fie întrebat fratele împricinatului. Prin urmare, au trimis din nou un mesager, de data aceasta în căutarea fratelui, care, acceptând oferta, a fost adus de îndată. „Umblă vorba, îi spunea un boier domnului Saint-Marc Girardin[1], că unii înțelepți vor să introducă divorțul în legile voastre; ar trebui să trăiască printre noi un timp și să observe ciudatele efecte ale acestui obicei. Ce să le spui unor copii a căror mamă face parte dintr-o familie și al căror tată face parte din alta, și care, neștiind față de cine să-și arate dragostea și respectul, nu au nici o verigă de legătură și nici o portiță de apropiere? Ce să le spui femeilor care în timpul unei *soirée* își întâlnesc doi sau trei foști soți, aflându-se la brațul celui de-al patrulea și roșind la complimentele unui al cincilea? Senzația promiscuității și libertatea pe care aceste obiceiuri le oferă sunt o perma-

[1]) Saint-Marc Girardin (1801–1873), literat, istoric și om politic francez; călătorește prin Principate în 1836 și publică în presa franceză, în același an, fragmente din impresiile de voiaj; integral în două volume de *Souvenirs de voyages et d'études*, 1852–1853.

nentă amenințare pentru societate." Și, mai departe, „deprinderile noastre se apropie de moravurile sau mai degrabă de viciile popoarelor sub a căror suzeranitate ori tutelă am fost. De la ruși am luat desfrâul, de la greci necinstea, de la prinții fanarioți amestecul de josnicie și îngâmfare, de la turci moliciunea și aplecarea spre trândăvie. Polonezii ne-au învățat divorțul și ne-au adus o mulțime de evrei de joasă speță, pe care-i poți vedea la orice colț de stradă. Iată care ne e starea morală!".

Doamnele își petrec timpul lenevind pe sofa, înfrumusețându-se sau plimbându-se la Șosea. În general, sunt foarte drăguțe și au un fel de a fi pe care rar îl mai întâlnești altundeva. Elegante, inteligente, bune cunoscătoare ale limbilor străine, sunt o companie încântătoare, iar dacă bărbații le-ar acorda mai multă atenție ar reprezenta adevărate trofee. Nu cu mult timp în urmă erau doar femei de harem, și încă ale unui harem fără eunuci. Stând turcește pe divan cât era ziua de lungă, mâncând dulciuri și schimbându-și mereu veșmintele, au fost preocupate doar de cosmeticale și de acele *raffinements* ce definesc cochetăria exagerată. Unghiile le erau vopsite cu roșu, sprâncenele cu negru, obrazul încărcat de sulimanuri, cosițele presărate cu monede de aur, decolteurile împodobite cu bijuterii sclipitoare, iar corsajele decorate cu toate diamantele moștenite din generație în generație. Astăzi, totuși, acest regim s-a schimbat, iar doamnele se îmbracă, în general, fastuos, însă cu bun gust. Își încarcă, încă, obrazul, iar multe dintre ele au o slăbiciune pentru aroma plăcută a țigaretelor delicate. Manierele doamnelor, ca și cele ale domnilor, sunt ireproșabile, și, cu toată grija pentru detalii, politețea rămâne mereu firească, însă niciodată familiară. Deși relațiile dintre doamne și domni sunt adesea ambigue în societate, nici o privire și

nici un gest nu ar putea da vreodată de înțeles unui străin că ar fi vorba de altceva decât de niște simple cunoștințe. Nici un bărbat nu întrece în vreun chip măsura. Nu există fanfaronadă: totul se petrece discret și elegant. De n-ar fi veșmintele și lucrurile din jur, ne-am putea adesea închipui că ne-am întors în timp, într-un salon francez din vremea lui Ludovic XIV. Putem vedea aceeași pompă, aceeași impunătoare etichetă, aceeași vanitate și frivolitate. Această stare de lucruri ar putea fi, în parte, pusă pe seama duelului, o practică la care aristocrația română se dedă adesea. A călca, din greșeală, pe o rochie de bal înseamnă a-ți pune viața în primejdie. Dacă ai ghinionul să-ți lași partenera să cadă, este recomandabil să-ți faci testamentul, cu excepția cazului în care ești un trăgător de elită. La un mare bal organizat într-un noapte la un anumit hotel, unui tânăr i s-a dat să conducă dansul în locul amfitrionului, care avea optzeci de ani. Pe la jumătatea dansului, a venit un prieten și l-a rugat să includă o mișcare anume. Tânărul a răspuns că dacă va putea o va include, dar nu a reușit. Când s-a terminat cotilionul, prietenul s-a întors și a vrut să știe de ce lipsise mișcarea respectivă. Explicațiile au fost de prisos; și-au aruncat insulte și s-au duelat a doua zi. Voi încheia subiectul cu relatarea unui duel așa cum am auzit-o de la un general englez care este, totodată, și pașă otoman[1]. În timpul

[1]) Stephen Bartlett Lakeman (Mazar pașa, 1823–1900), ofițer și agent britanic, apoi otoman. Luptă în armata franceză în Algeria (anii 1830), în armata britanică în Africa de Sud, unde se distinge în războaiele coloniale (anii 1850), și în armata otomană în Războiul Crimeii, cu grad de maior (*binbașa*) și apoi de general (*pașa*). Cu acest prilej ajunge în Țara Românească; se stabilește la București și se căsătorește cu Maria Arion (1856). În deceniile următoare va acționa în diferite împrejurări ca agent al intereselor britanice sau otomane. Se implică discret și eficient în politica

ocupației austriece[1] din 1853, un medic militar german și un ofițer valah s-au certat și s-au hotărât să se înfrunte în luptă. Duelul a avut loc pe Podul Mogoșoaiei. Au ales sabia, dar nici unul dintre ei nu știa să o folosească. Bătălia a fost cum nu se poate mai caraghioasă. Îndreptându-se spre dușman, austriacul, printre strigăte de „*Verdammter Kerl!*"[2] și alte vorbe înflorite, l-a împins pe celălalt, lovind în gol, către zidul din spate. Apoi, valahul, prinzând curaj, slobozi și el strigăte războinice, și cu aceleași mișcări bezmetice de spadă își încolți, la rândul său, adversarul. De întâmplat, însă, nu s-a întâmplat nimic. Amândoi erau obosiți; amândoi erau vineți; săbiile ajunseseră ca niște lame de fierăstrău adânc zimțate, dar sânge n-a curs deloc.[3] În zadar strigau la ei secundanții; în zadar erau răsfățați, din când în când, cu câte un pahar de *rachiu*. Sânge nu se vedea deloc. Într-un târziu, exasperat, austriacul dădu o lovitură teribilă inamicului. Sabia – de fapt, fierăstrăul – i-a atins gâtul și i-a desprins o bucățică de piele; astfel a luat sfârșit unul dintre cele mai grozave dueluri din istorie.

---

internă, ca susținător al facțiunii liberale radicale I.C. Brătianu–C.A. Rosetti; în 1875, în casa lui se pun bazele Partidului Național Liberal, prin coalizarea grupării Brătianu–Rosetti cu grupările lui Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu etc. („Coaliția de la Mazar pașa"). În preliminariile Războiului Ruso–Turc de la 1877–1878, acționează ca intermediar între guvernul Brătianu și Înalta Poartă, după cum rezultă și din paginile de față (v. *infra*, p. 160). [1]) În timpul Războiului Crimeii (1853–1856), austriecii sprijină cererile franco-britanice de retragere a trupelor rusești din Principate; trupele generalului Coronini ocupă Principatele, ca forță-tampon între cele două puteri beligerante. [2]) „Nenorocitule!" (germ.). [3]) Un sabreur experimentat nu parează cu partea ascuțită a lamei (cele două treimi dinspre vârf), ci cu latul sau cu partea dinspre gardă, neascuțită, tocmai pentru a nu știrbi tăișul. Într-un duel, de obicei se convine de la început ca lupta să înceteze la prima picătură de sânge.

Între valahi și moldoveni există încă oarece invidie, căci Bucureștiul a prosperat după Unire, spre deosebire de Iași. Senatorii și deputații moldoveni trebuie să vină în capitală pentru perioade bine stabilite, dar relațiile dintre ei și munteni sunt mai degrabă distante și încărcate de suspiciune. Toată lumea știe cât de nemulțumiți au fost moldovenii în timpul Războiului Ruso–Turc.

Până nu demult, principele și principesa de România, anume principele Carol de Hohenzollern și principesa Elisabeta de Wied, nu ieșeau prea mult în societate. Atunci când ieșea, pe principe îl urma, precum un câine, stăpânul casei, care se arăta întotdeauna extrem de servil. În genere, perechea princiară era foarte rău văzută. Înfățișarea și ținuta le erau aspru criticate de *connoisseur*-ii din București, iar lipsa de stil a principesei era sever comentată. Eticheta lor rigidă, după modelul de la curtea Prusiei, aducea o gravă ofensă înaltei societăți, iar membrii fostelor familii domnitoare se întrebau de ce sunt tratați cu indiferență de niște oameni care nu erau nici mai aleși, nici mai buni decât ei. Nemulțumirile erau adesea adânci și răsunătoare și, de câteva ori, au circulat și zvonuri legate de abdicare. Cu toate acestea, perechea princiară a reușit cumva să-și atragă, în bună măsură, susținerea populației. Și, oricare ar fi fost cusururile principelui, nu încape îndoială că principesa era bunăvoința însăși. Un prieten de-al meu din București, scriindu-mi zilele trecute, spunea că principesei ar trebui să i se spună Sfânta Elisabeta.

Boierii valahi trăiesc pe picior mare și cu multă pompă. Casele sunt impunătoare și spațioase, splendid mobilate, cu șaisprezece până la douăzeci de saloane de primire, care uneori dau unul într-altul. Au la conac o armată de servitori și slujbași, doi sau trei bucătari, tot atâția vizitii, iar valeți, majordomi și slujnice cu batalioanele. Toți

aceștia, uneori în număr de treizeci sau patruzeci, stau în casa și în curtea boierului și, de multe ori, nevestele și copiii locuiesc împreună cu ei. Stăpânul este însă îngăduitor și generos, neavând nimic împotriva unui obicei care ar exaspera pe oricine altcineva. Casa îi este mereu deschisă, iar cina e pregătită pentru toți prietenii care l-ar putea vizita. S-a întâmplat uneori să se pună masa și pentru patruzeci de oaspeți neanunțați. Lucrul acesta ar pune la mare încercare resursele multor gospodării, dar pe el nu îl atinge deloc. Are la dispoziție o *cuisine* de cea mai rafinată condiție, aducând laolaltă felurite delicii culinare. Aici poți avea parte de tot ce e mai bun, iar îmbinarea obiceiurilor orientale cu cele occidentale devine savuroasă. Boierul valah a petrecut mult timp în cele mai bune hoteluri din Europa; gusturile și experiența lui sunt desăvârșite. Caii sunt nemaipomeniți, iar în grajdurile sale se află, probabil, și câțiva armăsari englezi pur-sânge. Are propriile trăsuri, iar soția are, la rândul său, altele – un aranjament foarte convenabil, după cum putem observa, căci multe necazuri și neplăceri sunt astfel evitate. De altfel, în această țară femeia se bucură cu adevărat de privilegiile și drepturile sale și, așa cum era de așteptat, le folosește din plin. Are propriii cai și servitori, propriile apartamente și nu are alt stăpân cât e ziua de lungă. Poate cheltui o avere pentru *toilette*, își poate îngădui să flirteze oricât, iar dacă se plictisește de soțul cel atât de răbdător este liberă să se căsătorească cu altcineva oricând dorește.

CAPITOLUL IV
CLASA DE MIJLOC

Așa cum am mai spus, clasa de mijloc a orașelor este formată aproape în totalitate din străini, și anume din francezi, englezi și evrei, aceștia din urmă de origine poloneză, austriacă sau spaniolă. Există însă un mic segment al populației autohtone care s-ar putea încadra în această categorie, iar datoria mă îndeamnă să scriu mai întâi despre el. Majoritatea medicilor, avocaților, ofițerilor de carieră și funcționarilor publici aparțin clasei de mijloc. În ce privește primele două profesii, doar câțiva pot fi numărați printre boieri, iar aceștia sunt, în cea mai mare parte, oameni care au venit din străinătate și a căror situație și pregătire le-au adus de îndată aprecierea concetățenilor. Nici doctorii, nici avocații nu pot să aspire, de regulă, la o reputație deosebită. Unii dintre ei au fost educați în țară, alții în Franța sau Germania. Puțini sunt cei care obțin venituri bunicele; marea majoritate duc o viață grea și plină de lipsuri. Traiul celor mai mulți ofițeri de carieră nu este un motiv de mare mândrie. Își îndeplinesc sarcinile de serviciu, iar apoi merg la cafenea, unde iau masa și își petrec timpul liber. Nu sunt foarte bine plătiți, dar reușesc, de bine, de rău, să se descurce fără să ia bani cu împrumut. Funcționarii publici pot fi, în genere, asociați cu ușurință categoriei de mai sus. Sunt împărțiți pe domenii de activitate, dar cei de la Poștă și

de la Telegraf sunt cei mai numeroși. Angajații mai tineri nu prea sunt stimați, iar oamenii de rând i-au poreclit *cinci* sau cinciari, fiindcă, din câte se pare, plata lor lunară este de exact cinci napoleoni. Sunt blamați – nu știu cât este de adevărat – că sacrifică totul pentru aparențe și se spune că renunță adesea la cina lor frugală ca să le rămână ceva bani pentru un bilet la teatru. Într-o bună zi, în timpul ședерii mele la București, guvernul a hotărât pe neașteptate ca toți să fie îmbrăcați în uniformă; în scurt timp, cinciarii puteau fi văzuți plimbându-se plini de importanță, încinși cu sabia și galonați, spre oroarea confraților militari, care se bucuraseră până atunci de întreaga admirație a trecătorilor. Bieții oameni! Se plâng uneori, deznădăjduiți, de sărăcia în care se zbat; nu știu însă cum le-ar putea fi mărite salariile, când România este, *par excellence*, teritoriul birocrației, și, cu toate că e o țară mică, are mai mulți funcționari decât Franța sau Prusia. Oamenii se vaită când vine vorba de cheltuieli, pentru că nu sunt tocmai bogați; așa se explică și disprețul față de nefericiții cinciari. Totuși, eu cred că și ofițerii, și funcționarii sunt oameni de treabă. Se înțeleg foarte bine unii cu alții și sunt cât se poate de prietenoși. Ei reprezintă categoriile care susțin Partidul Republican[1].

Dintre străini, francezii sunt, de departe, cei mai populari, căci Franța este țara pe care românii o admiră cel mai mult. Aceeași preferință se manifestă, mai mult sau mai puțin, în tot Răsăritul. Francezul e mereu simpatizat, în vreme ce germanul e de regulă detestat. Cele mai bune magazine aparțin francezilor și germanilor, iar

[1]) Referire la liberalii radicali (facțiunea Brătianu–Rosetti), care au în epocă o atitudine antidinastică, republicană; aceștia vor încerca, de altfel, în anii 1870–1871 să provoace abdicarea principelui Carol I, inclusiv prin mișcări de stradă („Republica de la Ploiești", scandalul de la Sala Slătineanu etc.).

unii dintre ei sunt medici, ingineri sau bancheri. Majoritatea sunt însă de origine evreiască; evreii alcătuiesc marea clasă comercială a țării. Chestiunea evreiască este foarte disputată, dar există, așa cum știm, evrei buni, evrei răi, evrei nepăsători și evrei neinteresanți. Evreii sunt bancherii țării, meșteșugari și, până de curând, erau aproape singurii vânzători de tutun și alcool. Evreii sunt mai degrabă asupriți în România. Au existat persecuții, dar izolate și la scară mică, puse în practică de câțiva amatori; aceste acțiuni nu s-au extins la nivelul armatei sau al maselor. Preoților greci le place să-i stârnească pe credincioși împotriva evreilor, și de Paștele evreiesc se aude de multe ori că au fost răpiți copii creștini, iar sângele le-a fost folosit la ceremoniile din sinagogi. Nu mai e nevoie să spunem că asemenea zvonuri nu au nici un fel de temei. Dimpotrivă, evreii sunt partea cea mai pașnică a populației, duc un trai liniștit și așezat, iar în multe situații îi ajută pe cei din jur. N-aș putea spune ce ar fi România fără ei. Adevărata ranchiună împotriva evreilor pleacă de la faptul că multe moșii boierești le sunt ipotecate și, dacă n-ar fi existat o lege care le interzice să dețină pământ în Moldo-Valahia, multe moșii ar fi fost deja în posesia lor. De altfel, nu am cum să nu mă gândesc că invidia are o mai mare legătură cu problema evreiască decât religia sau orice altceva. Boierii nu pot uita că datorează uriașe sume de bani evreilor, iar oamenii de rând găsesc că felul lor comod de viață nu le va permite să păstreze ceea ce au în fața perseverenței și a științei de a economisi a israeliților. Firește, preoților le face plăcere să agite spiritele; din păcate, însă, preoții nu se bucură aici de respectul de care au parte într-o țară mai dezvoltată. Dacă o colonie englezească de mărimea celei evreiești ar fi mutată în România, ar apărea imediat o stare de nemulțumire asemănătoare. Dușmanii de moarte ai evreilor sunt încântați, e adevărat, să reînvie monștrii

Evului Mediu, dar nu preoții sunt cei care dau tonul – cu toate că, în fanatismul lor, devin instrumente zeloase –, nu oamenii religiei și ai credinței, ci mai degrabă oamenii din cercul partidului patriotic extremist[1] care nu au cum să fie influențați de asemenea idei, pe care ei înșiși le consideră puerile. Faptul că evreii rămân o seminție distinctă, că nu se căsătoresc și nu stabilesc legături cu populația autohtonă nu lasă să se întrevadă că în viitor se vor bucura de mai multă simpatie sau popularitate. Pe de altă parte, românii sunt neîncrezători și când este vorba de stabilirea unor relații cu străinii și de a le permite accesul neîngrădit în societate. Cu ceva timp în urmă, a avut loc un atac asupra membrilor coloniei prusace din București, care petreceau sub patronajul consulului lor într-una din marile săli ale orașului; ferestrele au fost sparte și a urmat o încăierare în toată regula[2], iar exemple de acest fel mai sunt.

În România locuiesc, de asemenea, armeni și greci. Am arătat deja cum a pătruns elementul grec în această

---

[1]) Referire, din nou, la gruparea liberală Brătianu–Rosetti; Ion C. Brătianu ia măsuri de limitare a puterii economice a evreilor atât ca ministru de interne în guvernul Nicolae Golescu din 1868, guvern pe care îl conduce *de facto*, cât și ca prim-ministru, începând din 1876. Problema evreilor se pune cu stringență la Congresul de la Berlin, când puterile occidentale fac presiuni asupra României pentru o reglementare favorabilă acestora. Pasajele de mai sus trebuie citite ca o punere în temă a opiniei publice britanice, în contextul relatărilor și dezbaterilor din presa europeană a vremii. [2]) La 10 martie 1871, locuitorii capitalei îi atacă pe germanii care sărbătoreau aniversarea împăratului Wilhelm I la Sala Slătineanu (Capșa de astăzi), pe fondul animozităților legate de guvernarea principelui Carol I (percepută drept pro-germană de către opinia publică de la noi, tradițional francofilă) și al ecourilor Războiului Franco–Prusac. Incidentul este orchestrat de cercurile liberale radicale, cu complicitatea prim-ministrului Ion Ghica.

țară. Armenii din Valahia au venit din Turcia; armenii din Moldova au venit chiar din Armenia, în mai multe rânduri, în secolele al unsprezecelea, al paisprezecelea, al cincisprezecelea și al șaptesprezecelea, fugind de prigoana perșilor. Armenii valahi vorbesc turcește între ei; armenii moldoveni vorbesc armeană. Generația mai tânără vorbește bine doar românește. Cei mai mulți sunt comercianți, dar sunt printre ei și agricultori.

Bucureștiul este paradisul negustorilor. A cui e șareta cu blazon princiar pe ușile minunat lăcuite, cu vizitiu și rândaș în livrele de fir? Ale cui sunt panașele care se-apleacă într-o parte și-ntr-alta, ai cui sunt acești bidivii impunători? Frumoasa domniță și cele două încântătoare însoțitoare gătite după ultima modă a Parisului a cui inimă o însenineză cu zâmbetele lor luminoase? Toate acestea sunt familia, caii și lacheii negustorului a cărui prăvălie e împodobită cu o firmă nemurindu-l pe vestitul împărat Traian. E plăcut să observi cum s-a păstrat acest obicei al firmelor pictate. Un magazin prosperă sub semnul Pisicii Albe; altul se află sub oblăduirea Ursului Galben; dincolo, un înger de lumină ocrotește prăvălia spițerului. Așa cum am mai spus, toți cei care aspiră la un rang nobiliar se folosesc de titlul de prinț, și e amuzant să vezi cum acești *petits boyards* și negustori îi imită pe aristocrați atunci când merg, la rândul lor, în străinătate. Într-o zi, la Viena, mi s-a relatat că un mare prinț valah stătea în același hotel cu mine. Căutând să aflu mai multe, am descoperit că era vorba despre un cizmar bogat. Pompa este întotdeauna aceeași, chiar dacă substanța lipsește.

CAPITOLUL V

OAMENII DE RÂND

În orice țară, cel mai interesant subiect de observație sunt clasele de jos, de a căror forță și tărie depinde întreaga comunitate. Civilizația, care distruge obiceiurile vechi, tradițiile și portul național, le atinge ultimele. Mult după ce orașele au cedat modelor vremii, în colțurile îndepărtate regăsim întruchiparea desăvârșită a trecutului. Țăranii merită prețuirea noastră, pentru că trăiesc așa cum trăiau strămoșii și ne arată cum erau ei pe atunci. În România, până acum un ținut puțin influențat de spiritul înnoitor al veacului al XIX-lea, cea mai mare parte a oamenilor de rând au rămas *in statu quo*, iar purtarea lor primitivă și obiceiurile ciudate pot fi observate îndeaproape nu doar de cei preocupați de cercetarea trecutului, dar și de omul de lume. Am arătat în cele două capitole anterioare că elementul străin reprezintă un factor important în formarea aristocrației și a clasei de mijloc. Dacă vorbim despre țărani, situația se schimbă. Țăranul este românul *pur et simple*, fără nici o poleială de fațadă. Este imaginea bărbăției și moștenitorul glorioaselor tradiții care se pierd în negura vremilor. S-a încovoiat sub jugul unor generații întregi de tirani și împilatori, dar inima i-a rămas curajoasă și veselă, iar el este mereu gata să ierte și să uite. La fel ca așa-numiții strămoși italieni, țăranii români sunt mai ales soldați și

agricultori, căci în orașele mai mari, precum Bucureștii, servitorii sunt, de obicei, fie țigani, fie secui din Transilvania. Țăranul român este, de regulă, un om bine clădit, voinic, cu părul lung, mustăți pe oală și nas acvilin ce-i amintește străinului de anumite statui romane dintre cele mai reușite. Este liniștit și hâtru, își vorbește limba cu desăvârșită puritate și frumusețe și se arată pe deplin mulțumit atâta vreme cât boii sunt sănătoși și cutia cu tutunul preferat este plină. În loc să-i înăsprească firea, suferința și nenorocirile din trecut i-au pus în privire o undă de blândețe amestecată cu un grăunte de ironie. Este deștept și ager, iar singura formă de ură pe care-o nutrește încă e îndreptată împotriva *muscalilor*, așa cum îi numește el pe moscoviți. Pentru boierul care l-a asuprit atâta amar de vreme nu simte decât dispreț batjocoritor. Cuvântul *ciocoi*, sau ticăloși ploconiți, referitor la stăpânii fanarioți, este născocirea sa.

Cândva, țăranii români erau recunoscuți pentru ospitalitatea lor; după suferința adâncă pricinuită de străinii care au trecut pe-aici, au devenit, firește, mai reținuți, așa că nu-și mai pun toată încrederea în orice călător. Cu toate acestea, în Transilvania, unde au fost mai mult sau mai puțin feriți de nenorocirile războiului, țăranii români apar în cea mai bună lumină. Urcând pe unul dintre munții din părțile Zlatnei, domnul de Gérando[1] a găsit acolo mișcătoare semne de grijă față de trebuințele unui drumeț singuratic. „Am văzut pe drum, spune el, o scorbură în trunchiul unui copac; în față se aflau două vase, iar în spate o sculptură naivă a Fecioarei. Locul era părăsit; nimeni nu trecea pe acolo. Unul dintre ulcioare era plin cu apă, celălalt era deja gol. Cine le pusese acolo?

[1]) Augustin de Gérando (1820–1849), scriitor francez, autor al lucrării *Transylvanie et ses habitants*, Paris, 1845.

Nu știu. Pentru cine fuseseră umplute? Pentru mine, dacă aș fi avut nevoie de ele. Traversând munții călare, le-am văzut deseori. Într-o zi, în mai puțin de două ore, am numărat unsprezece vase așezate la umbra copacilor de mâini necunoscute, ca să-mi pot potoli, la nevoie, setea. În fiecare dimineață, românii merg și le umplu cu apă pentru călătorul care va trece pe acolo în cursul zilei, și care le-ar putea fi și dușman." Chiar și în Moldo-Valahia ușa colibei țăranului este mereu deschisă pentru cel care are nevoie de ajutor.

Costumul țăranului român este neîndoielnic aparte și cu atât mai interesant cu cât se spune că a rămas neschimbat din vremea împăratului Traian, după cum reiese din comparația cu îmbrăcămintea prizonierilor daci înfățișați pe columna triumfală. Țăranul român poartă o cămașă sau o tunică din pânză groasă și pantaloni sau izmene din același material. Cămașa e purtată peste pantaloni și strânsă în jurul taliei cu un brâu lat de piele în care se află cuțitul și punga de tutun, dar și alte lucruri de trebuință. În picioare are sandale numite *opinci*, făcute dintr-o bucată de piele de forma labei piciorului, care se leagă cu fâșii de cârpă ce urcă pe glezne și partea de jos a gambei. Iarna, veșmântul e completat cu o haină brodată, din piele de oaie. Oricum, fie iarnă, fie vară, nu pleacă niciodată de-acasă fără șubă, sau mantaua de oaie. Atunci când vremea e caldă, partea mițoasă este întoarsă în afară, ca să țină răcoare; pe vreme rea, e întoarsă înăuntru, ca să-i fie cald. Portul îi e întregit de boneta dacică înaltă, numită *căciulă*, de obicei din lână neagră. Ar trebui să amintesc că în zilele cu zăpadă și mocirlă adaugă veșmintelor o pereche de cizme înalte, date bine cu grăsime, purtate în ultima vreme și de sexul slab în atari condiții.

Îmbrăcămintea femeilor este foarte frumoasă și elegantă. Poartă o bluză de pânză brodată pe piept și la

mâneci cu lână roșie și albastră și cu mărgele. Își încing talia cu un brâu lat și colorat, iar fustele le sunt scurte și albe. Uneori merg desculțe, însă încălțămintea obișnuită sunt tot *opincile*. Totuși, în zilele de sărbătoare își îngăduie să treacă la botine din piele roșie sau albastră, ca unguroaicele, sau la papuci eleganți, pe care îi poartă sub braț până la târg sau la *rendez-vous*, îi pun în picioare când ajung acolo și nu-i mai dau jos până acasă. Femeile măritate își prind pe cap câte-o basma albă ale cărei capete atârnă pe spate. Fetele, pe de altă parte, poartă părul împletit într-o coadă lungă lăsată liberă pe spate, iar capul nu e niciodată acoperit. La sărbători își pun monede în cosițe, iar în jurul gâtului își poartă zestrea, anume salbe strălucitoare făcute din *lire*[1]. Uneori, monedele prinse în salbe ajung la valoarea a două sute de lire sterline, iar acest lucru spune multe despre cinstea și cavalerismul bărbaților, de vreme ce femeile pot umbla astfel prin locuri aglomerate și pe poteci lăturalnice fără să le pândească vreun pericol. Femeile sunt, de obicei, foarte frumoase. Ochii căprui, strălucitori, părul negru coborând în cosițe pe umerii cei mai albi, siluetele ușoare, dar bine conturate, mâinile și picioarele mici și delicate ar fi invidiate de multe frumuseți ale somptuoaselor saloane occidentale. Nu le place să meargă aplecate, iar atunci când au de cărat o greutate o poartă de obicei pe cap. Legumele le duc la piață în două panere prinse de o bucată de lemn așezată pe umeri, nu în căruț. „Portul femeilor, spune Lancelot[2], trezește plăcutele suvenire ale Greciei și Italiei. Penelul pictorului l-ar zugrăvi în culori încântătoare;

[1]) Monede otomane de aur. [2]) Auguste Dieudonné Lancelot (1822–1894), litograf și desenator francez, autor a numeroase lucrări având ca subiect Țările Române, schițate cu ocazia unei călătorii din perioada Războiului Crimeii.

dalta sculptorului ar scoate la lumină puritatea și jocul liniilor, înfățișând, ca aievea, grația unei poze desăvârșite." Femeile își petrec timpul ocupându-se de treburile gospodărești, însă torsul este, neîndoielnic, ceă mai importantă îndeletnicire. Fie seară, fie dimineață, munca lor nu se sfârșește niciodată, își iau fusul cu ele peste tot. Harnice și așezate, bune soții și mame, țărăncile române merită un viitor împlinit. La Expoziția de la Paris din 1867, broderiile și covoarele lucrate de acești oameni simpli le-au făcut pe deplin cinste.

„Este uimitor, spunea un scriitor francez de astăzi, ce conversații interesante poți purta ore în șir cu țăranii fără școală. Căci românii care s-au stabilit de-a lungul Dunării au căpătat, mulțumită tradiției orale, cunoștințe extrem de variate – la care se adaugă, trebuie spus, o serie de inexactități, fără a le știrbi însă acea grație și acea *naïveté* – cu privire la flori, stele, animale, păduri, cultivarea pământului, locuri și întâmplări din trecut. Țăranul român are mai cu seamă darul de a spune povești impresionante prin bogăția și forța imaginilor. În unele din ele recunoaștem fermecătoarele legende ale Antichității, preschimbate într-o măsură mai mică sau mai mare: Apollo urmărind-o pe Daphne, călătoria lui Jupiter pe pământ, frumoasa Psyche, răpirea sabinelor, povestea lui Castor și Pollux și altele asemenea. Unii țărani poartă nume latinești precum *Tulea* (Tullius), *Cornea* (Cornelius), Albu, Negru, Maxim, Titu, Vidu (Ovidius), Mariu, Florea, Stan (Constans), *Manea* (Manlius sau Manilius) și încă altele." Cu toate acestea, instruirea oamenilor a fost, din păcate, trecută cu vederea. În 1871, din cei 28.010 de bărbați care s-au căsătorit, numai 5.046 au știut să se iscălească în registru. Din cele 28.010 femei, numai 2.015 s-au putut semna.

Nu cu multă vreme în urmă, casele țăranilor erau de fapt niște colibe numite *bordeie*, niște adăposturi săpate

în pământ, acoperite cu ramuri și țărână, de-abia ridicându-se deasupra șesului. Acoperișul de glod astfel înjghebat era năpădit în scurt timp de iarbă și buruieni și ar fi trecut mai degrabă ca parte a peisajului, nicidecum drept locuință omenească, de nu s-ar fi observat, din când în când, rotocoale de fum înălțându-se la vremea mesei. Câteva scânduri și o cratiță erau tot mobilierul dinăuntru. Oricum, astăzi lucrurile s-au schimbat mult în bine. Proprietatea este respectată, iar țăranul român, îmbărbătat, revigorat și mai ales liber, a început să lucreze cu râvnă, căci nu are de ce să se mai teamă că boii și oile îi vor fi luate, iar recoltele lăsate pradă iureșului năvălitorilor. Satele au crescut, de unde erau numai pustiu și sărăcie, iar *bordeiele* au fost lăsate în seama țiganilor celor atât de disprețuiți.

Condiția țăranului în trecut a fost sugestiv descrisă de unul dintre ei în 1848, când a întocmit o dare de seamă înaintată unei comisii înființate pentru îmbunătățirea vieții păturilor mai nevoiașe. Nu pot să trec mai departe fără să traduc un fragment din document, pe care îl găsesc cu adevărat *à propos*: „Dacă *ciocoiul* (ticălosul ploconit sau boierul) ar fi putut pune mâna pe soare, l-ar fi înhățat și i l-ar fi vândut țăranului, în schimbul unei sume însemnate de bani, chiar dacă lumina și căldura erau de la Dumnezeu. Dacă ciocoiul ar fi pus mâna pe apele mărilor, ar fi încercat să scoată profit de pe urma lor; apoi l-ar fi chinuit pe țăran cu întunericul, cu frigul și cu setea, așa cum l-a chinuit cu foamea, luându-i pământul".

Odinioară, ca să fim bine înțeleși, țăranii erau adesea atât de strâmtorați, încât se vedeau nevoiți să se lase cumpărați, împreună cu nevestele și familiile lor, ca să scape de foamete. Șerbia a fost abolită în Valahia la 5 august 1746, iar în Moldova la 6 aprilie 1749, însă rușinoasa

instituție a scutelnicilor[1] i-a adus pe țăranii eliberați într-o nouă epocă a robiei, din care au scăpat pe deplin abia de curând. La 1768 erau așa de mulți țărani care lăsau totul și plecau, încât Poarta i-a poruncit domnitorului Carol Ghika[2] să arate mai multă omenie față de supușii săi. La 1775, zece mii de țărani au părăsit plugurile și s-au apucat de tâlhării. La 1828, sub ocupația rușilor, țăranii au devenit animale de povară, fiind înjugați la tunuri și la carele cu proviant. Apoi mai erau felurite taxe și dări, precum *vinăritul* sau impozitul pe vin; *văcăritul* sau impozitul asupra vitelor; *oieritul* sau impozitul pe ovine; *iobăgia* ori servitutea; claca sau, altfel spus, *complaisance* și încă multe altele. Țăranul era apăsat pe atunci de atâtea dări, fie în zile de muncă obligatorie în beneficiul proprietarului, fie de alt fel, încât nu se poate spune că era stăpân în vreun fel pe timpul său ori pe ceea ce îi aparținea de drept.

În orice caz, așa cum am mai spus, lucrurile s-au îmbunătățit în mare măsură. Țăranul este acum liber și cu adevărat propriul său stăpân. Astăzi lucrează pentru o plată convenabilă și, dacă este chibzuit și strângător, poate să pună ceva bani deoparte, pentru un trai mai bun. Nevoile sale sunt puține și modeste. Există destule instituții publice menite să-l ajute atunci când e bolnav și se găsesc oameni generoși atunci când iernile sunt prea lungi sau când recolta de porumb este slabă. Chiar și cerșetorii de pe stradă – și sunt destui – câștigă probabil suficient, de vreme ce oricine, boier sau preot, negustor sau servitor, găsește un bănuț de aramă pentru cel sărac și nevoiaș.

---

[1]) Categorie de țărani scutiți de plata birului domnesc în schimbul îndeplinirii unor obligații suplimentare în beneficiul boierului. [2]) Probabil Alexandru Scarlat Ghika, domn al Țării Românești (1766–1768).

S-a spus că țăranului moldo-valah îi pasă de cum muncește, lucru care este, în același timp, și adevărat, și fals. Românul va lucra de trei ori mai mult într-o zi decât ungurul și bulgarul, râzând, pălăvrăgind și glumind în același timp. Însă după ce muncește jumătate de săptămână întrerupe lucrul, și nimic nu îl convinge să reînceapă mai devreme de lunea următoare. Așa se face că în trei zile muncește cât pentru nouă, în vreme ce alții își fac munca pe șase zile într-o săptămână. Majoritatea stăpânilor nu se pot plânge, la urma urmei, de acest obicei.

Am amintit deja de emigranții bulgari, care se ocupă la București cu grădinăritul și pavarea drumurilor. Unii dintre ei sunt tăbăcari sau căldărari. Sunt foarte mulți bulgari în orașele de lângă Dunăre, dar și în acea parte a Basarabiei care a fost înapoiată României în urma Tratatului de la Paris[1]. Sunt oameni liniștiți și pașnici, însă placizi și tăcuți; de altfel, un neam cât se poate de neinteresant.

Despre armeni am vorbit în capitolul anterior, ca și despre evrei și greci. De origine rusă sunt majoritatea vizitiilor din București, însă printre rușii stabiliți în România se numără și agricultori, pescari, negustori sau morari. Sunt sectanți, iar cei mai mulți țin de comunitatea lipovenilor.

Nu pot încheia capitolul fără să amintesc alte două categorii cu mare căutare în casele boierești, anume secuii și albanezii. Secuii din Transilvania fac parte din neamul lui Attila și al hunilor săi, fiind recunoscuți drept frați de populația maghiară predominantă. Numai în Moldova locuiesc aproape 50.000 de secui, numiți *ceangăi*, stabiliți mai ales în județele Roman, Bacău și Iași.

---

[1]) Tratatul de Pace de la Paris (1856), încheiat în urma Războiului Crimeii, prin care se retrocedează Moldovei sudul Basarabiei.

Aceștia sunt refugiați, însă nu au renunțat la credința romano-catolică și nu se căsătoresc cu autohtonii. Preoții lor sunt italieni. În afară de ei, mai sunt secuii din orașe, care, plecând din Transilvania pentru o bucată de vreme, lucrează ca surugii sau rândași și se întorc acasă după ce au strâns ceva bani. Femeile lor își găsesc de lucru tot în serviciul domestic. Bărbații sunt certăreți și adesea mari bețivi, dar tari ca fierul și pregătiți pentru orice încercare.

Cât despre albanezi, reprezintă adevărate puncte de atracție ale capitalei. Portul lor e foarte pitoresc: veste roșii cu fireturi, jambiere și fes, *fustanelă* albă și o întreagă colecție de arme în brâul superb brodat. Sunt urmașii corpului de gardă înființat de parveniții din Fanar și lucrează ca valeți în casele boierești. Aș mai putea adăuga că albanezii sunt, cu siguranță, mai degrabă decorativi decât folositori.

CAPITOLUL VI
ȚIGANII

Pot spune că știu câte ceva despre gitanii din România, sau *țigani*, așa cum sunt numiți aici, de vreme ce niște colibe de-ale lor se învecinau cu grădina casei în care am locuit doi ani la București, așa că am auzit și am văzut multe. Abia se crăpa de ziuă, când scripca și naiul începeau un frumos concert în onoarea lui Pan, stăpânul tuturor; din când în când, cei mici, ispitiți de ciorchinii uriași de struguri, se cățărau peste gard și se serveau din delicioasa țintă a prădăciunii. Erau tare neîngrijiți și nu prea țineau cont de rânduielile bunei cuviințe; umblau doar pe jumătate îmbrăcați pe vreme caldă, iar copiii lor alergau peste tot complet despuiați. Cu toate acestea, la oraș erau de oarecare folos. Mulțimea orchestrelor de *lăutari*, sau muzicanți, formate din țigani ar descuraja orice tentativă de numărare. Nu exista, potrivit anotimpului, cafenea sau grădină de vară fără una din aceste trupe, iar muzica lor era nespus de liniștitoare, odată ce auzul se obișnuia cu melodiile lor aparte. În ce privește muzica, *lăutarii* sunt, într-adevăr, deosebit de talentați. Fără să aibă vreo pregătire și fără să cunoască bazele teoretice sau principiile artei lor, își mânuiesc instrumentele cu o îndemânare ce pare a le fi fost dăruită de Natura însăși. Cântecele sunt cum nu se poate mai stranii și se pot asculta la nesfârșit, cu o plăcere tot mai mare. Încă

și mai de mirare este faptul că, după ce ascultă o melodie pentru prima dată, pot să o reproducă fără să știe notele, oricât ar fi de complicată, cu precizie desăvârșită, rafinament și expresivitate. Cine nu a vizitat această țară nu-și poate închipui forța acestui talent nativ. *Lăutarii* cântă și la baluri și, destul de ciudat, la înmormântări. Preferă să cânte la vioară, *shah-aldja*, regina tuturor instrumentelor; la *cobză*, asemănătoare mandolinei, și la *nai*, flautul lui Pan, pe care l-au adus din Persia. La Klausenburg, un oraș din Transilvania, țiganii au înființat o asociație și, după ce colindă prin mai multe locuri, se întorc acolo și își împart câștigurile, care se ridică adesea la sume importante.

Chiar dacă în trecut au fost robi, țiganii sunt acum oameni liberi. De meserie sunt bucătari, fierari, zidari și cărămidari. Cu toate că unii dintre ei au rămas într-un loc și s-au apucat de agricultură, cei mai mulți preferă traiul nomad, iar uneori fură și cerșesc. La țară locuiesc adesea în corturi sau în cocioabe ridicate în grabă. Acolo stau unii peste alții bărbați, femei, copii, porci și câini. Trândavi, într-o anumită măsură, încearcă mereu să găsească căi de a-și duce viața fără un program zilnic de muncă. Cine le face pe plac se înțelege ușor cu ei. Cine îi vede în calitatea lor de compatrioți și concetățeni nu obține nimic, căci așa le e firea. Mai mult decât atât, sunt așa de neprevăzători, încât cei care îi tocmesc trebuie să le plătească munca în hrană, pentru că toți banii primiți la sfârșitul săptămânii îi dau pe vin duminica și rămân să flămânzească până sâmbăta următoare.

În afară de ei, mai sunt și țigani turci, puțini la număr, numiți *turciți*. Mahomedani veniți de pe celălalt mal al Dunării, sunt de meserie căldărari, care fac oale și ibrice. Vorbesc limba țigănească, dar strecoară și cuvinte turcești.

În timpul liber se ocupă cu creșterea bivolilor, al căror lapte este principala sursă de hrană în timpul iernii.

Sunt două feluri de țigani în România. Unii au părul creț și buze groase, iar pielea e foarte închisă la culoare. Ceilalți au un profil delicat, trăsături regulate, păr frumos și pielea măslinie, acestea fiind caracteristice rasei indo-caucaziene. Primii sunt descendenți ai vechilor emigranți, despre ale căror origini au circulat diverse teorii. Cea de-a doua categorie este formată din urmașii refugiaților care au părăsit India în secolele treisprezece și paisprezece, în vremea marilor invazii mongole ale lui Ginghis Han și Tamerlan. S-a observat că, în timp ce o rasă poate fi ușor lămurită și modelată cu privire la înțelegerea corectă a beneficiilor civilizației, cealaltă îmbrățișează din plin ignoranța și nu poate fi schimbată în nici un fel. Se spune că împăratul Iosif II a încercat educarea unui trib îndărătnic din munții Transilvaniei. Familiile de țigani au fost strămutate pe diverse moșii, cu poruncă să nu le părăsească, dar locuitorii au fost nevoiți, în cele din urmă, să le gonească. Li s-au construit case; ei au adus vacile înăuntru și au ridicat alături corturile. Cât despre copiii care învățau o meserie pe lângă săteni, pândeau prima ocazie ca să fugă și să se întoarcă la părinții lor.

Mulți dintre țiganii de origine indiană sunt buni cunoscători ai tradițiilor orientale. Cu admirabilă pricepere, bătrânii explică toate religiile, în diversitatea lor, prin prisma fenomenelor astronomice. Chiar și copiii au moștenit acest dar și vin cu sugestii deosebit de poetice. Un călător povestește cum, într-o zi, pe drumul de la Șumla la Răzgrad[1], cei mici, care mergeau în față, văzând soarele

[1]) Localități din N-E Bulgariei.

care se ridica dinspre est, au strigat „*Io panuel*, Iată-l pe Pan". „*Jese de sobo Krin*, Își părăsește culcușul", a spus unul. „*Urgaha*, Urcă în ceruri", a adăugat altul. Apoi i-a arătat călătorului luna, al cărei disc alb dispărea cu repeziciune către vest, pe albastrul cerului, continuând cu „*Iak ebhu dabes*, Ochiul pământului se stinge".

Țiganii spun că toate religiile au ca fundament armonia fenomenelor astronomice; brahmanismul, iudaismul și creștinismul nu sunt decât forme ale unei singure religii ale cărei mistere cosmogonice le-au fost revelate de strămoși. Cerul este o întinsă mare de întuneric din care izvorăște lumina și în care se întoarce. Dumnezeu este *ix*, sau axa invizibilă în jurul căreia gravitează eternitatea. Spațiul sideral, pe care noi îl numim zodiac, este *stola*, sau veșmântul înstelat pe care îl așază Dumnezeu în est atunci când Pan coboară către vest. Din porțiunea aceea înstelată, *apo-stola*, au plecat toate glasurile însemnate ce s-au făcut auzite, de-a lungul secolelor, în lumea noastră. Cele patru puncte ale solstițiilor și echinocțiilor sunt cei patru mesageri cerești de prim rang. Cele patru anotimpuri sau intervale determinate de cele patru puncte sunt cele patru voci importante sau oracole ale lui Dumnezeu, cei patru mari profeți sau evangheliști. Cele douăsprezece luni, care completează cele patru perioade principale, sunt cele douăsprezece cărți ale lui Dumnezeu; cei doisprezece boi sau tauri ai nopții și ai zilei, care poartă oceanul anotimpurilor și Zidul de Aramă al Templului lui Solomon; cele douăsprezece table ale legilor lui Moise și Romulus[1], unde sunt înscrise cele Zece Porunci ale lui *Buddha* sau Moise; cei doisprezece

[1]) Referire simultană la cele două table ale lui Moise și la Legea celor 12 table.

fii ai lui Iacob, pietrele de temelie ale Israelului la Muntele Sinai și la apa Iordanului și cei doisprezece apostoli ai lui Iisus, stâncile Domnului la Iordan și chiar la Golgota. Oricum am aprecia valoarea acestor tradiții, nu putem să nu recunoaștem faptul că stau mărturie unor obiceiuri contemplative foarte diferite de cele ale stăpânilor care i-au cumpărat și vândut atâta vreme ca pe o marfă oarecare.

Primele legi pe teritoriu românesc referitoare la țigani și menționate în documente datează din vremea domnitorilor Radu IV și Ștefan cel Mare, care au hotărât ca o cincime din ei să devină proprietate a statului. Principii care au urmat la domnie au lăsat celelalte patru cincimi în seama boierilor și a mănăstirilor. Țiganii se împart în trei categorii sau triburi. Prima dintre acestea poartă numele de *lăieși*, care au numeroase îndeletniciri; din rândurile lor fac parte *lăutarii*. Apoi vin *vătrașii*, sau slugile, tocmiți în marile case boierești. Cea de-a treia categorie este reprezentată de *netoți*, sau atei, probabil urmași ai imigranților din secolele al treisprezecelea și al paisprezecelea. Aceștia din urmă sunt cei mai sălbatici dintre toți. Pe jumătate goi, trăind doar de pe urma jafurilor și a tâlhăriilor, se hrănesc cu carnea câinilor și a pisicilor, dorm sub cerul liber ori în vreo dărăpănătură sau vreun șopron și nu au absolut nimic care să le aparțină. Înfățișarea și felul de a fi aduc mult cu cele ale negrilor. Fiecare dintre aceste triburi își alege un jude și o căpetenie absolută, care poartă numele de *bulibașă*. Alegerea se face în câmp deschis. În trecut, judele și *bulibașa* purtau o barbă lungă, ca semn de noblețe, și mergeau tot timpul călare, îmbrăcați într-o lungă mantie roșie, cizme colorate și fes frigian.

Așa cum am mai spus, țiganii sunt acum liberi, așa că se pot așeza sau pot colinda oriunde doresc. Condiția lor se îmbunătățește pe zi ce trece, însă românii îi privesc cu dispreț chiar și pe cei mai buni dintre ei. Treptat, încheierea unor căsătorii cu populația autohtonă le-ar putea asigura celor mai stăruitori situația pe care și-o doresc.

CAPITOLUL VII
SISTEMUL DE GUVERNĂMÂNT

România are un sistem de guvernământ constituțional, potrivit normelor stabilite prin Constituția adoptată la 12 iulie 1866. Principele este conducătorul statului, iar Parlamentul are două camere: Senatul și Camera Deputaților. Bugetele sunt votate numai de către deputați, după modelul Camerei Comunelor. Puterea executivă îi aparține principelui, care o exercită în conformitate cu prevederile Constituției. Totodată, acesta beneficiază de inviolabilitate; miniștrii sunt supuși judecății Curții de Casație. Se garantează libertatea deplină a presei; ziarele nu pot fi cenzurate, supuse avertismentului ori suspendate. Țara este împărțită, după model francez, în departamente, arondismente[1] și comune. Prima categorie de unități administrative este condusă de prefecți; cea de-a doua de subprefecți, iar cea de-a treia de *primari.* Senatul are șaizeci și opt de membri, în afara arhiepiscopilor și a episcopilor eparhioți, care sunt senatori în virtutea funcției deținute. În fiecare județ sunt aleși doi senatori, iar universitățile din București și Iași trimit, la rândul lor, câte un membru, ales de către profesori. Condițiile obligatorii pentru obținerea acestui post sunt un venit de 9.400 de franci și vârsta candidatului, care trebuie să

[1]) Județe și plăși.

fie mai mare de patruzeci de ani. Camera Deputaților are 157 de membri, aleși de colegii, iar acestea sunt în număr de patru. Primul este format de cetățenii cu un venit regulat care depășește 3.550 de franci; al doilea, de cetățenii cu un venit regulat între 3.550 și 1.185 de franci; al treilea (de la orașe) îi include pe negustori și meșteșugari, care plătesc statului o taxă de treizeci de franci, iar la aceștia se adaugă reprezentanții profesiilor liberale, ofițeri în rezervă, profesorii și funcționarii publici pensionați. În cele trei colegii alegerile au loc direct, după cum urmează: primele două, câte un deputat fiecare, iar al treilea alege un număr de deputați în concordanță cu mărimea orașului respectiv. La București sunt aleși șase; la Iași, patru; la Craiova, Galați, Focșani, Bârlad, Ploiești, Botoșani, câte trei; la Roman, Brăila, Bacău, Pitești și Turnu-Severin, câte doi; totalul ajunge la cincizeci și opt. Cel de-al patrulea colegiu îi include pe toți cetățenii care plătesc o taxă la stat, indiferent cât de mică. În fiecare județ este ales un deputat; cincizeci de alegători numesc un delegat, iar delegații aleg deputatul.

Codurile franceze, modificate în funcție de obiceiurile și specificul românesc, sunt privite ca un model în această țară. Una dintre cele mai importante modificări aduse a fost cea referitoare la divorț, care este permis de legea română, așa cum prevedea și Codul civil francez înainte de adoptarea Legii de la 8 mai 1816. Codul de procedură civilă a fost creat după modelul legislativ elvețian, mai puțin complicat decât cel francez. Codul comercial este aproape identic cu cel francez. Codul penal a suferit câteva schimbări, iar anumite infracțiuni apar în Codul român sub denumirea de „abateri". În România există o curte de casație, patru curți de apel și un tribunal în fiecare capitală de județ. Tribunalele din județele cu mulți

locuitori au două sau mai multe secții sau camere, la fel ca tribunalele franceze. Înalta Curte de Casație este condusă de un prim-președinte, doi președinți, paisprezece consilieri, un procuror general și doi procurori de secție. Înalta Curte are două camere; membrii săi trebuie să fie licențiați sau doctori în drept și sunt numiți de conducătorul statului. Jurații sunt aleși din rândul cetățenilor, în mod aleatoriu. Procedura Curții cu Juri este foarte asemănătoare cu cea franceză. În România nu există pedeapsa capitală, crima fiind pedepsită cu detenție pe viață la minele de sare. Cât despre divorțuri – despre care am mai vorbit –, se înregistrează aproape 1.000 de cereri *per annum*. Divorțul se pronunță în aproximativ un sfert dintre cazuri. În trecut puterea de decizie în astfel de situații aparținea Bisericii, care era mult mai indulgentă.

Venitul total al statului, în 1875, era de 91.441.418 de franci. Din această sumă, 29.082.017 de franci proveneau din taxe directe; 19.075.132 de franci, din drepturi și proprietăți guvernamentale și 6.500.000 de franci, de la Poștă, Telegraf și Căile Ferate. Monopolul tutunului a mai adus încă 8.010.000 de franci. Costurile Armatei s-au ridicat la 18.275.674 de franci; 5.100.356 de franci s-au cheltuit pentru lucrările publice. Pentru teatre a fost nevoie de 33.408 de franci; pentru universități, de 422.798 de franci, iar pentru biserici, de 661.908 de franci. Am ales anul 1875 fiindcă după această dată țara a fost afectată de războaiele și puternicele frământări din vecinătate. Impozitul cunoscut drept *contribution personnelle* a adus bugetului 10.097.849 de franci. Minorii, clerul, armata și oamenii foarte săraci sunt scutiți de această taxă, care a fost achitată de 765.030 de plătitori. Taxa pe venit este fixată la 6 la sută, însă locuitorii Iașilor plătesc doar 3 la sută, dat fiind că după unirea celor două principate ieșenii

au suferit pierderi considerabile, de vreme ce orașul își pierduse statutul de capitală. Taxele de licență pentru vânzarea vinului și a băuturilor spirtoase s-au ridicat la 7.700.000 de franci. Unsprezece categorii de articole importate sunt scutite de taxă vamală. Între acestea se numără cărțile, operele de artă, fierul, motoarele cu aburi, mașinăriile de necesitate și produsele chimice. La fel, pentru nouă categorii de articole destinate exportului nu se plătește taxă vamală. Aici sunt incluse sarea, tutunul, porumbul, vinul, țițeiul, producția rezultată în urma exploatării minelor și produsele de manufactură. Pentru șeptelul care trece din Austro-Ungaria în România într-o anumită perioadă a anului[1] statul încasează o taxă de pășunat, care în 1875 ajungea la 55.000 de franci. Monopolul tutunului a avut efecte dezastruoase, mai ales asupra exporturilor. Datoria națională atinsese, la 1 iulie 1875, suma de 167.181.968 de franci, iar astăzi, din cauza războiului, depășește cu mult această cifră.

România are mai mulți agenți diplomatici care să-i apere interesele în afara hotarelor. Există agenți la Constantinopol, Paris (pentru Anglia și Franța), Viena, Berlin, St. Petersburg, Roma și Belgrad. Majoritatea puterilor străine au agenți și consuli generali la București, consuli și viceconsuli în principalele orașe.

Fiecare cetățean român are obligația ca, atunci când este chemat, să îndeplinească serviciul militar între vârstele de douăzeci și unu și patruzeci și șase de ani. Cei cu vârste cuprinse între douăzeci și unu și douăzeci și nouă de ani, cei care au fost trași la sorți sunt înrolați în armata permanentă ori teritorială. Ceilalți sunt luați în Miliție, până la vârsta de treizeci și șapte de ani, după

[1]) Este vorba despre transhumanța păstorilor ardeleni, mai ales în Bărăgan.

care, până la patruzeci și cinci de ani, sunt încorporați în Garda Națională. Bărbații înrolați în armata teritorială îndeplinesc serviciul militar o săptămână în fiecare lună, alături de regimentele lor. Armata teritorială se reunește an de an timp de douăzeci de zile, interval în care se desfășoară marșuri, manevre militare și alte activități de acest fel. Datoria armatei teritoriale este apărarea frontierei și îndeplinirea funcției de *gendarmerie* în județe. Perioada serviciului militar în armata permanentă este de opt ani: patru ca militar în activitate și patru în rezervă. Armata permanentă număra, în 1875, 18.542 de oameni; în armata teritorială erau 43.744, iar totalul trupelor ajungea, prin urmare, la 62.286. Aceste cifre nu includ, desigur, situațiile create de starea de război, căci unicul meu scop este de a descrie țara în condiții firești. Las restul în seama corespondenților de presă, care au ținut publicul pe deplin *au courant* în această privință și în multe altele.

În urma abolirii pedepsei cu moartea, mă tem că în Moldo-Valahia viața nu mai este prețuită cum s-ar cuveni. Aș putea să amintesc drept exemplu cazul uciderii unei slujnice, fapt care s-a petrecut în timp ce mă aflam la București. Fata fusese trimisă de stăpâna ei la piață și, în timp ce făcea cumpărături, a observat ceva în neregulă cu greutatea cărnii pe care o luase. La cererea ei, măcelarul a însoțit-o la Prefectura Poliției, unde verdictul a fost în favoarea fetei, greutatea folosită fiind într-adevăr mai mică decât etalonul. Atunci, fără să stea prea mult pe gânduri, măcelarul a scos cuțitul și, în fața oficialilor prezenți, l-a împlântat în inima tinerei. Altă dată, un domn se plimba în curtea casei împreună cu fratele său, când au început să se certe cu privire la o chestiune. A scos imediat revolverul și și-a împușcat mortal fratele.

Mi s-a spus că trei luni de închisoare au pus capăt incidentului. De asemenea, un boier l-a împușcat pe vizitiul soției sale fiindcă a refuzat să spună unde o dusese pe doamna. Afacerea s-a încheiat cu o mică amendă. Într-adevăr, până nu demult cea mai bună cale de a câștiga un proces era *bacșișul* generos. Pur și simplu nu se punea mare preț pe justiție. Se întâmpla ca unii înalți demnitari, uneori chiar miniștri, să fie chemați să dea socoteală cu privire la întrebuințarea îndoielnică a fondurilor aflate în administrarea lor, iar cei aflați la putere continuau să se îmbogățească de la o zi la alta. Uneori nici chiar membrii cabinetului nu puteau fi ținuți în frâu. O dată, un ministru a schimbat din condei rezoluția principelui, iar Carol I a fost nevoit să accepte situația. Altă dată, în anul 1872, s-a încercat alungarea familiei Hohenzollern din țară și se vorbea deschis că prim-ministrul de atunci, prințul Ion Ghica, care plănuise acea *coup d'état*, reținuse toate serviciile de telegraf timp de douăzeci și patru de ore, astfel încât la Berlin să nu poată ajunge nici o informație.[1] La un moment dat, principele ajunsese, într-adevăr, foarte nepopular și aproape izolat. Principesa, întruchiparea a tot ce este admirabil, dar atât de modestă și de tăcută, poate chiar cu asupra de măsură, a fost tratată și ea foarte nedrept. Am auzit, deși n-aș putea spune că lucrurile au stat cu siguranță așa, că perechea princiară a fost la un pas de a părăsi definitiv țara. Se spunea că principesa și-a petrecut o noapte întreagă în genunchi, în fața soțului său, implorându-l să plece; principele însă a rămas neclintit și a îndurat furtuna, deși ar fi plecat dacă nu l-ar fi convins Bismarck să rămână.[2]

---

[1]) Referire greșit datată la incidentul de la 10 martie 1871; v. *supra*, p. 44 n. 2. [2]) Incidentele din noaptea de 10–11 martie 1871 sunt punctul culminant al unei perioade foarte tensionate în

Când am călătorit în diligență spre granița cu Transilvania, am fost însoțiți de doi soldați. Această măsură de precauție era necesară împotriva unor bande de hoți și tâlhari. Atât în Valahia, cât și în Moldova au existat, din timpuri străvechi, cete de bandiți formate din țărani sărăciți de năvălirile străine și de lăcomia stăpânilor, dar și din alți oameni nevoiași. Războiul Ruso–Turc a contribuit în mare măsură la creșterea numărului bandelor de tâlhari.

Ca exemplu al disprețului arătat uneori, în această țară, în fața autorității, indiferent de forma sub care se prezintă, voi nota o istorisire a cărei autenticitate o pot susține oricând. În timpul ultimei ierni petrecute la București, o cântăreață de la Operă a avut ghinionul de a ieși din grațiile unui anumit grup. Nici nu apărea bine pe scenă, că, la un semn, se declanșa un adevărat vacarm; cortina cădea în toiul unei confuzii generale. Într-un final, după câteva seri, directorul, sătul de această comedie, a chemat poliția; rezultatul a fost o luptă la scenă deschisă, cu efect teribil de comic. Floarea tinerimii române se lupta cu niște polițiști oarecare în staluri, în timp ce mamele și surorile urmăreau turnirul de sus, din loji. Scena era de nedescris. Oricum, turbulențele au continuat, și, în cele din urmă, au luat sfârșit în urma unei bătălii în toată regula. Unii dintre tinerii din înalta societate amintiți mai devreme au fost luați în arest și întemnițați pentru perioade mai lungi sau mai scurte, potrivit naturii abaterilor și delictelor săvârșite, astfel încât se putea

---

relația domnitorului cu opinia publică francofilă. În noaptea respectivă Carol I își pune, într-adevăr, mandatul la dispoziția membrilor locotenenței domnești care îl adusese în țară la 1866 (domnitorul nutrea de mai multă vreme gândul de a abdica). Va renunța la abdicare doar în urma intervenției ferme a lui Lascăr Catargiu și a asigurărilor acestuia.

întrezări restabilirea păcii. Deșartă speranță! În seara următoare, un tânăr sublocotenent, fratele unuia dintre vinovați, s-a dus la teatru și, apropiindu-se de prefectul poliției într-una din pauze, i-a tras o palmă strașnică peste ureche. Bătrânul a scos pe loc spada, pe care celălalt a înșfăcat-o de îndată și a frânt-o pe genunchi.

Urmările acestei escapade au fost pierderea gradului de sublocotenent și doi ani de închisoare, o pedeapsă cât se poate de rezonabilă pentru un asemenea act de insubordonare. Cu toate acestea – dacă vă vine să credeți –, întreg Bucureștiul era de partea flăcăului, ocărându-l pe bătrânul prefect din toată inima. Într-altă seară, tot la teatru, un domn l-a văzut pe un altul, care stătea într-o lojă alăturată, privind în direcția sa. Cuprins de furie, i-a aruncat binoclul în față, strigând: „Cum îndrăznești să te uiți la soția mea?" Bineînțeles că insulta nu putea fi trecută cu vederea, așa încât incidentul s-a încheiat prin duel. Teatrul este, așa cum vom vedea, un loc prielnic conflictelor. Mai notez încă o anecdotă de acest fel, înainte de a trece la un alt subiect. Într-o noapte, la închiderea unui *bal masqué* de la Operă, doi domni așteptau pe treptele de la intrare, fiecare cu o doamnă la braț. Fiecare chemase câte o birjă, însă venea numai una. Cine urma să o ia? Nici unul nu a vrut să cedeze, așa că s-a mai stabilit un duel, pentru dimineața următoare.

Consulii generali și agenții străini la București au, de obicei, o misiune foarte ușoară. Cei mai activi sunt, probabil, cel rus și cel american. Diplomatul rus obișnuia – după modelul compatrioților săi din alte țări – să se amestece în diverse intrigi și să participe la întrunirile bulgarilor nemulțumiți. Agentul american era dl Peixotto, un domn de origine evreiască[1]. Nimeni n-a aflat, în cursul

[1]) Benjamin Franklin Peixotto (1834–1890), consul general al Statelor Unite la București (1870–1876). Rapoartele sale diplomatice

șederii mele la București, dacă era plătit de americani sau de evrei. Cu siguranță nu era căutat de americani, căci nu se afla nici unul acolo, cu excepția unui dentist, care știa să-și poarte singur de grijă. Și, pentru ca lucrurile să fie și mai complicate, cei mai buni dintre evrei n-ar fi avut nimic să-i spună. Își ocupa timpul trimițând, în mod regulat, rapoarte spectaculoase vreunui membru al Parlamentului, de care era, evident, foarte apropiat. O dare de seamă – cred că-i aparținea – a fost menționată cu solemnitate în Parlament. Din câte îmi amintesc, era vorba despre faptul că evreii erau masacrați pe întreg cuprinsul țării, iar cei care scăpaseră – scria omul nostru – încercau să se salveze trecând Dunărea înot. Ținând cont că „frumoasa Dunăre albastră" este un fluviu foarte lat, dl Peixotto ar fi trebuit să explice cum s-a întâmplat că, dintre toate popoarele, tocmai evreii deveniseră înotători atât de pricepuți.

Înainte de a încheia acest capitol cu privire la guvernarea și administrația din România, aș dori să mă opresc câteva momente asupra unui document interesant, Codul lui Vasile Lupu, domn al Moldovei între anii 1634 și 1654. Documentul cuprinde patruzeci de articole[1], unele dintre

---

determină administrația americană și guvernul britanic să-și exercite influența în vederea reglementării situației evreilor din România. [1]) Codicele *Carte românească de învățătură* (1646), cunoscut și drept *Pravila lui Vasile Lupu*, cuprinde unsprezece capitole referitoare la munca plugarilor, cinci capitole care sancționează furtul, șaptezeci și opt de capitole privind infracțiunile de ordin penal; cuprinde și o serie de reglementări de drept civil. Articolele de mai jos par a fi redate după J.-A. Vaillant, *La Romanie...*, *op. cit.*; așa cum mărturisește autorul de la bun început, aceasta este una dintre sursele sale de căpătâi în ceea ce privește informația istorică, literară și lingvistică (v. și *infra*). În toate aceste cazuri am preferat traducerea după originalul englez a textului citat – și, cel mai adesea, adaptat –, iar nu preluarea dintr-o ediție românească.

acestea constituind adevărate exemple de cruzime, în timp ce altele reprezintă, în aceeași măsură, veritabile modele de înțelepciune. Voi reda câteva, fiindcă vor fi de folos în ce privește înțelegerea firii și convingerilor principilor din acele vremi:

8. Dacă robul țigan în slujba unui boier ori a altui stăpân, nevasta sau unul dintre copiii lor fură *o dată*, de *două ori* sau de *trei ori* o găină, o gâscă sau vreun alt mărunțiș, vor fi iertați; însă dacă fură un lucru de valoare, vor fi pedepsiți precum hoții.

9. Acela care, împins de nevoie, va fura numai ca să aibă ce îmbrăca și hrană cât să nu moară de foame va fi iertat.

14. Acela care va descoperi o comoară prin vrăji nu va avea dreptul să se atingă de ea, căci îi revine în întregime domnului.

17. Acela care își trădează țara va fi pedepsit mai rău decât un paricid.

21. Oricine se cade să ocolească pe acela care i-ar putea aduce ocări, pentru ca să nu se facă vătămare.

22. Orice boier sau curtean care fuge din fața dușmanului va fi socotit un om josnic.

26. Orice soț care-și dă nevasta pe mâna altui bărbat va fi pedepsit cu moartea, deși, până acum, Legea nu a făcut decât să-l surghiunească ori să-l trimită la galeră pe viață, după ce a fost purtat pe toate străzile orașului, gol, călare pe un asin, cu privirea întoarsă către coada animalului, în timp ce femeia ducea asinul de căpăstru.

28. Robul, slujbașul ori servitorul care ar silui o femeie nu numai că va fi pedepsit cu moartea, ci chiar condamnat la ardere.

30. Acela ce are o legătură cu o femeie adulteră, cu acordul acesteia, nu va fi pedepsit în nici un fel.

36. Dacă un judecător spune că a hotărât într-un anume fel la porunca domnului, nu trebuie să i se dea crezare înainte de a-și fi întărit cuvintele cu un document semnat de domn sau de martori.

37. Judecătorul poate micșora o pedeapsă atunci când este vorba de iubire. Iubirea e tot una cu beția sau nebunia, ba chiar mai rea decât nebunia. De aceea a fost dată această lege.

38. Cel care greșește împins de dragoste va fi mai puțin aspru pedepsit decât prevede legea.

39. Acela care, cedând în fața iubirii, întâlnește o fată pe stradă și o îmbrățișează, nu va fi pedepsit deloc.

40. Boieria e o povară. Drept urmare, nici boierii, nici fiii lor nu vor fi condamnați la galeră ori trimiși în ocnă, dar vor fi izgoniți o perioadă mai lungă sau mai scurtă. Nu pot fi spânzurați, trași în țeapă, nici târâți pe străzi, ca răufăcătorii de rând, însă pot fi decapitați.

CAPITOLUL VIII

BISERICA

Religia moldo-valahilor este greco-ortodoxă, însă Biserica Română a fost mereu independentă. Potrivit articolului 21 din Constituție, treburile bisericești sunt administrate de un sinod alcătuit din doi arhiepiscopi metropolitani, șase episcopi eparhioți și între opt și zece episcopi fără eparhie. Există opt eparhii, dintre care două arhiepiscopii și șase episcopii. Episcopii provin din rândul călugărilor și sunt aleși de Senat, Camera Deputaților și membrii Sinodului, care formează un colegiu electoral. Astăzi sunt aproximativ 9.800 de preoți de mir, 1.700 de călugări și 2.270 de călugărițe. În întreaga țară sunt în jur de 6.550 de biserici și 173 de mănăstiri și schituri de călugări și maici. Potrivit Codului civil din 1864, numai cei care termină studiile la un seminar cu grad mai înalt[1] pot deveni călugări la orice vârstă, ceilalți neavând acest drept până la vârsta de șaizeci de ani. Se face excepție în cazul celor care suferă de o boală incurabilă. La fel, femeile nu sunt acceptate ca maici înainte să împlinească cincizeci de ani. Cele foarte bolnave și cele necăsătorite care sunt de acord să se dedice muncii în spitale și în

[1]) Legea instrucțiunii publice din 1864 instituie două tipuri de seminarii: de gradul I, cu patru clase, pe lângă fiecare eparhie, și de gradul II, cu șapte clase, la București și Iași.

instituțiile de învățământ ale statului sunt, totuși, primite. Până la începerea războiului, nici o călugăriță nu mai lucrase în spitale ca soră de caritate. La București sunt, de asemenea, doi episcopi romano-catolici, cu titlul de vicari apostolici. Numărul credincioșilor romano-catolici se ridică la aproximativ 132.000, iar numărul bisericilor catolice este de șaizeci și patru.

După canoanele grecești, orice bărbat care este hirotonit preot trebuie să fie însurat, dar dacă rămâne văduv nu se poate căsători a doua oară. Preoții de aici duc un trai liniștit și fără griji și, asemenea vicarilor din țara noastră, au de obicei familii numeroase. Totuși, în ciuda unui menaj cu totul lipsit de fast, se bucură în general de o viață îndestulată, astfel încât le pot asigura copiilor o situație decentă în societate. Din păcate, sunt destui oameni cu educație puțină în rândurile lor, pentru că aparțin, aproape fără excepție, păturii de rând; este regretabil, căci din această pricină nu se bucură de mare trecere față de membrii aristocrației. Unii dintre ei locuiesc lângă biserica unde slujesc. Îndatoririle lor, cel puțin la oraș, nu sunt deloc împovărătoare; preoții își petrec mare parte din timp în curtea bisericii, cu mâinile încrucișate pe toiag, stând la taclale cu vreun alt ins care nu are altă treabă. Nu doar enoriașii, dar nici slujitorii bisericii nu sunt oameni cu multă învățătură, așa cum am mai spus, iar credința lor nu este prea luminată, căci atunci când vine vorba de superstiții biserica ortodoxă nu rămâne deloc în urma surorii de la Roma, ba chiar o întrece. Atât preoții, cât și credincioșii sunt mai neștiutori și mai fanatici decât majoritatea romano-catolicilor. Printre enoriași se găsesc mulți care știu să spună toți sfinții din calendar și pot completa lista cu fel de fel de legende și anecdote; și, totuși, când sunt întrebați câte ceva referitor la

conținutul Bibliei se vede că nu o cunosc aproape deloc. Sfântul Dimitrie este cel mai venerat, iar moaștele sale sunt plimbate pe drumurile principale și pe străduțe, însoțite de o mulțime de preoți și de un număr mare de credincioși, ori de câte ori ploaia, schimbător fenomen al naturii, se dovedește prea zgârcită ori prea risipitoare cu darul său. Preoții de la sate sunt mai de folos decât confrații de la oraș, pentru că lucrează pământul ca țăranii de rând și sunt cei mai împliniți dintre toți. „Atunci când, nota Heliade[1], cineva vorbește despre preotul de țară din Moldo-Valahia, trebuie să ne imaginăm un țăran simplu, egal în toate privințele cu enoriașii săi. Are aceeași pregătire, același port, aceleași îndatoriri. Cultivă pământul și își hrănește nevasta și copiii. Lucrează în gospodărie și îndeplinește sarcinile impuse de *corvée*, atunci când armatele puterii suzerane năvălesc în țară. Tot ce se așteaptă de la el este să știe să citească tipăriturile bisericești. Dacă are cunoștințe privitoare la scrierea și citirea manuscriselor, acesta este deja un lucru deosebit. Nu îi rămâne decât să țină slujbele și să citească din Evanghelii în limba națională, urmărind doar textul, fără să aducă observații personale." De aceea, îl vedem pe țăranul-preot încurajându-i pe credincioși prin puterea exemplului său și uneori stându-le alături în mișcările de revoltă, cum a fost cazul Revoluției de la 1848. Preotul de la țară a rămas neatins de corupția din orașe, spre deosebire de confratele său citadin. Mitropoliții se întreceau adesea cu domnitorul când venea vorba de împilarea poporului.

---

[1]) Ion Heliade-Rădulescu (1802–1872), scriitor și om politic român, membru al guvernului provizoriu în timpul Revoluției de la 1848 în Țara Românească. Din nou, citat după J.-A. Vaillant, *op. cit.*

Pământurile aflate în proprietatea Bisericii sunt întinse, mănăstirile de maici și de călugări fiind foarte bine ținute. Multe dintre bisericile din București au fost construite și înzestrate, la fel ca spitalele, de boieri. Principii fanarioți au adus vătămări considerabile bisericii naționale. Ei au făcut în așa fel încât cele mai bogate mănăstiri din România să fie închinate așezămintelor grecești de la Sfântul Mormânt, Muntele Sinai și Muntele Athos.[1] Această închinare, care reprezenta la început un act de omagiu, s-a transformat curând în servitute. Grecii au obținut de la fanarioți îngăduința de a trimite *igoumenoi* (stareți) la diferite mănăstiri, în calitate de reprezentanți, urmărind în fapt însușirea veniturilor, ceea ce s-a și întâmplat în scurt timp. Drept urmare, mai mult de o treime din proprietățile bisericești ale celor două provincii au trecut o vreme în mâinile străinilor, iar mănăstirile de la Sinai și Athos strângeau întregul profit. După cum era de așteptat, Rusia a fost implicată în mai multe rânduri în disputele religioase ale românilor, însă niciodată în dauna intereselor sale.

Sărbătorile și posturile hotărâte de Biserică au un efect foarte vătămător asupra populației autohtone. Cam jumătate de an, oamenii sunt supuși unui regim de înfometare, care înseamnă fasole și prune uscate fierte în apă; în cealaltă jumătate de an, merg la *cabarets*, unde beau, sub numele de *rachiu*, cea mai oribilă mizerie ce s-ar fi putut născoci. În postul Paștelui, când zăpada începe să se topească, când merg la câmp și muncesc din

[1]) Închinarea mănăstirilor este o practică documentată încă din Evul Mediu, inițial acestea cedând o parte din venituri locurilor sfinte care le tutelează. Din secolul al XVII-lea, așadar înainte de epoca fanariotă, mănăstirile tutelare încep să acapareze abuziv întregul patrimoniu și venit al acestor metocuri.

greu, semănând și plantând de dimineața până seara, oamenii ar trebui să fie bine hrăniți și pregătiți pentru lucru. Dar se întâmplă tocmai invers: obosesc foarte repede, nu prea au tragere de inimă și cad ușor victime miasmelor din jur. Molimele pestilențiale, foarte des întâlnite în România, sunt mult mai periculoase primăvara, când gheața se topește, iar căldura soarelui aduce la suprafață duhorile otrăvitoare ale pamântul mlăștinos. Se știe că numărul nașterilor este, comparativ, foarte mic spre finalul anului, iar faptul este pus pe seama hranei neîndestulătoare a familiilor în timpul postului Paștelui, când oamenii sunt din cale-afară de slăbiți. Spre exemplu, în 1870, doar 3.790 de fete s-au născut în luna decembrie, în vreme ce în martie s-au înregistrat 7.050 de nașteri. În 1871, 3.847 de fete s-au născut în decembrie, în comparație cu cele 6.500 din martie.

Am amintit despre la înclinația către supersiții a oamenilor din popor, cu toate că aceste credințe sunt răspândite, mai mult sau mai puțin, în toate păturile sociale. Copiii boierilor poartă amulete care să-i apere de primejdiile din jur, cum ar fi epidemiile și alte boli. Am văzut ofițeri care purtau, din același motiv, cercei în urechi. În zilele de sărbătoare doamnele se grăbesc la biserică doar ca să sărute moaștele vreunui sfânt, iar apoi se întorc de îndată acasă, gândind că au dat dovadă de evlavie. Printre oamenii mai săraci este larg răspândită credința în puterile *icoanelor* făcătoare de minuni. *Icoana* dintr-o biserică ajută la aflarea bunurilor furate; o alta ajută la găsirea de soți pentru domnișoarele bătrâne; alta le vine în ajutor femeilor care doresc să obțină divorțul. Aceasta este *Sânta Vinere* (Sfânta Venus), prețuită de altfel și pentru temeiuri de natură ceva mai îndoielnică. Aici aș putea adăuga faptul că preoții trec pe la casele din

parohia lor în prima zi a fiecărei luni și îi stropesc din belșug pe locatari și bunurile lor cu apă sfințită. Am aflat, din surse demne de încredere, că preoții merg până și la ființele cele mai decăzute, care socotesc că libațiile acestea au o putere binefăcătoare, ce le poate fi de folos în luna respectivă. Unele biserici le dădeau celor bolnavi plăcuțe de metal pe care era gravat un ochi sau care erau modelate în formă de picior, mână ori altă parte a corpului. Acestea se puneau pe membrul bolnav care le corespundea, iar neștiutorul suferind aștepta încrezător să se vindece după doar câteva zile. Totuși, uneori, așa cum ne putem închipui, această modalitate de tratament avea urmări foarte grave. Spre exemplu, un copil chinuit de febră este așezat pe pardoseala bisericii și preotul trece peste el ca și când ar traversa șuvoiul unei ape curgătoare. Un alt obicei ciudat pe care oamenii neinstruiți îl urmează este acela de a încinge pântecele femeii care e în durerile facerii cu brâul unui preot, crezând cu tărie că asta va ușura nașterea.

Totodată, țăranii cred în vrăjitori, zâne și stafii, deși trebuie să recunoaștem că oamenii săraci din multe alte țări au aceleași deprinderi. Aici, totuși, țăranii se tem și de vampiri – o chestiune mult mai serioasă. Se presupune că orice om asupra căruia cade blamul Bisericii se poate transforma în vampir după moarte. Descompunerea lentă ori pământul ușor răscolit deasupra mormântului sunt socotite semne sigure că sufletul nu va părăsi trupul. Vreun strigăt și adierea vântului în pădurea învecinată sporesc spaima. Oamenii se adună și îi silesc pe apropiații celui mort să dezgroape cadavrul, iar popii îi fac o donație frumoasă ca să-l elibereze de urmările excomunicării. Apoi urmează un talmeș-balmeș de răcnete și exorcizări, până când bietele victime sunt sleite și evenimentul ia

sfârșit. Așa arată o zi plină pentru preot. O altă superstiție ridicolă se referă la faptul că, atunci când cineva îți face portretul, îți ia, cu fiecare trăsătură a pensulei, o zi din viață. Ideea e foarte înrădăcinată; știu despre un om pe care un artist dorea să-l deseneze și care a trebuit să fie ținut de doi jandarmi ca să i se facă portretul; era convins că soarta îi fusese pecetluită.

În altă împrejurare, artistul schița liniștit ruinele unui turn, când un țigan a sărit la el, înarmat cu un cuțit, și, în cuvinte nu tocmai admirative, l-a întrebat de ce pângărea sălașul eroilor de altădată. Și, dacă vă vine să credeți, a fost nevoie de consulul francez pentru a-l scăpa pe nefericitul admirator al naturii și al monumentelor din vremurile trecute. Românilor nu le place să lucreze nimic din ce are legătură cu metalul, pentru că din mâinile țiganilor, care sunt singurii fierari din țară, ies vase de fier și de aramă; țăranii gândesc că se fac de rușine pe vecie dacă îmbrățișează aceeași meserie.

Prin urmare, nu este deloc surprinzător că oamenii luminați, care au reușit să se ridice deasupra unor asemenea fleacuri, au ajuns aproape nepăsători față de sfintele învățături ale religiei. Am rămas uluit când am aflat de la oameni admirabili, care ocupau funcții înalte la București și care erau recunoscuți pentru generozitatea și operele lor de binefacere, că, deși în aparență erau creștini, nu credeau în absolut nimic. Așa-numita credință a lor era o chestiune de ordin național, astfel încât, în calitate de buni patrioți și cetățeni dornici să dea un exemplu care le-ar fi putut servi celorlalți, își îndeplineau cu regularitate atât îndatoririle religioase, cât și pe cele sociale. Cu toate acestea, în particular, alături de prietenii apropiați, dădeau masca la o parte; ei mi-au mărturisit că mulți alții le împărtășeau întru totul

opiniile. Religia, îmi spuneau, le era de mare folos celor care nu erau în stare să judece cu capul lor ori să se înfrâneze. Ei însă nu erau în această situație. Și, într-adevăr, gândindu-mă mai bine, nu prea puteam să-i condamn, de vreme ce în mintea lor religia era asociată cu respectarea unor superstiții odioase. Așa am descoperit că până și oamenii cu studii universitare sunt adeseori complet neștiutori în privința unor noțiuni elementare ale educației religioase. Membrii aristocrației sprijină Biserica, dar nu îi îngăduie să se amestece în modul lor de viață. Rar întâlnești un preot într-un salon. Îmi aduc totuși aminte de un preot care mergea într-o casă mare, însă era ținta glumelor tuturor; marea lor distracție era să-l facă să cânte cântece franțuzești de caracter îndoielnic, fără ca nefericitul, desigur, să cunoască cuvintele. Dacă însă un străin ar ridica mâna asupra unui preot, o sută de pumnale s-ar ivi pe loc și o grabnică răzbunare ar cădea asupra vinovatului.

Înainte de a încheia acest capitol, trebuie să amintesc îngrijirile foarte atente care se acordă în toate spitalele din țară. Aproape în fiecare județ există spitale întreținute pe cheltuiala localnicilor. Douăsprezece spitale au fost înființate de persoane particulare. Eforia Spitalelor din București are o administrație aproape independentă, deși se află sub controlul statului.[1] Venitul său anual, obținut grație întinselor proprietăți lăsate prin testament de filantropi, se ridică la nu mai puțin de 2.082.437 de franci. Eforia are șapte spitale la București și un spital la Ploiești, iar paturile ajung la un total impresionant

[1]) Eforia Spitalelor Civile este o instituție de utilitate publică înființată în 1832, care se ocupă cu administrarea de spitale și clinici în București și în țară; instituția e desființată de autoritățile comuniste în 1948.

de 961. Aproximativ 11.900 de bolnavi sunt tratați aici în fiecare an. Consultațiile sunt oferite *gratis* în majoritatea spitalelor, ajungând la un număr de 33.253; la fel, sunt distribuite fără plată medicamente în valoare de 17.042 de franci. Există și instituții pentru orfani, unde copiii, băieți și fete, învață tâmplărie, croitorie, broderie și alte meșteșuguri folositoare. Un astfel de cămin poate primi în jur de 182 de copii *per annum*; aproximativ patruzeci de băieți sunt adoptați anual ori luați în ucenicie. Nu este deloc neobișnuit ca un bărbat fără copii să recurgă la adopție. Am cunoscut un boier bătrân, celibatar, care adoptase nu mai puțin de trei fete. Epitropia Sf. Spiridon are în administrare spitalele din nouă orașe, între care Iași, Galați și Roman, însumând 841 de paturi. Totuși, cel mai bun spital din țară este cel înființat de familia Bibescu-Brâncoveanu[1] la București, cu 200 de paturi.

Și, orice lipsuri le-am găsi – căci avem cu toții destule păcate, potrivit înclinațiilor și firii noastre –, românii sunt cu deosebire cumsecade și mărinimoși, iar această observație este valabilă pentru toate clasele sociale. Poporul acesta are o anumită *bonhomie* care trece înaintea multor păcate. Sunt precum copiii răsfățați, când risipitori, când arțăgoși. Nimeni însă nu poate tăgădui că sunt nespus de generoși, și nu din plăcerea de a se împăuna. În țara lor sunt biserici cu miile, episcopii și mare parte din preoți trăiesc în belșug, iar mănăstirile sunt numeroase, și oamenii nu precupețesc nimic atunci când le atingi sufletul. Nu mă îndoiesc că în timpul Războiului Ruso–Turc s-au întâmplat multe binefaceri, neștiute decât

[1]) Spitalul Brâncovenesc, construit în intervalul 1835–1838, la dorința Saftei Brâncoveanu, soția banului Grigore Brâncoveanu, este demolat în 1984, după începerea lucrărilor de construcție a Casei Poporului.

de cei care au făcut binele și de cei care l-au primit. Generozitatea este cea mai nobilă dintre virtuți, și poate că acești oameni sunt dintre aceia, nu mulți, care, păcătuind atâta față de ei înșiși, greșesc foarte puțin față de semeni.

CAPITOLUL IX
ȚARA

I-am arătat cititorului Bucureștiul, pas cu pas, și am încercat să-i ofer, atât cât mi-a stat în putere, o scurtă prezentare a diverselor categorii din care este alcătuită populația, atât cea autohtonă, cât și cea străină. Am făcut o trecere în revistă a tuturor claselor sociale și am conturat o perspectivă, mai mult sau mai puțin clară, cu privire la oamenii pe care-i putem întâlni zi de zi sau cu diverse ocazii. Am relatat pe scurt despre stat, sistemul de guvernământ, armată, biserică și instituțiile de caritate. În cele ce urmează, mă voi strădui, cum voi putea mai bine, să lărgesc sfera discuției, trecând la descrierea țării în ansamblul său, cu principalele orașe, caracteristici, mărfuri și resurse. Pentru aceasta mi s-a părut necesar ca observațiile să fie mai degrabă succinte, căci o prezentare detaliată n-ar fi, probabil, pe placul marii majorități a cititorilor, spre al căror folos sunt scrise paginile de față. Pe cei care vor să afle mai multe îi voi trimite la o serie de lucrări, care au apărut, din când în când, în limbile franceză și germană și care sunt mai mult sau mai puțin exacte, după cum au reușit autorii să obțină informații corecte. Aș remarca, totuși, că părerile scriitorilor străini cu privire la România nu trebuie luate mereu ca atare, pentru că, de obicei, ei vin în această țară cu o serie de prejudecăți. Francezii nu găsesc destule

cuvinte de laudă, iar germanii sunt de obicei severi și cinici. Drept urmare, o anumită tendință se suprapune mereu peste conținutul altfel valoros al cărților, în dauna cititorului, desigur.

România este formată din vechile principate Valahia și Moldova, care, până atunci despărțite, s-au unit definitiv prin alegerea colonelului Cuza pe cele două tronuri vacante, la 23 decembrie 1861[1]. Denumirea de „Principate Danubiene", prin care au fost adesea desemnate, nu este acceptabilă, de vreme ce Serbia are și ea dreptul de a pretinde această titulatură. România se mândrește cu faptul că este moștenitoarea Daciei Traiane, care cuprindea, în afara celor două principate amintite, Transilvania, Bucovina, Basarabia și Banatul Timișoarei, având capitala la Sarmisegetusa ori Ulpia Traiana, loc unde se află astăzi satul Varhély[2]. Înconjurată de Austria, Rusia și Turcia, țara împrumută trăsăturile de relief ale ținuturilor cu care se învecinează. Din regiunile muntoase ajungem în zone foarte întinse de stepă, mai mult sau mai puțin roditoare, e adevărat, dar pe alocuri foarte monotone, presărate cu mlaștini și bălți. Aceleași forme de relief se regăsesc atât în Valahia, cât și în Moldova: șesuri în apropierea Dunării și văi unduitoare care se transformă în dealuri și munți pe măsură ce ne apropiem de Carpații Transilvaniei. Ar trebui să menționez, totuși, că Banatul Craiovei sau Mica Valahie, care se învecinează cu Banatul Timișoarei, reprezintă o excepție prin relieful său, în totalitate deluros. Numai în Valahia sunt 875 de munți și 304 de coline, iar în Moldova numărul lor este

[1]) La 23 decembrie 1861 Al. I. Cuza proclamă „deplina unire", care fusese consfințită prin recunoașterea stării de fapt de către Înalta Poartă la 2 decembrie 1861. Mai jos în text, și alte inadvertențe. [2]) Grădiștea, în jud. Hunedoara.

și mai mare. Principalele trecători sunt cele de la Vârciorova, Vulcan, Turnu Roșu, Bran, Timiș, Buzău, Cornul Luncii, Tulgheș, Ghimeș, Oituz și Bârgău. Muntele Ceahlău sau Muntele Pion, cel mai înalt din România, are un vârf stâncos numit Panaghia sau Sfânta Fecioară. Atât Valahia, cât și Moldova sunt străbătute de numeroase râuri și cursuri de apă, fapt care i-a condus pe unii etimologi la concluzia că numele de Valahia provine de la cuvintele *Vallis aquarum*. Cele mai mari râuri sunt în Moldova, anume Prutul și Siretul, amândouă fiind navigabile. Între celelalte cursuri de apă amintim Buzăul, un râu iute; Ialomița, un râu încântător, care alunecă domol prin locuri pline de verdeață și nenumărate grădini; Dâmbovița, despre care am spus deja că străbate Bucureștiul, renumită pentru mărimea și calitatea peștelui; Milcovul; Oltul, care desparte Mica Valahie de Marea Valahie, și Prahova. Atât de întortocheat e cursul acestuia din urmă, că trebuie traversat de șaptezeci de ori pe drumul care duce de la București la Kronstadt. Minunata proporție a câmpiilor, munților și dealurilor, pentru care aceste ținuturi sunt recunoscute, a fost adesea lăudată de călători. Am văzut, scria Carra[1] pe la 1718, aproape toate țările din Europa, dar nu știu nici una care să întreacă Moldova și Valahia în privința foloaselor pe care le oferă, în egală măsură, agricultorului și artistului. Rețeaua râurilor reprezintă o adevărată binefacere pentru această țară. Ținut cu numeroase cursuri de apă, România are la hotarul de sud fluviul Dunărea, o mare arteră comercială, care-și urmează cursul de-a lungul tuturor șesurilor ce coboară aproape de malurile sale. Despre importanța

[1]) Jean-Louis Carra (1742–1793), jurnalist și revoluționar francez; călătorește în Principate, în Rusia și în Polonia; publică *Histoire de la Moldavie et de la Valachie* (1777).

fluviului nu se poate vorbi îndeajuns; el ar trebui să rămână liber și neutru până la Marea Neagră. Gurile de vărsare, aflate sub vigilenta supraveghere a Comisiei[1], se află la Sulina, Sf. Gheorghe și Chilia. Pe drept cuvânt, ferice de țara cu asemenea bogăție naturală. De-a lungul malurilor sale s-au format o serie de lacuri, care continuă pe malul Mării Negre. Unele dintre acestea au apă sărată și sălcie.

România este, în toate privințele, un pământ pe care natura l-a înzestrat din plin. Bogăția ogoarelor este egalată numai de abundența minereurilor. Aurul poate fi găsit în albiile râurilor, mai ales în Olt și Argeș, dar și în munții din regiunea Argeșului, a Rucărului, a Târgoviștei, a Bacăului, a Neamțului și a Sucevei. Poți vedea tot timpul oameni care lucrează cât e ziua de lungă, pe spezele lor, în căutarea prețiosului metal. În trecut exista o categorie de țigani aflați în slujba statului, numiți *aurari*, care aveau această ocupație, beneficiile revenind de drept soțiilor domnilor Valahiei și Moldovei. Lăcomia rușilor și a turcilor a dat lovitura de grație acestei exploatări, iar boierii pe ale căror moșii s-au descoperit astfel de mine abia au mai cutezat să tragă foloase de pe urma lor. Argint se găsește la Baia de Aramă, în județul Mehedinți, ca și în munții din Vâlcea. Zăcăminte de plumb se află în ținuturile înalte dintre Moldova și Valahia, iar fier în județele Buzău și Gorj, unde se pot observa și urmele unor vechi exploatări. Pe ambele maluri ale Oltului s-a găsit mercur; la fel, la Râmnic și Pitești. Extracția mercurului nu a început încă, iar locul exact în care se află a fost ascuns cu grijă, de teamă că ar putea fi întrebuințat

[1]) Comisia Europeană a Dunării este înființată prin Tratatul de la Paris (1856) și funcționează, în diverse formule, până în 1938.

nechibzuit de păturile mai sărace. Cupru este la Chirilu și la Baia de Aramă. Chihlimbarul care se găsește în țară este de obicei de culoare neagră sau cafenie. Marmură se găsește la Olănești, la Albești și la Valea Doamnei. La Albești, lângă Câmpulung, se exploatează marmură de foarte bună calitate; este ușor de tăiat, dar se întărește după un anumit timp.

La Malovăț, nu departe de localitatea Cerneți, în județul Mehedinți, se află un mic vulcan. Din când în când devine activ, scoțând fum și chiar flăcări, dar nu și lavă. Turbă se găsește aproape peste tot, iar sare este din belșug oriunde ai merge, fiind totodată una dintre principalele materii prime ale țării, asupra căreia mă voi mai opri pe parcursul lucrării. Zăcămintele de petrol abundă în România; numai în America se poate găsi mai mult. Modul de extracție este cu adevărat aparte, motiv pentru care voi încerca să-l descriu în rândurile ce urmează. Munca este îndeplinită de grupuri de lucrători, care formează echipe de șapte oameni, fiecare dintre acestea fiind condusă de un șef ales din rândul lor. La început se sapă un fel de puț, după care unul dintre ei coboară și continuă adâncirea gropii. Pe marginea puțului stau doi colegi de echipă, care trebuie să-și scoată tovarășul la lumină, cu ajutorul unui scripete, de îndată ce acesta le face semn. După ce forarea ajunge la o anumită adâncime, munca devine periculoasă, iar cel aflat în subteran rezistă cu greu mai mult de un sfert de oră. Când ajunge la suprafață, este năucit și se învârtește ca și când ar fi beat. Ceilalți îi iau locul, rând pe rând, până când isprăvesc lucrul. Muncitorii poartă cămăși lungi de pânză groasă și pălării conice de felul celor chinezești, făcute din cositor, ca să-i apere de apa și petrolul care se revarsă peste umerii lor încovoiați. De obicei, un puț dă cam 360

de *litre*[1] pe zi, până când seacă de tot. Cinci sute de *litre* pe zi se consideră o foarte bună afacere. Uneori se infiltrează apa și distruge toată munca, iar puțul trebuie părăsit, cu părere de rău, după eforturi ce s-au dovedit zadarnice. Un puț cu producție bună dă țiței aproximativ un an, deși în ultimele luni cantitatea scade. Forarea la o adâncime de 60 de metri costă în jur de 3.000 de franci, iar pentru o adâncime de la 120 la 180 de metri cheltuielile se ridică la 9.000 de franci.

La București, Galați și Ploiești, ca și în alte locuri, există fabrici pentru rafinarea petrolului, care ajunge la diferite grade de puritate, până la parafină sau benzină. Metodele de distilare care se folosesc nu sunt, în general, prea eficiente. Legat de acest subiect, nu pot să nu amintesc de apele minerale, care se găsesc din abundență în această țară, și sunt aproape întotdeauna reci. Cu toate acestea, sunt foarte puțin exploatate, n-aș putea spune de ce. Izvorul de la Văcărești, din apropierea Bucureștiului, constituie o excepție de la regula generală. Este folosit gratuit de locuitori, iar împrejurimile au devenit un adevărat loc de promenadă. Izvorul a fost descoperit în 1871, când mă aflam în Valahia. M. Millo, marele actor român, a scris o piesă numită *Apele de la Văcărești* pentru a satiriza purtările ușuratice ale celor care beau din apele izvorului. Se pare că aceste ape sunt păstrate curate, în chip misterios, de râul Dâmbovița. Această constatare, care merită reținută, a fost făcută în 1872, când devierea temporară a cursului râului a condus la scăderea calității apelor minerale. Băile de la Balta Albă, din județul Râmnicu Sărat, sunt foarte prețuite, iar nămolul sulfuros de pe malul lacului e la mare căutare. În cura pe care o

[1]) Litră, măsură de capacitate sau de greutate egală cu un sfert de litru sau de kilogram.

urmează, pacienții sunt acoperiți cu un strat de nămol, stau la soare cam un sfert de oră, după care intră în apă. În urma tratamentului, pielea devine extrem de iritată, dând senzația de arsură. Remediul este folosit îndeosebi de bolnavii de tuberculoză, reumatism sau cu paralizii și nevralgii. Din când în când, în regiunile de munte sunt descoperite o serie de fosile, între care se numără oase din umărul unui elefant, dinți de elefant, dinți de mastodont și craniul unui bour primitiv.

Vegetația este foarte bogată în România, iar pământul, așa cum am mai spus, nespus de roditor. În regiunile înalte cresc pruni, peri, caiși, trandafiri, arbuști de zmeur, fragi și nenumărate flori, sporindu-le înzecit frumusețea. La munte găsim castani, stejari, frasini, mesteceni și grâu sălbatic; mai sus pini, brazi și cimișir; în sfârșit, minunate întinderi de iarbă și licheni. La câmpie cresc aninul și plopul, ulmul și alunul, drobița, atât de dragă Plantageneților[1], teiul și salcâmul. Excelente culturi de grâu și porumb, de orz, mei și ovăz, cânepă, in, rapiță și secară se unduiesc, foșnind în adierea vântului, dovezi ale prosperității și abundenței. N-ar trebui să uităm nici de vița-de-vie, căci o putem găsi pretudindeni, aducând bucurie și ochiului, și inimii. Nu lipsesc nici cireșele ori agrișele; pretutindeni, natură zâmbitoare și numai belșug. Doar în ce privește florile România rămâne ceva mai în urmă. Căldura dogoritoare a soarelui și frigul iernilor nu prea înlesnesc, din câte se pare, dezvoltarea unei mari varietăți.

Regnul animal nu este slab reprezentat în această țară, ba chiar s-ar putea spune că fiarele sălbatice hălăduiesc încă prin ținuturile mai îndepărtate. În Munții Carpați sunt urși, uneori cu adevărat uriași; o îmbrățișare

[1]) Planta se află pe blazonul familiei.

de la unul dintre aceștia n-ar fi deloc lucru de glumă. Apoi poți întâni pe neașteptate câte un porc mistreț sau un lup, vreun șacal ori vreo pisică sălbatică. Sunt o mulțime de vulpi, precum și căprioare sau iepuri de câmp. Despre animalele domestice, care sunt cele obișnuite, voi vorbi puțin mai târziu. Între principalele specii de păsări numim acvila, vulturul, corbul, pasărea flamingo, bâtlanul, cocorul, buhaiul de baltă, bufnița, barza, prepelița, curcanul sălbatic[1], cocoșul sălbatic, lișița, potârnichea cenușie, ciocârlia, fâsa, privighetoarea și sturzul. Dintre păsările domestice amintim gâsca, curcanul, rața, găinile, porumbelul, bâtlanul și bibilica.

Peștele din lacurile și iazurile de la șes are un gust ușor mâlos, însă păstrăvul de munte este fără de pereche. Peștii care trăiesc în Dunăre sunt mari și totodată foarte apreciați, deși trebuie să mărturisesc că unele soiuri mi s-au părut a avea carnea prea grasă pentru gustul meu. Dintre acestea fac parte mreana, bibanul, știuca, somonul, *Silurus glanus*, crapul, sturionii, aceștia din urmă urcând chiar și până la Giurgiu și ajungând adesea la o lungime de nouă picioare. Sturionii sunt, desigur, renumiți pentru belșugul de caviar, care ține loc de stridii în această țară.

Clima României, așa cum am mai spus, este foarte aspră: îngrozitor de fierbinte în timpul verii și cumplit de rece iarna. În iulie și august temperaturile de la București ajung aproape de nesuportat, iar toți cei care pot pleca nu irosesc nici o clipă. Plăcuta briză a mării, care să aducă puțină răcoare peste valurile de căldură, nu este de găsit nicăieri, așa cum se întîmplă, de pildă, la Constantinopol. Și, într-adevăr, în șesurile Valahiei și Moldovei vremea e aproape tropicală. Locuitorii renunță la

[1]) Dropia, probabil.

orice haină de prisos; oamenii de rând umblă aproape dezbrăcați, în timp ce oamenii înstăriți poartă costume albe de olandă sau rochii lungi de muselină. Temperaturile însă sunt adesea schimbătoare, iar miasmele otrăvitoare care plutesc pretutindeni au, de obicei, urmări cât se poate de vătămătoare asupra organismului, deja slăbit de moleșeala vremii chinuitor de calde. În timpul verii se iscă uneori vijelii întâmpinate cu bucurie de poporul greu încercat. Primul semn al apropierii furtunii este o rafală de vânt rece care mătură tot praful, după care se dezlănțuie un adevărat uragan. Cerul se întunecă în câteva minute și apar fulgerele, urmate, aproape imediat, de tunete puternice. Furtunile sunt adesea violente, dar n-am auzit să fi produs vreodată pagube deosebite. Toamna este, în general, cel mai plăcut anotimp al anului. Temperaturile sunt potrivite, iar vremea e superbă. De obicei, toamna ține cam de la 1 septembrie până pe la mijlocul lui noiembrie. Îmi amintesc bine toamna anului 1872, care s-a prelungit așa de mult, că mulți pomi au înflorit a doua oară și au rodit din nou. Astfel de fenomene sunt, totuși, foarte rare. Când vine iarna, trebuie să te aștepți la tot ce poate fi mai rău. Iarna începe cam în a doua săptămână din noiembrie, când vântul bate dinspre nord-est, iar zăpada se adună în straturi uriașe. Aceste căderi masive nu sunt lipsite de primejdie, mai ales pentru locuitorii din zonele mai îndepărtate, care pot fi îngropați în propriile case, iar singura lor cale de scăpare este hornul de pe acoperiș. În 1875, niște oameni surprinși pe câmp de o furtună îngrozitoare au înghețat pur și simplu în zăpadă; haitele de lupi, numărând câteva sute de animale, au pătruns chiar și în București și au făcut mare prăpăd. Asemenea întâmplări sunt însă, din fericire, foarte rare. Zăpada se întinde pretutindeni până în luna martie, când începe să se topească. Fenomenul

acesta se produce lent, căci totul îngheață noaptea la loc, în primele două săptămâni; apa se scurge astfel puțin câte puțin, fără să producă pagube. Uneori însă, dimpotrivă, vremea se schimbă cu totul, iar dezghețul continuă și în timpul nopții; străzile și drumurile se transformă în adevărate albii de râu, iar de multe ori nu se poate merge pe jos zile întregi. Primăvara este, de obicei, foarte scurtă; căldura se instalează repede și se trece brusc, aproape de azi pe mâine, de la gerul iernii la praful și seceta verii. Noaptea adormeam greu, chiar și în prima săptămână din martie, din pricina căldurii apăsătoare. În 1871, la București a plouat nouăzeci și una de zile și a nins șaisprezece. În 1872, au fost șaptezeci și două de zile ploioase și nouă cu ninsoare. În 1873, a plouat șaizeci de zile și a nins nouă. Cel mai puternic vânt bate dinspre nord-est, căci coboară din Munții Ural fără să întâlnească vreo piedică în cale; aici i se spune *crivăț*. Este cumplit de rece, aduce furtunile și zăpada și doboară copacii. Pe de altă parte, vântul de sud-vest, numit *austru*, este blând și plăcut, fiind socotit aducător de ploaie. În 1871, la București, vântul de nord-est a bătut 123 ⅓ de zile; în 1872, au fost 121 de zile, iar în 1873, 117 ⅓ zile. *Austrul* a bătut la București în 1871 timp de 85,⅓ de zile; 78 ⅓ de zile în 1872, iar în 1873 74 ⅔ de zile.

Populația României număra în 1871 în jur de cinci milioane de locuitori. Dintre aceștia, aproximativ 265.000 erau evrei; țiganii erau cam 230.000; 50.000 germanii și încă 50.000 ceangăii; 41.000 sârbii și bulgarii, iar ungurii și secuii, 36.000. Ceilalți erau armeni, ruși, greci și albanezi, francezi, englezi și așa mai departe. S-a observat că în rândul moldo-valahilor se nasc mult mai mulți copii de sex masculin decât de sex feminin, media fiind de 1.160 de băieți la 1.000 de fete. Mulți copii mor de mici, fapt

care poate fi pus, fără îndoială, pe seama asprimii climei și a răspândirii malariei.

România este împărțită în treizeci și trei de districte sau departamente și 164 *arrondissements*. Turnu Severin este capitala județului Mehedinți; orașul are 4.000 de locuitori și este unul dintre cele mai importante porturi de la Dunăre. Mai demult era capitala Micii Valahii, iar acum are și un doc pentru repararea vaselor care circulă pe Dunăre. Aici pot fi văzute ruinele unui turn și ale unui pod construite în vremea stăpânirii romane. În județul Argeș se află Biserica Argeșului, renumită acum în toată Europa. Biserica a fost ridicată în anul 1518, în stil bizantin, și este nespus de frumoasă. Exteriorul este din marmură sculptată cu mare iscusință; nici un detaliu nu este lăsat la voia întâmplării, spre desăvârșirea acestui uimitor ansamblu. Biserica este construită în forma unui pătrat, după modelul bisericilor grecești, cu o cupolă în centru. În cele patru colțuri ale edificiului se află patru turle mici de o eleganță aparte, iar două dintre ele dau impresia că stau să cadă una peste cealaltă. Această perspectivă se datorează unor linii spiralate care, înconjurându-le de la bază la vârf, le fac să pară oblice, deși în realitate sunt perpendiculare. Pereții interiori sunt împodobiți cu fresce și reliefuri aurite. Numele arhitectului, Manole, s-a păstrat în legendele populare, în care Necuratul joacă, bineînțeles, un rol important. Ploieștiul este capitala județului Prahova. Localitatea se află în apropierea căii ferate și are 33.000 de locuitori. Comerțul este bine dezvoltat; orașul are școli de seamă și un spital foarte bun.

Târgoviște este capitala județului Dâmbovița. Cândva a fost capitala Valahiei; aici au trăit voievozi renumiți, precum Mircea, Vlad și Mihai Viteazul. În ciuda așezării sale pitorești, orașul nu mai este acum decât o grămadă

de ruine. Cu toate acestea, vechiul palat al suveranilor se poate încă vedea, cu zidurile și coridoarele năruite. Un singur turn mai e în picioare, mărturie a măreției și a puterii trecute. Construcția are șaizeci de picioare înălțime și treizeci de picioare lățime. În martie 1690, hospodarul Constantin Brâncoveanu a părăsit Târgoviștea și a venit la București[1], iar boierii l-au urmat. Carol XII, regele Suediei, s-a oprit și el la Târgoviște, unde a fost găsită o sabie care-i aparținea, inscripționată *Carolus XII., Suevorum Rex.* Aceasta-i soarta celor căzuți în uitare! Iașii, capitala Moldovei, se află în județul cu același nume; au 90.000 de locuitori și sunt construiți pe trei coline. La Iași se găsesc un palat minunat[2], o universitate, școli secundare, patruzeci și opt de biserici grecești, cincizeci și opt de sinagogi, un teatru și șase spitale. Așezarea sa este încântătoare, iar orașul pare mai puțin oriental decât Bucureștiul. Orașul a fost reședință domnească începând cu anul 1529. Se presupune că Iașii își au originile în străvechiul *Municipium Iassorum*, întemeiat de iazi printre coloniile construite în timpul stăpânirii lui Traian în Dacia. Un autor descrie cu har înfățișarea orașului: „Iașii, spune el, îmi amintesc de un tânăr ofițer care, atunci când s-a înființat miliția Moldo-Valahiei, stătea cu mândrie în fața soldaților cu chipiul pe cap, cu cojocul peste uniformă și cu cizmele împintenate vârâte în papuci turcești". Călărașii sunt capitala județului Ialomița; Caracal, a județului Romanați, iar Turnu Măgurele, cu cei 5.000 de locuitori, este port și capitala județului Teleorman. Galații sunt cel mai important port de la Dunăre, iar marile vapoare cu aburi de pe Marea Neagră ajung aici

[1]) Capitala se mută definitiv la București după moartea lui Constantin Brâncoveanu. [2]) Fostul Palat al Ocârmuirii, pe ale cărui temelii este ridicat actualul Palat al Culturii.

fără opreliști, mai puțin în miezul iernii. În Galați sunt 80.000 de locuitori, și este un loc foarte cosmopolit. În oraș își are sediul și Comisia Dunării; comerțul cu cereale este mult prea bine cunoscut ca să mai aibă nevoie de prezentare. La Galați se află un liceu, precum și câteva școli și fabrici. Este portul Moldovei, și oferă o priveliște încântătoare. Brăila, portul valah, vine imediat după Galați, cu o populație de 28.000 de locuitori, fiind și el renumit pentru comerțul cu cereale. Brăila a fost multă vreme în mâinile turcilor, dar acum a căpătat o viață nouă.

Țara este bine înzestrată cu drumuri, la care se adaugă acum o rețea de căi ferate bine pusă la punct. Mai întâi, amintim calea ferată de la Giurgiu la București, care duce apoi la Ploiești și urmează să fie continuată, în scurt timp, până la Kronstadt, sau Brașov, așa cum îi spun localnicii. O altă linie merge de la Ploiești la Buzău, Brăila și Galați, de unde se îndreaptă către Cernăuți, Cernovitz, iar apoi înspre Lemberg, în Galiția. Linia are mai multe ramificații, dintre care una merge la Iași. De la începutul războiului au mai fost construite o serie de căi ferate în regiune. Cea de-a treia linie importantă leagă Bucureștii de Pitești, Slatina și Craiova, continuându-și drumul până la Turnu Severin și Vârciorova, la granița austriacă. Majoritatea celor care călătoresc spre Apus preferă vasele de pe Dunăre, însă iarna, când navigația pe fluviu este închisă, drumul folosit cu precădere este *via* Ploiești, Cernăuți și Lemberg, apoi prin Cracovia și de acolo la Viena, un *détour* lung și obositor. De la Ploiești la Kronstadt se poate merge și în diligență, fiindcă drumul de fier este întrerupt, iar de la Kronstadt se poate călători din nou cu trenul către Buda-Pesta. Totuși, nu oricui îi face plăcere drumul peste Carpați, căci este destul de frig, mai ales în miezul iernii. Cât despre drumuri, cele pe care le-am văzut erau în foarte bună stare și

bănuiesc că atât în Valahia, cât și în Moldova lucrurile stau admirabil în această privință. Unele dintre acestea sunt întreținute de locuitorii diverselor *arondismente*; altele sunt îngrijite în parte de localnici și în parte de stat. O altă sursă de cheltuieli este legată de numărul podurilor necesare; sunt o mulțime în această țară, având în vedere nenumăratele meandre și coturi din cursul râurilor. Alte sume de bani sunt folosite în zonele de munte, unde drumurile trebuie mărginite adesea cu ziduri de piatră, pentru a preveni alunecările de teren. Am fost uimit să văd cât de bine sunt puse la punct aceste lucrări, care ar fi demne de toată lauda în orice țară. Având în vedere necesitatea podurilor și a zidurilor amintite, românii au, în această privință, cheltuieli importante. În România nu sunt canale; Dunărea, Prutul, Siretul și Bistrița sunt singurele ape navigabile. Jiul s-a amenajat până la Craiova și se fac încercări de a deschide navigației și cursul din amonte.

Poșta este bine administrată, iar telegraful este în funcțiune din 1854; aproximativ 1.089 de persoane sunt angajate în aceste servicii. În privința măsurilor și greutăților, românii au adoptat sistemul francez, care va deveni obligatoriu în anul 1880. Până la data respectivă însă, se vorbește încă în *oca*, *litre*, *stânjeni* și *palmaci*, *rupi* și *grefi*[1]. Variatele moduri de calcul, precum și diferențele

---

[1]) *Oca*, veche unitate de măsură pentru capacități și greutăți, egală cu circa un litru (sau un kilogram) și un sfert. *Stânjen*, unitate de măsură pentru lungime, folosită înaintea introducerii sistemului metric, care a variat, după epocă și regiune, de la 1,96 m la 2,23 m. *Palmă*, veche unitate de măsură pentru lungime, folosită mai ales în Moldova, egală cu 3,4 cm și echivalând aproximativ cu a opta parte dintr-o palmă. *Rup*, unitate de măsură a lungimii egală cu o optime de cot (cotul având cca 60 cm). *Gref*, veche măsură de lungime egală cu a șaisprezecea parte dintr-un cot.

dintre diversele monede aflate în circulație în această țară produc, adesea, destulă confuzie. Românii au o monedă de aur în valoare de douăzeci de franci, monede de argint în valoare de doi franci, un franc și jumătate de franc, precum și monede de aramă de zece și cinci *bani* (*centime*). Acestea însă nu au împiedicat circulația monedelor străine de toate felurile și mărimile, ca de pildă *lira* turcească, napoleonul francez, ducatul austriac, rubla rusească și diverse monede franceze, rusești sau austriece din argint. Unii negustori obțin, probabil, un profit însemnat de pe urma acestei babilonii, căci întotdeauna găsesc o cale astfel încât banii tăi să valoreze foarte puțin, iar ai lor foarte mult. Și poate că așa e natura umană, însă uneori cumpătul e pus la grea încercare din pricina asta.

CAPITOLUL X
AGRICULTURA ȘI COMERȚUL

Pământul României poate fi împărțit în trei categorii distincte. Prima este cea a munților, care, pornind de la Orșova, pe Dunăre, delimitează frontiera nordică a țării, continuându-se până la hotarele Galiției. Aici pot fi incluse județele Argeș, Dâmbovița, Buzău, Prahova și altele asemenea. Sunt regiuni acoperite de păduri și pășuni, dar în unele locuri pot fi observate și trăsături specifice celorlalte două categorii. A doua se referă la dealurile unduitoare care, așezate la poalele munților, fac trecerea spre regiunile joase. Această zonă, unde se cultivă pomi fructiferi și viță-de-vie, cuprinde, între altele, județele Iași, Roman, Olt, Tutova și Fălciu. Din cea de-a treia categorie fac parte județele Ismail, Bolgrad, Brăila, Ilfov, Ialomița, Romanați, Teleorman și altele. Acestea sunt regiuni de câmpie, unde se cultivă mai ales cereale și legume. Locuitorii din ținuturile de munte sunt puțini la număr; taie copaci, vânează și au grijă de turme și cirezi, care pot fi văzute peste tot în lunile de vară. Uneori, vremea este așa de uscată și de caldă, încât iarba nu mai crește, iar seceta e cumplită. De aceea, ploile de primăvară și de toamnă sunt deosebit de importante. Porumbul și vița-de-vie se dezvoltă excelent în România; chiar și smochinul ori migdalul pot crește aici dacă au condiții bune. Solul este foarte fertil; e atât de fertil, încât este aproape cu neputință să dai peste vreo bucată de pământ cu totul stearpă. Foarte

rar e necesar bălegarul, pe care țăranii nu prea știu unde să-l arunce. Se poate spune că bălegarul e de folos oriunde, și sunt de acord; totuși, faptul că agricultorii încă nu au învățat cum să obțină avantaje de pe urma lui dovedește că pământul dă recolte bune și fără îngrășăminte. Revărsările râurilor nu contribuie, ca acelea ale Nilului, la sporirea producției, căci au loc de regulă prea târziu, când plantele au crescut deja, iar pagubele pot fi destul de însemnate. De aceea, guvernul a făcut eforturi considerabile în privința îndiguirii malurilor, pentru ca astfel de nenorociri să nu se mai întâmple. Chiar și așa, recoltele au parte de destule calamități. Grindina, focul, înghețul și insectele se pot dovedi adevărate dezastre. Și aici, la fel ca în Ungaria, un anotimp secetos îi strică țăranului socotelile pentru un an întreg, care poate fi urmat de încă unul la fel. Însămânțările se fac potrivit unei reguli bine stabilite: în primul an, porumb, grâu în al doilea, iar în al treilea an pământul rămâne în pârloagă. Totuși, uneori terenurile rămân nelucrate și trei ani, iar vitele sunt duse acolo la păscut. Alteori, când solul este deosebit de roditor, se seamănă cereale mai mulți ani la rând, fără întreruperi, și anume grâu, ovăz, orz, mei și porumb. Pe unele terenuri se cultivă mazăre și fasole, după care se seamănă întotdeauna grâu. Alături de acestea amintim și recoltele de in, cânepă, rapiță și tutun. S-a încercat și cultura bumbacului, cu unele rezultate, însă nu s-a trecut la suprafețe mai mari, fiindcă ploile de toamnă îl pot distruge foarte ușor. Majoritatea plantelor care cresc în alte țări au fost aduse și în România și sunt testate la institutul agricol de la Pantelimon[1]. Cereala cea mai cultivată în Moldo-Valahia este porum-

[1]) Institutul de Agricultură de la Pantelimon, înființat în 1863 și devenit ulterior Școala Centrală de Agricultură și Silvicultură.

bul. Producția medie obținută este de 15.417.129 de *hectolitri*, față de 10.379.652 la grâu și 3.657.687 la orz. Pentru porumb se plătesc în jur de șase franci pe hectolitru, dar în porturi prețul urcă până la zece franci. S-a vândut și cu 13 franci și 75 de centime la hectolitru în interiorul țării, în anul 1874. Grâul se vinde cu prețuri cuprinse între 13 și 20 de franci în porturi; secara, de la 8 la 11 franci, iar orzul între 6 și 7 franci pe hectolitru. Au fost încercate nu mai puțin de nouăzeci de soiuri de grâu, dar printre cele mai apreciate se numără varietățile de *ghircă*, *cârnău*, *arnăut*, *Banat*, *coluz* și *sandomircă*. Grâul comun din România este foarte productiv, cu o greutate medie bună. În anul 1872 s-a exportat făină în valoare de 1.280.946 de franci.

În Moldo-Valahia, 3.023.078 de hectare sunt folosite pentru cultivarea cerealelor; 2.544.214 de *hectare* sunt pășuni *au naturel*; 182.197 de hectare sunt rezervate legumelor, în timp ce vița-de-vie se întinde pe 102.084 de hectare. Valoarea terenului este estimată la 2.265 de milioane de franci, iar dacă facem un calcul vedem că venitul se ridică la 100 de milioane de franci. Autohtonii moldo-valahi sunt exclusiv militari și agricultori, așa că oamenii duc o existență destul de rustică. Cu mare greutate poate fi luat țăranul din satul lui, chiar și pentru o vreme; va căuta, cu siguranță, prima ocazie de-a se întoarce. În țară sunt o mulțime de arendași, însă pământurile sunt date în arendă pe o perioadă foarte scurtă, între trei și cinci ani, așa încât sunt arareori interesați să aducă îmbunătățiri cu adevărat folositoare. Dimpotrivă, principala lor preocupare pare a fi obținerea unui câștig cât se poate de mare de pe urma pământului atâta timp cât îl administrează – o idee tare dăunătoare, nici nu mai e nevoie s-o spun. Pentru că aceștia nu pot tocmai

mereu mână de lucru, țăranii lucrează părți ale moșiei respective pentru o vreme, iar la final cedează o parte importantă din recolta obținută, potrivit înțelegerilor făcute: uneori este vorba de o treime, alteori de un sfert sau de o cincime. Aceasta este o măsură deosebit de importantă; îi oferă țăranului suficientă libertate pentru a face ceea ce crede de cuviință și, în același timp, îl îndeamnă să muncească cu hărnicie și atenție. Legea rurală din 1864 i-a mai adus țăranului un mare avantaj. Au fost împărțite loturi cu mărimi cuprinse între trei și șase hectare, din domeniul statului, și date în proprietate țăranilor, în schimbul unei despăgubiri clar stabilite. Nu mai puțin de 600.000 de familii au fost împroprietărite astfel. Multe dintre ele au luat în arendă și parcele învecinate, după metoda descrisă mai sus. În unele județe, țăranii împroprietăriți se asociază și arendează o moșie întinsă, fiecare având partea lui de cheltuieli în funcție de mărimea terenului pe care îl cultivă și de numărul de animale pe care le ține. Un alt avantaj este acela că țăranii pot astfel să cumpere unelte și mașini agricole scumpe, pe care nu și le-ar permite altfel. Tot astfel, proprietarii de turme își plătesc ciobanii în parte, așa că împart cu ei untul, laptele și brânza. În felul acesta, cei care muncesc devin interesați de ceea ce fac, lucru care nu s-ar întâmpla dacă ar fi doar lucrători plătiți. Belșugul stăpânilor este și al lor, iar neglijența ori nepăsarea se răsfrâng și asupra lor. Dacă populația rurală ar fi mai mare, România ar putea exporta mult mai multe cereale. Mâna de lucru nu e ușor de găsit, iar transilvănenii și bulgarii sunt foarte căutați. Moldo-Valahia are nevoie de mai mulți țărani autohtoni. Atâți cât sunt, țăranii sunt foarte buni – și cred că le-am descris deja o serie de calități –, dar nu sunt destui. Iar acest război nefericit a

smuls ţării multe braţe viguroase, ce nu vor putea fi înlocuite în următorii cincizeci de ani. Biet ţăran al Valahiei şi al Moldovei, străină şi grea ţi-a mai fost soarta, timp de atâtea secole! Când se va schimba? Teamă mi-e că niciodată. Rob al prietenului şi al duşmanului deopotrivă, n-ai cunoscut niciodată odihna. Împăcarea ţi-a fost mereu vorba de căpătâi, iar inima ta veselă a ştiut să mai îndulcească durerea nenoricirilor care te-au lovit.

În cadrul Ministerului Agriculturii, Comerţului şi Lucrărilor Publice există un departament special, înfiinţat, în 1863, de dl Aurelian[1]. Excelenta şcoală de la Herăstrău[2], de lângă Bucureşti, pregăteşte numeroşi tineri agricultori şi horticultori şi are o fermă-model, un muzeu, grădini de variate feluri şi altele asemenea. Şcoala are şaizeci de elevi, dar există şi alte şcoli sau instituţii de valoare în diferite părţi ale ţării.

Porumbul reprezintă hrana de bază a claselor de jos. În fiecare zi, se fierbe o porţie pentru întreaga familie; se numeşte *mămăligă* şi se mănâncă, de obicei, ca atare. Uneori se mai adaugă şi puţin lapte sau o bucată de peşte sărat. Cânepa, de asemenea, este cultivată pe suprafeţe mari, iar femeile o prelucrează; de altfel, sunt foarte îndemânatice la torsul firelor. Această industrie este foarte prezentă şi în mănăstiri. Pânza se fabrică în cantităţi apreciabile. Rapiţa cuprinde terenuri întinse, iar producţia anuală se ridică la 270.000 de hectolitri. În 1871, valoarea exportului de rapiţă a ajuns la 11.017.495 de franci. Tutunul se cultiva în multe zone, dar monopolul stabilit

---

[1]) Petre Sebeşanu Aurelian (1833–1909), renumit inginer agronom şi om politic, membru al Academiei Române. [2]) În 1869, Şcoala Centrală de Agricultură şi Silvicultură de la Pantelimon primeşte un nou sediu, la Herăstrău (în orig. cu grafia „Ferăstrău").

de stat în 1872 a dat o lovitură fatală acestei ramuri, care scade pe zi ce trece. În trecut, producția de tutun se făcea remarcată prin calitate și era deosebit de apreciată, nu numai în țară, ci și în străinătate. În anul 1868 s-a exportat tutun în valoare de 429.136 de franci; cât despre exportul de astăzi, *zero*. Cele mai importante sortimente de tutun erau Găești-Bila și Huși.

Principalele legume sunt fasolea, varza, ceapa, usturoiul, pepenii și castraveții. Acestea sunt foarte căutate, căci, alături de *mămăligă*, alcătuiesc hrana de bază a țăranului, care mănâncă carne numai cu prilejuri deosebite. Legumele sunt, de obicei, gătite pe jumătate, iar multe se pun în saramură pentru consumul casnic. Fructele proaspete sunt, de asemenea, foarte căutate. Oamenii de la sate nu prea se ating de cartofi, care se mănâncă aproape numai la oraș. Prunele sunt folosite mai ales la prepararea unei băuturi spirtoase numite *țuică*, foarte populară în rândurile clasei de jos. Se cultivă în zonele deluroase, unde sunt numeroase livezi de pruni. Băutura este distilată în timpul iernii. Spirtoasele se mai obțin și din cereale sau cartofi. În anul 1866 s-au produs 130.386 de hectolitri din prune și 33.744 din cereale. În 1868, 19.428 hectolitri din prune și 101.551 din cereale. N-aș mai putea spune astăzi în ce parte înclină balanța.

Vița-de-vie este cultivată extensiv la Cotnari, în județul Iași, la Drăgășani, în Vâlcea, la Dealu Mare, în Prahova, și la Odobești, în Putna. Alte podgorii renumite se mai află la Nicorești, Greci, Drăgănești, Pitești, Socola, Văcărești și Oravița. În general, strugurii sunt delicioși, cu o aromă deosebită, deși dacă s-ar acorda mai multă atenție acestei activități rezultatele ar fi și mai bune. Cele mai bune vinuri albe sunt cele de Cotnari și Drăgășani; cele mai apreciate vinuri roșii se obțin la Odobești

şi Dealu Mare. Tămâioasa, un vin alb sec care se face din muscatel, este mult preţuit de *connoisseurs*. În vin se pune uneori pelin, care îi dă o aromă aparte. Alcoolul şi oţetul se obţin din anumite soiuri de vin. Se exportă vinuri, în fiecare an, în Turcia şi Austria; în 1872, în valoare de 146.667 de franci. În anul acela s-au produs 1.037.436 de hectolitri de vin. Cultura viţei-de-vie şi calitatea vinurilor ar trebui să se îmbunătăţească constant, cu fiecare an.

Pădurile care se întindeau pretutindeni în România dispar acum cu repeziciune, căci au fost exploatate în cel mai nesăbuit chip cu putinţă. În fiecare zi se exportă lemn ce n-ar fi trebuit tăiat, iar urmările se vor dovedi, în curând, dezastruoase. În prezent sunt 608 gatere la poalele Carpaţilor, iar numărul acestora creşte. În 1872, s-a exportat lemn în valoare de 1.752.852 de franci. Carele încărcate cu cherestea iau drumul oraşelor unul după altul; cărbunele este puţin întrebuinţat. Pe râuri ori pe apele curgătoare mai largi sunt transportate cantităţi uriaşe către locurile unde oamenii au acces mai uşor la ele. Complet despădurite, terenurile devin pustii, iar neajunsurile nu vor întârzia să apară.

Dintre animalele domestice, cele mai importante sunt calul, vaca, bivolul, măgarul, catârul, oaia, capra şi porcul. Odinioară, caii din Moldova aveau mare căutare. Acum, din păcate, rasa a degenerat: caii sunt mult prea mici, cu înfăţişare jalnică şi, cu toate că sunt capabili să facă faţă, într-o anumită măsură, efortului, nu pot transporta o încărcătură considerabilă. Totuşi, astăzi se acordă mai multă atenţie acestei stări de lucruri decât acum câţiva ani. Rasele au fost împrospătate şi se poate spera că, nu peste mult timp, se va produce o schimbare hotărâtă în bine. Este ridicol să vezi zece sau chiar cincisprezece cai

înhămați la o singură diligență. Cine are nevoie de un cal bun trebuie fie să-l importe, fie să se lase jecmănit de vreun evreu din sudul Rusiei. Nu există alternativă. Importurile provin din Rusia și Austria, iar exporturile iau calea Turciei și a Austriei; importurile s-au ridicat în 1867 la 1.254.090 de franci, iar în 1872 la 675.837 de franci. Exporturile au atins în 1868 1.556.100 de franci, iar în anul 1872 619.958 de franci. În 1860 erau 506.104 cai în România; în 1873, numărul lor a scăzut la 426.859. Măgarii și catârii sunt puțin folosiți în zonele rurale, fiind crescuți îndeosebi pentru export, cei dintâi pentru Austria și Rusia, ceilalți pentru Turcia. Căluții sunt îndeajuns de mici pentru orice nevoie. Vacile nu sunt cine știe ce, dar orice țăran are măcar una, pentru că laptele lor este foarte prețuit și se pot câștiga bani din vânzarea viteilor. Unii arendași au cirezi de boi și vaci care ajung la 2.000 de capete. Pe timpul verii hălăduie; iarna sunt ținute în grajd, sau *coșar*. Boii sunt puși la îngrășat când nu mai sunt de nici un folos și sunt duși la oraș spre a fi sacrificați pentru consum. Cantități mari de carne sunt sărate și apoi uscate; aceasta este *pastrama*. Cele mai bune vite se găsesc în câmpiile din nordul Moldovei, unde sunt îngrijite așa cum trebuie. Cirezile umblă nestingherite, iar anumite terenuri, numite *izlaz* sau *imaș*, sunt destinate doar pășunatului. Însă trebuie să spun, cu părere de rău, că numărul lor scade cu repeziciune. În 1860, România avea 2.751.168 de cornute, iar în 1873 numai 1.886.990. Aceasta se întâmplă, fără îndoială, pentru că în ultimii ani s-a încurajat cultivarea pământului; este, totuși, un lucru rău. În anul 1868, în România erau 91.079 de bivoli; în 1873, numărul lor era de numai 44.204. Bivolii sunt foarte apreciați în această țară, deși, după cum am văzut, interesul pentru creșterea vitelor a

scăzut, dacă luăm în considerare cifrele. S-au adaptat bine climei de aici şi pot rezista unui efort îndelungat. Bivolii au însă nevoie de îngrijire atentă; trebuie să se scalde cel puţin o dată pe zi în lunile de vară, fiindcă sunt foarte sensibili la căldură. Bivolul este mai puternic decât boul, iar bivoliţa dă un lapte nemaipomenit. Aceste animale trăiesc mai ales în Valahia, în Moldova abia poate fi zărit câte unul. S-au importat şi cămile, fiind folosite la munca câmpului în unele judeţe, şi mai cu seamă în Ialomiţa, Buzău şi Bolgrad. Cu toate acestea, nu sunt speranţe prea mari că vor ajunge să se împământenească aici.

Oile se cresc uşor şi reprezintă o importantă sursă de venit. Sunt crescute nu numai de marii proprietari, ci şi de ţărani, iar mulţi dintre ei au turme de sute de capete. Ovinele dau lână, lapte şi carne; sunt crescute aproape la fel ca bovinele, adică vara sunt duse la păscut în munţi, iar pe timpul iernii, la câmpie. În anotimpul rece sunt uneori adăpostite în pătul, dar pentru a se hrăni sunt scoase întotdeauna afară. În România există mai multe rase de oi: *merinos*, o rasă foarte rară; *ţigaie*, rasă de oi albe sau negre, cu lână de calitate foarte bună; *stogoş*, cu lână obişnuită, şi *ţurcană*, cu lână groasă şi fir lung. În nordul Moldovei creşte o rasă mai deosebită, cu lâna de culoare gri, numită *fumurie*, iar o altă rasă, numită *tusca*, poate fi găsită în şesurile Basarabiei. De curând, s-a hotărât încrucişarea raselor *ţigaie* şi *merinos* şi se spune că rezultatul s-a dovedit foarte mulţumitor. Carnea de miel se mănâncă în cantităţi mari primăvara, când sunt aduşi cu miile la oraş pentru a fi consumaţi de Paşte. Sunt tăiaţi prea devreme, când sunt încă numai piele şi os. Pielea de miel are preţ bun, fiindcă din ea se fac căciulile îmblănite pentru iarnă. În vremea domniilor fanariote, uriaşele căciuli de blană numite *işlice* erau făcute

numai din pieile mieilor brumării, scoși înainte de a fi fătați din pântecele oilor moarte. Despre pielea de oaie, folosită de țăranii de ambele sexe, am mai amintit. Este albită în urma unui procedeu special și brodată la exterior, iar gulerul, mânecile și spatele sunt bogat împodobite. Pielea de oaie poate lua forma unei mantale (*cojoc*), a unui surtuc (*mintean* ori *cojocel)* sau a unei veste fără mâneci care se încheie pe o parte (*pieptar*). Județele Câmpulung, Târgoviște, Pitești, Suceava și Neamț sunt renumite pentru acest meșteșug. Oile sunt tunse în iunie, iar o mare parte din lână se exportă în Transilvania și în Bucovina, de unde este adusă înapoi, după un anumit timp, prelucrată în întregime. Mare parte din rest se exportă direct, fără a mai reveni în țară. Țărăncile lucrează mult la țesutul covoarelor sau chilimurilor, nu știu precis cum să le numesc. Sunt foarte frumoase și decorate cu gust; se așază, de obicei, pe pat, ori pe pereți, asemenea draperiilor, și în zilele de sărbătoare pot fi așternute pe jos. Mănăstirile și satele din județele Ialomița, Buzău, Muscel și Covurlui au dobândit un binemeritat renume în acest domeniu. În afară de covoare, țăranii își țes toată îmbrăcămintea: văl negru sau *camilafcă*; flanel sau *muhaier*; postav sau șaiac; stofe groase ori *aba* sau *dimie*; centuri sau *brâu*; cingători sau *betea*; jupoane sau *vâlnic* ori *catrință*, cum mai sunt numite, și șorțuri sau *fotă*, *pestelcă* ori *zăvelcă*. Oamenii de rând sunt astfel bine îmbrăcați, potrivit specificului românesc. Dar se cam zice cu pitorescul! Importurile de marfă englezească au luat deja drumul orașelor mai mari și, în curând, chipeșul păstor de la munte va ajunge să semene, cel puțin la prima vedere, cu un vlăjgan londonez sau cu vreun mitocan din Birmingham. În 1860, numărul total al ovinelor din Moldo-Valahia era de 4.819.900, iar în 1873, de 4.786.317. Cât

privește caprele, numărul lor ajungea la 423.077 în 1860; în 1873, rămâneau 194.188. Aceste animale sunt crescute în regiunile de munte, mai ales în județele Mehedinți, Argeș, Gorj și Dolj. O parte aparțin rasei Angora, care s-a adaptat foarte bine climei de aici. Caprele, la fel ca oile, se cresc ușor, iar laptele lor este foarte apreciat de oamenii de la sate. Și pieile au mare căutare, fiind folosite în confecționarea așa-numitelor *preșuri* sau *arare*, folosite pentru acoperirea *căruțelor*, dar și pentru traiste și raniță ori ca să apere de frig bivolii, boii și caii. Țesători de *preșuri* se află peste tot în România; produsele lor se vând cu doi franci per metru.

Porcii nu sunt chiar atât de numeroși ca în Serbia, dar fiecare țăran are câțiva. Dintre rasele de porci din țară cele mai importante sunt mangalița și porcul sârbesc; o altă rasă trăiește numai în insulele Dunării. În timpul verii sunt lăsați liberi prin păduri, însă iarna rămân pe lângă gospodării și sunt îngrășați cu porumb. Le plac mai ales pădurile de stejar, unde găsesc grămezi întregi de ghinde, dar trăiesc și în zonele de munte. Porcii se mai hrănesc și cu jir sau cu rădăcini de ferigă. Și ei, ca și alte animale, au avut de suferit de pe urma extinderii cultivării pământului. Numărul lor se ridica, în 1863, la 1.088.737; în 1873 rămăseseră 836.944.

Există interes și pentru creșterea viermilor de mătase, preocupare ce revine țărăncilor în momentele de răgaz. Dudul crește bine în România, ajungând chiar și în apropierea regiunilor muntoase. Cu toate acestea, se produce doar atâta mătase cât să ajungă nevoilor unei familii; gospodina se îngrijește de confecționarea straielor de sărbătoare, numite *ii* sau *cămăși*, și a vălurilor, *marame*, obiecte de podoabă foarte prețuite de femei. Această activitate ar putea căpăta o mai mare amploare și este posibil ca acest lucru să se întâmple nu peste mult timp.

Pescăriile reprezintă o ramură importantă a comerțului. Am făcut deja referire la *bălțile* sau lacurile mlăștinoase pe care le formează Dunărea pe malul românesc. În jurul acestor *bălți* se află sate ai căror locuitori se ocupă cu pescuitul. Primăvara și vara, când apele scad, oamenii aceștia au cel mai mult de lucru; atunci construiesc diguri la gurile *bălților*, adunând prada într-o capcană sigură. Pentru peștii mai mari folosesc harpoane, iar pentru cei mai mici plasele de pescuit, *năvoadele*. Această ocupație aduce adesea câștiguri foarte bune. O altă regiune bogată este Marea Neagră, cu sturionii care i-au adus renumele; se găsesc în cantități mari, iar icrele lor, faimosul caviar, reprezintă un important articol comercial. Locuitorii insulei Vâlcov[1] afumă și sărează peștele, după ce-i scot măruntaiele; produsul ajunge apoi în multe orașe rusești, sub numele de *batog*. Punerea peștelui la sare este un obicei larg răspândit în România, având în vedere că se consumă pe tot cuprinsul țării, iar zilele de post sunt foarte numeroase. Primăvara, două bancuri de scrumbii urcă pe cursul Dunării până la Giurgiu și se bucură de mare apreciere. În România se vinde anual pește în valoare de 7.400.000 de franci, atât proaspăt, cât și sărat. În 1872, exporturile se ridicau la suma de 1.273.800 de franci. Trebuie să menționez, la acest capitol, comerțul cu lipitori, care se găsesc din belșug în aproape orice mlaștină; în cea mai mare parte merg la export.

În România sunt foarte puține manufacturi, iar majoritatea au proprietari străini. Acest fel de muncă nu le stă în fire localnicilor. Se poate ca activitatea comercială bine pusă la punct din țările învecinate să fi înăbușit

---

[1]) Ostrovul Vâlcov se află pe malul stâng al brațului Chilia Veche, la vărsarea în mare; azi în Ucraina.

năzuinţele industriaşilor moldo-valahi. Cu toate acestea, unele înlesniri i-ar putea face să se ridice la înălţimea acestei sarcini. Există un arsenal, mine de sare, mori, ateliere, distilerii, tăbăcării, manufacturi care produc săpun şi lumânări, fabrici de bere şi aşa mai departe; n-aş putea, însă, vorbi despre industrie în această ţară în adevăratul sens al cuvântului.

Am notat unele lucruri despre activitatea de exploatare a petrolului; prin urmare, voi încheia acest capitol făcând câteva observaţii asupra salinelor. Din timpuri străvechi, România este renumită pentru rezervele bogate de sare, iar minele sale au fost obiectul unei atenţii deosebite. Locurile cu producţie foarte bună în prezent se află la Ocna, în Bacău; la Slănic şi Telega, în Prahova, şi la Ocnele Mari, în Vâlcea. În trecut, minele erau exploatate după modelul puţurilor petrolifere. Din anul 1845 a fost adoptată o metodă mai bună; sunt săpate galerii, susţinute de stâlpi cilindrici, iar producţia de sare este semnificativ mai mare. Minele au între 40 şi 105 metri în adâncime, iar lungimea galeriilor care duc de la o mină la alta variază de la 70 la 100 de metri. Mai întâi se extrag blocuri uriaşe de sare, care sunt apoi împărţite în bucăţi mai mici, măsurând cam o treime din întreg. În aceste operaţiuni au început să fie folosite instalaţiile cu abur. În anul 1860, în minele de sare lucrau 1.071 de oameni, dintre care 791 erau liberi, iar restul de 280 ispăşeau diverse condamnări. În 1873, numărul muncitorilor ajungea la 1.829. În România nu există, aşa cum am mai spus, pedeapsa capitală. Criminalii şi alţi condamnaţi pentru fapte grave sunt trimişi la minele de sare şi încarceraţi acolo. Înainte vreme erau obligaţi să trăiască în mină zi şi noapte, cu urmări dezastruoase pentru sănătatea lor, găsindu-şi de obicei sfârşitul după vreo patru ani. Astăzi,

deținuții stau în mină numai pe timpul zilei, la fel ca muncitorii, iar starea lor de sănătate este excelentă. Muncitorii din saline sunt feriți de holeră și alte epidemii, iar scrofuloza le este complet necunoscută. Cantitatea de sare extrasă în 1873 se ridica la 83.000.000 de kilograme, iar cantitatea exportată în același an era de 29.570.000 de kilograme. Statul, singurul exploatator al acestei industrii, a realizat în 1873 un profit net de 2.556.401 de franci.

CAPITOLUL XI

ORIGINEA POPORULUI; LIMBA ȘI LITERATURA; EDUCAȚIA

Românii pretind că sunt urmașii direcți ai legionarilor și ai altor coloniști aduși de Traian în Dacia după cucerirea provinciei. Această presupunere a lor se bazează mai ales pe limbă, care este, fără îndoială, de origine latină. Teoria mai sus amintită e susținută în genere de autorii francezi ai unor lucrări despre România, dornici să dovedească existența unor veri buni în regiunea Dunării de Jos. Împăratul Napoleon III a fost un mare promotor al acestei idei. Germanii, pe de altă parte, insistă în respingerea și ridiculizarea originii italiene a poporului român, care este, în opinia lor, predominant slavă. Concluzia la care am ajuns, după un răstimp de studiu și reflecție, este că ambele variante sunt parțial îndreptățite, iar românii reprezintă o familie foarte amestecată. Dacii au fost populația băștinașă a Moldo-Valahiei, pe lângă care țara lor mai cuprindea și Transilvania, Bucovina, Basarabia și Banatul Timișoarei. Această națiune războinică i-a hărțuit timp îndelungat pe coloniștii romani de la graniță, mai luându-le uneori și tribut. Ambiția regelui Decebal a dus însă la nenorocirea supușilor săi. Învins de Traian după o serie de bătălii sângeroase, a fost martor la pierderea întregii sale moșteniri, care a trecut sub stăpânire romană, iar columna triumfală a lui Traian a fost, multă vreme, unul dintre cele mai proeminente

monumente ale Forului. Împăratul s-a preocupat îndeaproape de creșterea bunăstării în noua provincie, care a dobândit rang înalt și a devenit un adevărat model de civilizație. Au fost trimiși colonișți pentru repopularea unei țări ce avusese mult de suferit în urma războaielor, astfel încât dacii și romanii s-au amestecat și au dat naștere unui popor excepțional. S-au construit poduri peste Dunăre, precum și drumuri pentru armată, iar cel mai important dintre acestea, numit încă *Drumul [lui] Traian*, mergea de la Porțile de Fier până la Bender[1]. Capitala, Sarmisegetuza, care a primit mai apoi numele de Ulpia Traiana, era reședința propretorului; aici erau palate, temple și băi nenumărate. Urme ale vechii cetăți se pot încă vedea în satul Varhély, construit chiar pe locul anticelor ruine. Acestea au fost zile fericite, păstrate cu drag în memoria locuitorilor de mai târziu. Venirea goților a dus la dislocarea populației din colonie, care s-a risipit. O parte dintre daco-romani s-a refugiat în Moesia, adică Bulgaria de astăzi; o altă parte a emigrat însă mai departe, către Macedonia, Tracia și Marea Adriatică, unde sunt cunoscuți drept *cuțovlahi* sau *țințari*. Goții au fost îndepărtați de valul hunilor, dar împrejurările nu s-au schimbat în bine; după ei au venit gepizii, urmați de triburile slave ori sarmate, cuprinzându-i pe sârbi, croați și valaci[2]. Ultimii au ocupat Valahia și Moldova în secolul al XIV-lea. Când lucrurile s-au mai așezat, Radu Negru și Bogdan, părăsind cetățile din munții Transilvaniei, au venit la câmpie și au întemeiat provinciile Valahia și Moldova, devenind astfel voievozi, sau duci[3]. Trebuie să

[1]) Tighina. [2]) În orig. „Wallacks". [3]) Excursul istoric al autorului reflectă stadiul istoriografiei epocii, ca și capitolele XIV, „Primii eroi", XV, „Soarta lui Brâncoveanu" și XVI, „Regimul fanarioților".

recunoaștem că oamenii care trăiau în cele două principate cu greu s-ar fi putut numi o rasă pură. Fiecare trib care a trecut pe-aici a lăsat în urmă un număr de coloniști, astfel încât poporul român propriu-zis nu poate fi decât un amestec de felurite elemente. Cu toate acestea, trebuie să recunoaștem că daco-romanii au avut o extraordinară putere de asimilare a factorilor străini și de amalgamare a acestora într-un tot unitar, putere cu care le-au fost hărăziți și urmașii, așa cum de altfel s-a mai spus, pe drept cuvânt. Sârbii și bulgarii care se stabilesc în România renunță destul de repede la particularitățile specifice, adoptă limba și costumul popular și se românizează într-un timp foarte scurt. Pe de altă parte, pot spune că a vorbi despre români ca despre o familie de origine exclusiv italiană ar fi o culme a absurdității. Am putea conchide mai degrabă că, într-un fel sau altul, daco-romanii, fiind cei mai mulți și cei mai energici, și-au lăsat mereu amprenta asupra fiecărui trib de imigranți, pe măsură ce aceștia ajungeau în mijlocul lor, iar acest proces de transformare se încheia înainte ca un alt val de străini să treacă Prutul. Influența autohtonilor se exercita, așadar, treptat, și, chiar dacă elementul daco-roman ar fi rămas, în final, doar o treime din numărul total, rezultatul s-ar plasa în deplină concordanță cu cele mai riguroase norme ale probabilității. Un fenomen asemănător a fost observat și în cazul bulgarilor slavizați, care nu sunt de origine slavă, ci ugrică, fiind astfel înrudiți cu maghiarii, care le sunt acum dușmani de moarte. Istoria este plină de astfel de exemple, și, în general, e riscant să te încumeți la prea multe afirmații. Se știe cu certitudine că limba slavonă a fost folosită în treburile publice și în bisericile din Moldo-Valahia aproximativ două sute de ani, precum și faptul că alfabetul chirilic a încetat să mai fie folosit în urmă cu numai vreo zece ani. Aceste

elemente trimit, în mod cert, la o ciudată dominantă slavonă în cele două principate într-o perioadă anume a istoriei lor, iar preponderența amintită se manifestă, în chip straniu, odată cu sosirea tribului valacilor. Oricum ar sta lucrurile, istoria mai veche a românilor reprezintă un adevărat mozaic și e mai bine să nu ne lansăm în discuții zadarnice. Am urmărit formarea acestui popor de la începuturi și am dat lămuriri asupra diverselor elemente din care este alcătuit. Istoria lui începe de fapt cu întemeierea celor două *Voïvodschaften*. Ce s-a întâmplat mai înainte este nerelevant în ordine practică, așa încât voi lăsa în seama cititorului alegerea variantei preferate, fără să mă opun ori să intervin în vreun fel. Așa cum ar spune lordul Dundreary[1], aceasta este una dintre chestiunile pe care nimeni nu poate să le înțeleagă.

Limba română e o ramură a familiei romanice, din care fac parte franceza, spaniola, italiana și portugheza. Fondul de bază este exclusiv latin, așa cum cel al limbii engleze este saxon, dar, la fel ca limba noastră, limba română a fost îmbogățită cu multe cuvinte de proveniență străină. Astfel, putem regăsi termeni de origine slavă, turcă și greacă, fără a-i mai aminti pe cei împrumutați sau adaptați din limba franceză. Este o limbă plăcută, care păstrează o asemănare izbitoare cu limba italiană, deși nu sună la fel de dulce și melodios. Limba română este, desigur, mai analitică decât latina, dar mult mai sintetică în comparație cu alte limbi romanice. Româna se vorbește în orice loc unde trăiesc români. Voi spune totuși că există anumite diferențe și dialecte; românii din Basarabia

[1]) Personaj al piesei *Our American Cousin* (1858), a dramaturgului englez Tom Taylor. Lordul Dundreary întruchipează aristocratul bonom, dar fără prea multă minte; piesa s-a bucurat de popularitate, iar aforismele eroului erau adesea citate în epocă.

au fost influenţaţi, într-o anumită măsură, de vecinătatea rușilor; Banatul și Bucovina păstrează o anume amprentă germană, iar Transilvania, maghiară. Fondul rămâne însă același peste tot, iar românii din diverse regiuni ale țării se pot înțelege cu ușurință.

Am vorbit despre alfabetul chirilic, care a fost introdus aici de mitropolitul Moldovei, Grigore Ţamblac, după Conciliul de la Florența[1]. Oricare ar fi fost neajunsurile acestui sistem, pronunția specifică secolului al nouălea a fost singura care s-a păstrat, iar acum nu poți găsi doi autori care să scrie la fel folosind alfabetul latin; confuzia domnește, așadar, peste tot. În Transilvania s-a publicat, totuși, o traducere a Evangheliilor cu litere latine, în 1580; în 1643, Rákóczi, voievodul ținutului, a hotărât ca Biblia românească să fie tipărită, în așezământul calvin de la Bolgrad, cu literele vechi.

Câteva observații asupra naturii și terminațiilor cuvintelor românești ar putea fi de interes. În *limba română* sau *românească*, unele cuvinte sunt exact ca în latină; spre exemplu, *cântare*, *crescere*, *ducere*, *dicere*, *facere*, *laudare*, *venire*, *cernere*, *perire*, *barba*, *cornu*, *furca* și așa mai departe.[2] Altele provin de la forma de ablativ a substantivelor latinești, precum *lege*; mai sunt unele care au aceeași sursă, dar sunt ușor modificate, cum ar fi *dinte*, *cale*, *bunìtate*. Sunt și cuvinte care, în ciuda schimbărilor, au o forță ce le lipsește altor dialecte romanice, așa cum sunt *frigu*, *locu*, *lacu*, *degetu*, *flore*, iar altele, precum *ochi*

---

[1]) Conciliul de la Florența (1439) aduce în discuție unificarea bisericii creștine după Marea Schismă din 1054. Grigore Ţamblac (1365–1420) (în text sub forma „Zamblic") a fost mitropolit al Kievului (1414–1420); în Moldova trăiește între 1401 și 1414. Informația pare a fi preluată din J.-A. Vaillant, *La Romanie...*, *op. cit.* [2]) Aici și mai jos am preferat transcrierea cuvintelor care apar în original în limba română în grafia din text, iar nu conform normelor actuale.

și *chiamare*, sunt mult mai apropiate de limba italiană. Substantivele se termină adesea cu litera *u*, în timp ce în italiană predomină litera *o*, cum este cazul cuvintelor *lupu*, *ursu*, cu pluralul *lupi* și *ursi*, la fel ca în italiană. Cuvinte precum *quine*, *quisne*; *quineva*, *quisnam*; *nemine*, *altŭ*, *atôt*, *multŭ* și *totŭ* nu mai au nevoie de nici o explicație. Printre pronumele folosite notăm *iel*, *iea*, *ia* sau *ea*, adică latinești *ille*, *illa* și *ea*. De la *ille* și *illum* avem formele *îl*, *le* și *lu*, întrebuințate în chip destul de aparte. Spre exemplu, ei spun *îl cunoscŭ*, *omulŭ*, *femeile*, *le am dat*, *ömen-ii* și *feme-ile*. În continuare, voi reda prezentul verbului *dormire*: *dormŭ*, *dormĭ*, *dorme*, *dormimŭ*, *dormit'ĭ*, *dorm*. Alte cuvinte uzuale care merită cunoscute sunt *ieŭ*, *tu*, *noĭ*, *voĭ*, *da*, *nu*, *bine*, *unde*, *quând*, *între*, *[l]a*, *in*, *caldŭ*, *lorŭ*.[1]

Am să aleg unul sau două fragmente care să-l ajute pe cititor să-și facă o idee despre limbă. Rândurile care urmează îi aparțin lui Heliade, un scriitor român de mare renume:

Simbol al libertății care este Hristos!
Frumos ești tu în ochi-mi, falnic fâlfâi în vânturi
Și cât cinstesc norodul care astăzi te nalță!
Și sfânt mi-e acel sânge cu care te-au udat,
Și astfel către ceruri de verde ai crescut.[2]

Versurile de mai jos sunt scrise de Nicolae Văcărescu[3]:

---

[1]) În orig., autorul însoțește exemplele românești de traduceri aproximative ale cuvintelor și formelor gramaticale respective. [2]) Strofa din *Odă la pavilionul grecesc*, redată aici conform ortografiei actuale, este transcrisă în orig. în grafia latinizantă din J.-A. Vaillant, *op. cit.*, de unde pare a fi fost preluată. În text, aceste citate sunt urmate de traducerea în limba engleză. [3]) Probabil preluare eronată din J.-A. Vaillant, *op. cit.*, unde versurile de mai jos îi sunt atribuite lui Iancu Văcărescu.

Oltule, Oltuleţule,
Seca-ţi-ar pâraiele,
Să crească dudaiele,
Să trec cu picioarele.
Oltule! Râu blestemat,
Ce vii aşa turburat?
Ce te repezi ca un zmeu
Şi-mi opreşti pe Nicu-al meu?
Schimbă-ţi, schimbă-ţi apele
Slăbeşte-ţi vârtejele
Să-ţi văd pietricelele,
Să le spele picioarele.
Iaca neica! Nu e neica!
Că de-ar fi venind neicuţa
L-ar fi cunoscut leicuţa.
Cine vine nu e neica.
Vântule, du-te de-i spune
Că zăbavile nu-s bune,
Că Florica-i duce dorul
Şi i-a-nţelenit ogorul.

Heliade, profesor la Colegiul[1] din Bucureşti timp de douăzeci de ani, un mare patriot, este cel mai important dintre scriitorii români moderni. S-a făcut remarcat îndeosebi pentru contribuţia sa la mişcarea de la 1848; şi-a dedicat întreaga viaţă literaturii şi libertăţii patriei sale natale. Lucrările sale *Odă Împăratului Nicolae la Pacea de la Adrianopole*, *Ruinele Târgovişti* ori *Heruvim şi serafim*[2] sunt poezii minunate, care îşi merită locul în orice literatură.

[1]) Colegiul „Sfântul Sava". [2]) Titluri citate aproximativ. De altfel, ca şi în alte locuri, fragmentele date mai jos în text drept citate sunt în fapt nişte adaptări libere. De aceea, am preferat şi aici traducerea din limba engleză, iar nu preluarea textelor ca atare din ediţiile consacrate.

Astfel descrie Heliade-Rădulescu condiția românilor în timpul stăpânirii fanariote:

„Românul căzuse pradă luxului; brațele care vreme de secole apăraseră țara se moleșiseră în urma acestei gâlcevi îndelungate, iar armele își pierduseră strălucirea peste care Libertatea însăși aruncase un nimb aparte. S-au stins pentru că străluciseră prea tare, mâncate de rugină, de uneltele fățărniciei, ajungând să întărească numai mâna străinului, în timp ce omul pământului devenise străin și pribeag. Ah! Piară-n uitare cei ce se întreceau în nelegiuiri! Iată-i! Așa cum îi vedem, au trecut mai departe – precum orele nopții – precum propria lor amintire."

Rătăcind printre ruinele trecutului, Heliade zărește ridicându-se din întuneric, înaintea lui, umbrele eroilor români de la Câmpulung, Argeș, Iași și București, dar și ale tuturor celor care, din vremea lui Traian și a lui Radu Negru, au plătit pentru curajul lor și pentru împlinirea datoriei față de țară:

„De aici – spune scriitorul – ecoul poartă numele lui Radu Negru departe, dincolo de Carpați. Războinicul își așază tronul în acest loc; românii îl înconjoară și îi rămân alături, apărându-și patria-mamă cu brațe și inimi de români.

În fruntea armatei strigă din rărunchi Mircea – Mircea cel viteaz în luptă. Îmbărbătează inimile oștenilor români. Învingătorul lui Murad nu e trufaș, iar țara sa e liberă de la Istru la Carpați.

Balcanii îi văd la picioarele lor pe fiii Semilunei – înfrânți, fugind, căutându-și refugiu, iar Dunărea poate mărturisi că românii meritau atunci o coroană de *immortelles*."

Un alt poet promițător și patriot a fost Cârlova, urmând tradiția deschisă de Heliade. A scris versuri de

mare valoare la o vârstă foarte fragedă; abia împlinise douăzeci de ani când poezia sa *Marşul războinic*[1] însufleţea inimile compatrioţilor. La puţină vreme după aceea, destinul i-a hărăzit o moarte timpurie, la numai douăzeci şi doi de ani. Poetul se adresează concetăţenilor pentru a-i trezi din îndelunga amorţeală ce-i cuprinsese:

„Copii, Cerul v-a dăruit o soartă de învingători. Amintiţi-vă, copii, că întreaga Europă vă urmăreşte în lupta pe care-o veţi începe. Deşteptaţi-vă la strigătul patriei-mamă, care vă cere, cu vorbe tunătoare: «Zdrobiţi sub picioare trândăvia nerușinată, ridicaţi-vă şi daţi-vă mâinile! Prea mult aţi fost înjosiţi; prea mult aţi dormit netulburaţi în braţele slăbiciunii; de vreţi sau nu, trebuie s-o daţi la o parte şi să fiţi liberi. Iată! Gloria pare să vă zâmbească. Iute, luaţi armele! Vulturul numai ce şi-a luat zborul; vă face semn cu aripa, arătându-vă că din această zi veţi putea îndrăzni să spuneţi, cu mândrie, că sunteţi o naţie... Da, pe acest drum sfânt veţi înfrunta toate primejdiile şi Victoria vă va însoţi paşii de veţi cânta, într-un singur glas: Mărire, Iubire, Unire!»“

Alexandrescu, acest La Fontaine al Valahiei, a atras atenţia, în fabulele sale, asupra unor moravuri încă prezente în societatea românească, cele mai multe fiind de natură politică. Cezar Bolliac a fost un alt spirit înflăcărat, care a scris poezii cu veritabil specific naţional. El a insuflat din nou viaţă vechilor legende şi a arătat cum splendida biserică din Argeş, de trei ori nimicită de vrăjitori, şi-a găsit, în cele din urmă, pacea. O femeie trebuia sacrificată pentru ca muncitorii să poată scăpa de spânzurătoare, iar Manole, arhitectul, a devenit călăul. Iată ecoul ce străbătea până în munţi:

---

[1]) Vasile Cârlova, *Marşul*; mai jos, fragment adaptat foarte liber, în proză.

Manole, Manole, Meştere Manole,
Zidul rău mă strânge,
Ţâţişoara-mi curge,
Beat eşti ori nebun?
Rămâi, Manole, cu bine!

Însă Manole nu era nici nebun, nici beat; făcuse un jurământ de la care nu se putea abate. Trebuia să ducă până la căpăt sacrificiul pe care îl asumase; îl împlineşte, aşadar, şi moare din dragoste pe mormântul victimei pe care o zidise, iar

Din ziua-aceea, biserica şi mănăstirea
Rămaseră-n picioare,
Spre-a călătorului încântare.[1]

Negruzzi a fost unul dintre cei mai distinşi literatori din Moldova. Lucrarea sa *Aprodul Purice* este o adevărată capodoperă; un poem epic despre Ştefan cel Mare, care descrie traiul, obiceiurile şi portul vechilor moldoveni. Hroiot, unul dintre generalii lui Matei Corvin, porneşte la război împotriva Moldovei, iar localnicii iau armele pentru a-i ţine piept. Ştefan şi Hroiot se caută în această bătălie:

„Cu braţul său viteaz, Ştefan îşi face drum printre duşmani, iar pământul se înroşeşte de sângele vărsat în jurul lui; calul însă îi este lovit de un plumb, se clatină şi cade, nechează pentru ultima dată şi moare. Ştefan s-a prăbuşit odată cu el. «Copii, strigă el, nu vă lăsaţi, rămâneţi lângă mine!» Hroiot, care văzuse nefericita întâmplare, strigă către ai săi: «Prieteni, victorie! Duşmanul a căzut şi a murit; luaţi-l şi aruncaţi-l la corbi, ca să se bucure şi ei când ne împlinim răzbunarea!»“

[1]) Autorul preia, şi în aprecieri, şi în citate, paragrafe întregi din capitolul dedicat de J.-A. Vaillant literaturii române în *op. cit.*

Dar aprodul Purice, eroul poemului, descalecă și îl ridică pe Ștefan, iar istoria povestește urmarea.

Negruzzi este un scriitor cu adevărat remarcabil, autor al poeziei *Potopul* și al unor lucrări în proză. Cuciureanu[1] și Donici sunt alte nume cunoscute, autori de fabule, dar și Stamati[2], Rosetti[3] și Aristia[4].

Educația nu este câtuși de puțin neglijată în această țară, deși mai sunt încă multe de făcut, așa cum am mai spus. În orașe funcționează 246 de școli primare: 136 pentru băieți și 110 pentru fete; la sate sunt 1.975 de școli primare: 1.871 pentru băieți și 84 pentru fete. Școlarii de la orașe sunt în număr de 26.160, dintre care 18.682 băieți și 7.478 fete, în timp ce numărul școlarilor de la sate se ridică la 55.985, adică 51.727 de băeți și 4.258 de fete. Educația secundară este reprezentată de 14 gimnazii, 7 licee, 8 seminarii și 5 școli pentru fete. Acestea toate însumează 5.393 de elevi. Pentru învățământul de specialitate există 22 de școli, cu 171 de profesori și 1.338 de elevi. De asemenea, în Moldo-Valahia sunt două universități. Universitatea din București avea, în 1873, 46 de profesori și 416 de studenți, în timp ce Universitatea din Iași avea 21 de profesori și 155 de studenți. În țară funcționează și trei școli militare: una de artilerie și geniu, cu 18 profesori și 60 de elevi; o școală specială de cavalerie, cu 8 profesori și 116 de elevi și o școală pentru fiii de ofițeri, cu 15 profesori și 60 de elevi.

În București sunt multe școli, mari și bine administrate, pentru tinerii din toate clasele. Există școli franceze și germane pentru domnișoare, unde limbile străine sunt studiate și exersate cu o pasiune rar întâlnită în acest

---

[1]) Mihai Cuciureanu (1819–1844), poet. [2]) Constantin Stamati (1786–1869), poet. [3]) C. A. Rosetti (1816–1885), om politic și publicist. [4]) Constantin Aristia (1800–1880), actor, scriitor și om politic.

oraș mai privilegiat. Aproape orice român respectabil din București se poate face înțeles atât în franceză, cât și în germană. Membrii păturilor superioare ale societății învață aceste limbi temeinic, alături de italiană și engleză, care se adaugă, de obicei, materiilor de studiu. Aproape toți cei care aparțin clasei aristocratice ne cunosc destul de bine limba; sunt oameni care citesc ziarul *Times* în fiecare zi și ale căror lecturi din cei mai de seamă autori englezi i-ar pune în dificultate pe nu puțini dintre compatrioții noștri. Cu treizeci de ani în urmă, doar greaca modernă era vorbită la Curte și în societate. Astăzi, franceza i-a luat locul; este o limbă preferată de oamenii educați, care scriu și vorbesc în franceză chiar mai bine decât în limba română. Oricum, cei care au momente de răgaz sunt mari cititori și investesc multă energie în deprinderea limbilor străine.

CAPITOLUL XII

OBICEIURI ȘI DATINI

Am scris deja despre diversele clase și categorii sociale din care este alcătuită societatea românească, insistând, totodată, asupra obiceiurilor, a situației și a felului lor de viață. În acest capitol, îmi propun să prezint anumite caracteristici care se extind, într-o anumită măsură, asupra tuturor și care îi deosebesc de alte nații. Anglia este recunoscută pentru Derby Day[1], Spania pentru coride, Parisul pentru bulevardele sale; să vedem, așadar, care sunt trăsăturile distincte ale locuitorilor Moldo-Valahiei.

Înainte de toate, așa cum am mai spus, Biserica joacă un rol însemnat în economia socială, deși superstițiile și indiferența reprezintă, în multe situații, mai degrabă regula decât excepția. Posturile și zilele de sărbătoare cuprind o bună parte din an, așa încât nu se poate să nu aibă o influență aparte asupra populației în ansamblul său. Aproape în fiecare săptămână se întâmplă să fie vreo zi de sărbătoare, prilej de petreceri și trândăvie, cu urmări nu dintre cele mai profitabile. Sunt zilele sfinților, însă aici nu mă refer doar la zilele în care se sărbătoresc marii sfinți, ca în țara noastră, dar și la acelea ținute în

---

[1]) Renumită cursă de cai, a cărei tradiție datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea; evenimentul are loc în luna iunie, la Epsom Downs.

cinstea unor persoane despre care știm puține lucruri sau nimic. Cu aceste prilejuri, se pierde timpul fără rezerve. Multe magazine se închid devreme; lucrul se oprește, iar oamenii se îmbracă în haine de sărbătoare, cât se poate de nerăbdători să înceapă petrecerea. Este *de rigueur* ca în această zi să vizitezi toate cunoștințele care au cinstea de a purta același nume cu un anumit sfânt. Prin urmare, de ziua Sfântului Dimitrie, toți cei ce poartă acest nume trebuie să primească oaspeți. Asta nu este, cu siguranță, lucru ușor, căci unele nume sunt foarte răspândite printre autohtoni și sunt purtate de o mulțime de prieteni; dar nu ai încotro, *coûte que coûte*. Apoi îți poți trage sufletul până la venirea unei alte zile a vreunui sfânt, care nu se lasă prea mult așteptată. În zilele sfinților lumea se grăbește spre feluritele locuri de promenadă; când vremea este frumoasă, cei din clasele de mijloc sau de jos își încheie ziua petrecând o oră sau două în grădinile de vară, unde *lăutarii* cântă până-și dau sufletul, cu chipurile scăldate în sudori. Asemenea momente sunt foarte vesele. Carnavalul deschide sezonul monden al Bucureștilor, când se organizează bal după bal, iar duelurile și înfruntările sunt la ordinea zilei. Vremea este încă cumplit de rece, dar toată lumea rezistă admirabil, iar săniile alunecă cu iuțeală în toate direcțiile, sfârșind de fiecare dată cu o întrecere la Șosea. Binecunoscutele *bals masqués* sunt evenimente specifice Carnavalului, iar cel mai bine organizate sunt cele de la Teatru. Acestea sunt foarte distractive. Teatrul este splendid pavoazat pentru bal, lojile sunt pline de spectatori, în timp ce la parter se plimbă protagoniștii, domnii îmbrăcați elegant, doamnele gătite, purtând diverse costume și masca pentru ochi, la care nu renunță în ruptul capului. Se flirtează, desigur, mult și nu lipsesc nici intrigile; cina este luată de fiecare

dată la final, la hotelul de peste drum[1]. Uneori, bărbații se deghizează în femei, fapt ce mai duce și la confuzii. Într-o noapte, doi tineri imberbi, de curând veniți din Anglia, se aflau la un astfel de *bal masqué*. Nu cunoșteau pe nimeni, și am fost foarte mirat să-i văd, după numai câteva minute, afișându-se cu câte o doamnă la braț. O jumătate de oră mai târziu, apropiindu-mă de *buffet*, am observat că stăteau pe o canapea cu doamnele lor, pe care le tratau cât puteau de frumos cu înghețată și *bonbons*. Având impresia că era ceva ciudat în glasul uneia dintre doamne, m-am dus mai aproape și am intrat în vorbă cu ei. Râsul blondei mi-a confirmat bănuielile și, aruncând o privire la mâinile ei, care erau la fel de mari ca ale mele, n-am mai avut nici o îndoială. Aplecându-mă către domnișoara îmbujorată, i-am șoptit câteva cuvinte la ureche, iar tinerii noștri au devenit pe loc geloși. Recunoscusem doi români pe care îi știam din vedere și care se amuzau pe socoteala nou-veniților. După câteva minute, victimele rămăseseră singure și neconsolate, *minus* un napoleon sau doi, cât costaseră răcoritoarele. Astfel de întâmplări sunt pe placul românilor puși pe glume, iar amuzamentul de orice fel și farsele le sunt mereu la îndemână. Odată ce Carnavalul ia sfârșit, începe postul și nu se mai organizează baluri sau petreceri până la Paști. Postul e o perioadă de mare înfometare, urmată de o stare generală de ușurare atunci când se termină, căci nu prea se potrivește cu firea veselă a localnicilor. Săptămâna Mare este, cu precădere, un răstimp de grele încercări. Noapte după noapte, bisericile sunt înțesate de credincioși, care, trebuie să recunosc, dovedesc multă sârguință în mărturisirea credinței. Bineînțeles că locul

[1]) Grand Hotel Brofft, pe locul actualului Hotel Continental de pe Calea Victoriei.

duhnește a usturoi, iar oamenii sunt livizi ca niște stafii, căci un post care ține șase săptămâni începe să-și spună cuvântul, însă acest fapt nu face decât să sporească efectul. În Vinerea Patimilor, desfășurarea evenimentelor este cu adevărat impresionantă. Bisericile sunt atunci pline de bărbați și femei purtând lumânări aprinse, iar ceara care curge pătează hainele și rochiile celor din jur. Și în curțile bisericilor sunt o mulțime de oameni, căci este limpede că nu au loc cu toții înăuntru. Cei de afară stau fie ghemuiți pe undeva, fie în picioare, în grupuri unde se fumează nelipsitele țigarete. După un timp, un clopot începe să bată, iar apatia generală se transformă în agitație. Țigaretele sunt aruncate, se aprind lumânările și toată lumea rămâne în picioare. În scurtă vreme, din biserică este scoasă afară o cruce uriașă, în spatele căreia se află preoții și oamenii dinăuntru, într-un lung șir. Cei de afară se alătură, așezându-se în urma lor, și, astfel, cu pași înceți, în timp ce dă glas unei cântări nespus de triste, mulțimea înconjoară de trei ori sacrul edificiu. După aceasta, crucea este dusă înapoi în biserică și totul ia sfârșit. În ziua Învierii se ține slujbă mare la Catedrală, la care ia parte de obicei și principele, împreună cu membrii importanți ai Curții. Obiceiul vine din timpuri imemoriale, iar principele Carol, deși papistaș neabătut, îl urmează în continuare. Paștele se prelungește și în zilele de luni și marți, interval în care nimic nu se poate cumpăra sau vinde. Este întotdeauna un prilej de mare sărbătoare, iar datina nu este legată cu nimic de legile unei igiene riguroase. Plimbările sunt acum de două ori mai încântătoare, căci a venit primăvara și toată lumea poartă veșminte mai ușoare. De altfel, moldovalahii știu pe deplin cum să se bucure de o sărbătoare; în orice caz, nimic nu știrbește veselia petrecerii. În

general, în după-amiaza zilei de Paști se ține un spectacol la Teatru, iar seara are loc un mare bal. Ca și la Viena sau în alte părți, ziua de 1 mai este respectată așa cum se cuvine. Locuitorii Bucureștilor se trezesc la ora patru dimineața și se îndreaptă spre Cișmigiu, unde iau prima cafea și se bucură de aerul răcoros. Orchestrele cântă, țăranii dansează și totul e numai voioșie. Până la ora opt toată lumea dispare, căci soarele începe să ardă și nu mai e vreme de stat afară.

M-aș face vinovat de o greșeală de neiertat dacă n-aș scrie câteva rânduri despre marele târg al *Moșilor*, sau al strămoșilor, organizat în fiecare an la începutul verii. Acesta este adevăratul carnaval popular. Locul *Moșilor* se află într-o zonă care se întinde dincolo de colțul sud-estic al Bucureștiului. Cu o săptămână înainte, pregătirile sunt în plină desfășurare. Se amenajează o mulțime de chioșcuri și corturi. Căruțele încărcate cu tot felul de produse sosesc din toate părțile țării, din sudul Rusiei, din Transilvania și chiar din regiuni mai îndepărtate. Sunt acolo turci și elvețieni și țigani o mulțime, și orice ai vrea să cumperi. Uneori, principele și principesa, însoțiți de reprezentanți ai Curții, deschid târgul *Moșilor* cu fastul și solemnitatea cuvenite. Nimeni, de la cel mai de seamă la cel mai de rând, nu lipsește de la această manifestare națională, căci nu încape îndoială că ar putea fi numită astfel. La fiecare două gherete cântă *lăutari*, ca și când viața le-ar depinde de iuțeala mișcărilor, câte-o gigă sărbătorească în care se prind pe rând privitorii, spre vădita încântare a grupurilor din jur. Tot aici se dansează și *hora*, dansul românesc *par excellence*. Oamenii își dau mâinile și formează un cerc, jucând de jur-împrejur ori apropiindu-se de centru și retrăgându-se către margine, însă păstrând cu toții un ritm minunat și oferind o privelițe cu adevărat încântătoare. Nelipsite de

la târgul *Moşilor* sunt anumite feluri de turtă dulce, dar şi micile baloane colorate asemănătoare cu cele pe care le putem găsi în magazinele de la Luvru. Toate birjele şi trăsurile care se întorc în oraş sunt splendid încărcate de baloane. Mii de oameni îşi fac aici tabăra pentru câte două săptămâni, însă nu se iscă mare zarvă, iar liniştea şi ordinea domnesc peste tot, chiar dacă nu putem vorbi mereu de cumpătare deplină. Crăciunul este sărbătorit întotdeauna cu mare bucurie, aşa încât urmează alte trei zile petrecute cu mâncare şi băutură. Irozii îşi pun costumele şi merg din casă-n casă pentru a strânge ceva bani. Dumnezeu, Iisus, magii şi alte personaje despre care povesteşte Sfânta Scriptură sunt reprezentaţi în chip cu totul aparte.

În luna ianuarie a fiecărui an, râul Dâmboviţa este sfinţit de preoţi. Principele asistă la ceremonie, însoţit de miniştri, înalţi funcţionari ai consiliului municipal şi o mare parte dintre ofiţerii garnizoanei. Gheaţa este spartă şi tot felul de habotnici se aruncă iute în apă; dacă vreun evreu se află prin apropiere, este prins şi, *nolens volens*, e obligat să le urmeze piosul exemplu. O mare risipă de praf de puşcă încununează întreaga acţiune, după care râul îşi reia cursul obişnuit, precum şi agreabila îndatorire de otrăvire a oraşului până la următoarea sărbătoare anuală. Într-o anume zi din an, câte un grup de ţigani intră prin curţi, purtând ramuri de copaci. Se apropie de uşă, iar oamenii casei, pregătiţi din vreme, aruncă găleţi de apă peste ei. Ţiganii ţipă şi tremură, dar o mână de monede rezolvă repede situaţia, iar ei îşi continuă jilava misiune.[1]

Atunci când vremea este frumoasă, se organizează pentru principele Carol o paradă a ofiţerilor din garnizoană,

[1]) Autorul se referă, probabil, la ritualul Paparudei.

duminică dimineața, în Cișmigiu. Pe la ora unsprezece, ofițerii se adună în parc, așezându-se potrivit regimentelor din care fac parte, dar întotdeauna pe două rânduri. Principele se preumblă printre ei, vorbind cu unul sau cu altul. Tabloul este deosebit de interesant, așa că sunt de față și câțiva spectatori plini de farmec, care sporesc bucuria momentului. Este limpede că principele Carol dorește să fie în relații bune cu armata, care l-a detronat pe Cuza, predecesorul său. În treacăt fie spus, prințul Cuza a fost colonel în armata Moldovei înainte de a se urca pe tron. Când a avut loc alegerea sa, ar fi trebuit să se desemneze domnitori diferiți pentru fiecare dintre cele două principate, însă valahii și moldovenii au păcălit Europa, alegând aceeași persoană. Cuza a rămas foarte surprins la aflarea veștii, care i-a fost adusă la cunoștință în timp ce juca biliard, în ținută lejeră, într-o cafenea din Iași. A fost întotdeauna un om degajat în purtări și oricine era cât de cât *comme il faut* avea intrare la Palat. Prințul Cuza a fost detronat la fel de neașteptat cum a devenit domnitor. Într-o dimineață, spre uimirea tuturor celor care nu știau de complot, s-a aflat că era deja în Transilvania, dincolo de granița valahă. În timpul nopții, străzile fuseseră înțesate de soldați, iar un grup de ofițeri superiori, având asupra lor actul de abdicare, au năvălit în Palat și, ajungând în odaia lui Cuza, l-au obligat să semneze și să plece cât mai degrabă. Îmi pare rău să o spun, dar Cuza nu era singur în acel moment; o doamnă, foarte sumar îmbrăcată, a fost nevoită să străbată coridoarele lungi, printre soldații rânjind, până la trăsura care o aștepta. Cuza a murit în străinătate, în timp ce mă aflam la București. De aceea m-am și amuzat copios zilele trecute când am citit într-un ziar englezesc o știre cu privire la faptul că românii luau în calcul abdicarea principelui Carol și revenirea vechiului lor favorit! De altfel,

aș putea adăuga că au regretat amarnic pasul făcut și au oftat adesea după plecarea lui Cuza. El însă a murit, iar lumea, prinsă cu treburile ei, nu și-l mai amintește.

Ceremonia căsătoriei, la care am făcut referire în mai multe rânduri, are loc, în cazul păturilor înstărite, seara târziu; cei din clasele de jos organizează evenimentul mai devreme. Oamenii bogați se căsătoresc uneori la biserică, alteori acasă. Cel mai bine ar fi să descriu ceremonia, așa cum se desfășoară de obicei. Mirele și mireasa, înconjurați de prieteni, stau pe un covor pe care sunt presărate câteva monede, ceea ce înseamnă că perechea alege fericirea vieții de familie în locul oricăror alte bogății. *Popa* le așază o coroană pe creștet, fapt care semnifică că vor avea autoritate față de urmași. Toată lumea primește lumânări, după care se aruncă *bonbons*. În regiunile de munte se aruncă nuci. Un scriitor francez se întreba dacă nu cumva acestea sunt niște vestigii ale obiceiului la care făcea referire Vergiliu când scria „*Nuces sparge, marite*". Este foarte posibil. După aceea urmează un mare ospăț, iar apoi se dansează, cu multă voie bună. Și înmormântarea este uimitoare în felul său. Rareori se întâmplă să ieși după-amiaza fără să vezi câteva cortegii însoțindu-i pe cei morți spre locul de veci. Am să descriu înmormântarea unei fete care a murit cu două zile în urmă, în floarea tinereții și a frumuseții. Doi *gendarmes*, în mare uniformă și călare, deschid drumul pentru șirul lung de oameni. Zece dintre fetele apropiate celei dispărute, îmbrăcate în muselină albă și purtând coronițe albe, înaintează cu greu prin noroaie și mocirlă. Le este frig și, chiar dacă sunt stropite din cap până în picioare, își continuă curajoase drumul. Sunt urmate de un sobor de preoți – cei mai în vârstă în birje, cei tineri pe jos, murmurând cu glas jos o cântare. Poartă cu toții veșminte minunate și atunci când trec pe lângă o biserică se aude

dinspre clopotnița scânteietoare sunetul trist, de doliu, al unui clopot. Urmează carul funebru, împodobit cu figuri aurite de îngeri și tras de patru sau șase cai negri. De o parte și de cealaltă merg bărbați purtând făclii. Trupul neînsuflețit este întins pe catafalc, la vedere. Veșmintele sunt albe și este limpede că nu s-a cruțat nici un efort pentru ca înfățișarea să fie cât se poate de impresionantă. Părul este împletit cu grijă, obrajii palizi și buzele sunt date cu roșu; se poate și ca un boboc de trandafir să fi fost așezat deasupra lor. Tabloul este înspăimântător și neînchipuit de dureros. Ce deosebire între acest spectacol, cu toată pompa sa, și trupul părăsit de viață pentru care se fac toate acestea și care alunecă dintr-o parte în alta la fiecare mișcare a carului, zdruncinându-se când nimerește pietre ascuțite ori clătinându-se când trece peste vreun șanț mizerabil! O întreagă fanfară militară pășește în urmă, trudindu-se să dea glas unui cumplit marș funebru și înălțând note cu adevărat sfâșietoare prin sumbra lor melancolie. Muzica se aude până departe, căci trompetele sună de parcă ar vrea să scoale morții. Câteodată, fanfara militară este înlocuită de o trupă de țigani, cu viori și fluiere mai blânde. Efectul este mai puțin dureros, pentru că există ceva solemn și mângâietor în acordurile dulci și rafinate ale bietului țigan. Trăsurile rudelor și prietenilor răposatului încheie procesiunea. Bocitorii, și mai ales femeile, fac adesea mari demonstrații de suferință, tânguiri, plânsete și țipete, încercând uneori să se arunce din trăsură. Cât privește femeile din clasele de jos, scena este, de obicei, oarecum caraghioasă, de vreme ce ele socotesc că este obligatoriu să slobozească câte un strigăt și mai lugubru ori de câte ori vreo persoană bine îmbrăcată le apare înaintea ochilor. Îmi amintesc de o bătrână din clasa de mijloc, căreia îi părea rău că

ginerele său, invalid de mult timp, se încăpățâna să trăiască. „Doctore, îi spunea ea medicului său, toate ca toate, însă ne costă o grămadă de bani. Credeți că o mai duce mult? Are o boală așa de costisitoare!" În cele din urmă, omul și-a dat obștescul sfârșit. Aflându-se în trăsură și văzând din întâmplare, la un colț de stradă, procesiunea funerară, doctorul nostru s-a amuzat zărind-o pe bătrână, sprijinită de doi oameni, zgâriindu-se pe față, brăzdându-și obrajii cu unghiile, clătinându-se în toate părțile și scoțând niște țipete înfiorătoare. În adâncul inimii, pierderea suferită o mulțumea, dar ea credea că așa se cuvine să se poarte. Cine trece prin curțile bisericilor noaptea poate vedea adeseori candele arzând pe morminte, alături de prăjituri și câte ceva de mâncare. Candelele sunt aprinse pentru a îndepărta spiritele rele, iar bucatele sunt aduse ca să hrănească sufletul flămând al celui plecat. Valahii cred cu tărie în stafii, așa cum am mai arătat. Superstițiile lor nu au număr, dar sunt de multe ori poetice, după cum o dovedește credința potrivit căreia, în diminețile frumoase de Paști, poate fi zărit un miel dansând în soare.

Există legende ciudate referitoare la multe locuri, unele transmise din tată în fiu, generații de-a rândul. Una dintre acestea, legată de Crucea Ciobanului, din Munții Bucegi, merită amintită. Unui tânăr păstor din Ardeal i-a căzut dragă fiica stăpânului său. Într-una din zile a îndrăznit să-și mărturisească dragostea și s-o ceară pe fată în căsătorie. Curajos și cinstit, înzestrat cu multe calități sufletești și trupești, nu era un ginere de lepădat, însă era foarte sărac, așa că stăpânul s-a hotărât să afle dacă îi iubea cu adevărat fata, ori dacă nu cumva ambiția era singurul motiv care-l îndemnase să o ceară. Prin urmare, stăpânul i-a vorbit simplu și deschis: „Îți voi da fata, cu

o condiţie: să-ţi petreci iarna în vârful muntelui". Încercarea era cumplită şi ar fi putut înspăimânta şi cel mai curajos spirit, însă păstorul iubea, aşa că nu a mai spus nimic. La sfârşitul toamnei a încredinţat turma fraţilor din Sinaia; a mers la mănăstire, unde a aprins o lumânare pentru Sfânta Fecioară şi o alta pentru Sfântul Dimitrie şi a sărutat *icoanele* sfinte. Apoi, luându-şi o provizie de făină de porumb, trei bucăţi de brânză şi *plosca* cu *rachiu*, a urcat pe Bucegi alături de câinele său, tovarăş credincios în ceasurile de singurătate. La 28 octombrie, zăpada începuse deja să se aştearnă pe vârfurile munţilor, iar în ziua aceea ningea cu fulgi uriaşi, parcă prevenindu-l pe bietul cioban asupra sorţii ce-l aştepta, de-ar fi băgat de seamă semnele din jur. El însă, precum Excelsior[1], merse neabătut înainte, oprindu-se abia pe culmea unui colţ de stâncă. Acolo a trăit cinci luni înfricoşătoare; cum a trăit n-ar putea spune nimeni. Nu avea a se teme de urşi, vulturi şi alte animale de pradă, căci gerul era mult prea puternic ca să poată sălăşlui acolo; căutau locuri cu o climă mai blândă şi se opreau în regiunile mai joase. Îl aştepta însă un duşman încă şi mai teribil: frigul amarnic, necruţător, împotriva căruia nu rămâneau prea multe de făcut. Focul nu era uşor de aprins; chiar şi atunci când se aprindea, nu ţinea de fiecare dată. Nu exista nici un fel de adăpost. Acolo, timp de cinci luni încheiate, a trăit acest om neînfricat, amorţit de gerul din jur, dar supravieţuind graţie focului iubirii, care s-a dovedit cel mai puternic dintre toate. Oricum, câinele său, rămas, din fericire, în viaţă, i-a fost prieten adevărat; tovărăşia lui trebuie să-l fi îmbărbătat şi alinat

[1]) Referire la poemul *Excelsior* (1841), aparţinând poetului Henry Wadsworth Longfellow, în care un tânăr urcă neabătut pe munte, prin zăpadă şi ger.

în tăcutele ceasuri de veghe, ziua și noaptea. Mai ținea el oare socoteala timpului? Nimeni nu poate ști. În ziua ce a urmat sărbătorii Bunei Vestiri, ceilalți păstori au urcat pe munte în căutarea lui sau a ce mai rămăsese din el. Timpul era senin și prielnic și orice piatră răsuna la auzul fluierelor din care cântau, cu mare bucurie, o mulțime de oameni veseli. Și mieii săreau de pe un colț de stâncă pe altul, mulțumiți că sunt liberi să zburde în acea atmosferă plăcută și printre pâraie șopotitoare. Un strigăt de triumf a izbucnit deodată din piepturile tuturor. Păstorul era încă acolo; câinele lui venise să-i întâmpine. Dar stăpânul de ce nu venea? Poate că rămăsese în urma credinciosului său tovarăș, care o pornise înainte pentru a-i anunța sosirea. Însă nu apărea; de-abia după ce au urcat și au ajuns pe platoul din vârf și-au zărit prietenul demult pierdut. Trăia; respira; de ce nu se apropia, de ce nu întindea măcar brațul înspre ei? Dar, vai! Nu se putea mișca; stătea singur, ca vrăjit, pe o margine de stâncă. „Marcule, strigau, ai izbândit! Vei trăi!“ Marcu îi vedea, le auzea vocile, dar nu le putea face nici un semn; rămăsese parcă împietrit. Stătea drept ca un stâlp, dându-și seama de toate, dar totuși nemișcat. La un moment dat, a încercat să-și părăsească piedestalul; genunchii l-au lăsat, iar el s-a prăbușit – a căzut chiar în clipa eliberării și a mândriei pentru minunata sa victorie. S-a rostogolit la piciorul unei stânci; prietenii s-au adunat în jur, plângând lacrimi amare; el i-a recunoscut, le-a strâns mâinile, a căutat să rostească câteva cuvinte, iar apoi și-a dat sufletul. I-au făcut mormântul în locul unde căzuse și, în lumina strălucitoare a sărbătorii Paștelui, au ridicat, în amintirea sa, o cruce care se poate vedea și astăzi. Așa se face că vârful Munților Bucegi se numește și acum *Doru* sau Muntele Suferinței și al Năpastei.

O altă legendă care merită amintită este cea a Serafinei. Cu mulți ani în urmă, când necazurile se întindeau ca un văl întunecat peste pământ, o femeie tânără și frumoasă, îmbrăcată în negru, a rămas să locuiască în ținutul părăsit și sterp unde se întâlnesc două pâraie, Martin și Serafim. În timpul verii trăia în scorburile copacilor, iar iarna în peșterile din munți. Singura ei hrană erau ierburile și legumele; nu vorbea niciodată cu păstorii sau cu pustnicii. Într-una din zile s-a îmbolnăvit, iar sihaștrii care trăiau în pustiu, simțind lipsa chipului ei plăcut, au căutat-o îndelung și au găsit-o, doborâtă de boală, într-un culcuș încropit din frunze uscate. Când i-au vorbit, răspunsurile ei au dezvăluit că era străină. Cu toate acestea, i-au arătat bunăvoință și au îngrijit-o până când s-a însănătoșit. Apoi au plecat și au lăsat-o în voia soartei; vreme de cinci ani întregi și-a dus mai departe traiul rătăcind prin acele locuri. Totuși, într-o zi, plânsetele și suspinele au făcut din nou să răsune munții. Era frumoasa necunoscută, care zăcea cu fața întoarsă spre pământ, scăldată în sânge. Păstorul care a găsit-o a descoperit, spre marea lui durere, că fermecătoarea străină își prinsese piciorul drept într-o capcană pe care el însuși o pusese pentru urșii cei fioroși. El era – vai! – cel vinovat de moartea ei! Fără să piardă vreo clipă, a eliberat-o pe fată din capcană, apoi și-a rupt hainele fâșii, încercând în zadar să oprească sângele din rana făcută pe frunte, atunci când se prăbușise la pământ. Era prea târziu; Serafina se stingea văzând cu ochii. În agonia ei, i s-a făcut tare sete și l-a rugat pe cioban să o ducă la malul pârâului. Aplecându-se deasupra undelor liniștite, le-a atins cu buzele și apoi a adormit, fără să se mai trezească vreodată. Păstorul i-a săpat mormântul în acel loc, dar suspina, slăbea și devenea din ce în ce mai palid cu fiecare

apus de soare. După câteva luni, pustnicii l-au zărit întins, fără viață, chiar în locul unde o ținuse în brațe pe tânăra care-și dădea ultima suflare. Două inele și două bucăți de pânză sunt tot ce a rămas din trista poveste. Același pământ îi acoperă pe amândoi.[1]

Lângă Râmnic se află o mănăstire numită *Într-un lemn*[2], cu o poveste foarte ciudată. Unii spun că în locul unde se află astăzi lăcașul a fost descoperită o *icoană* a Sfintei Fecioare pe trunchiul unui copac. Locuitorii ținutului se închinau la *icoană* și au dus-o, cu mare alai și pompă, la o biserică din apropiere, unde au lăsat-o peste noapte. La ivirea zorilor însă, *icoana* dispăruse, întorcându-se la copacul său. Drept urmare, s-a hotărât construirea unei biserici în acel loc și de atunci *icoana* a rămas acolo.

O altă poveste spune că, odinioară, în pădurea de pe dealul la poalele căruia se află acum mănăstirea trăia un sihastru. El a așezat *icoana* Sfintei Fecioare pe trunchiul unui stejar, care îi era *prie-Dieu* și altar totodată, de unde înălța către ceruri rugi fierbinți și jurăminte înflăcărate. Într-una din zile, când își spunea, ca de obicei, rugăciunile, a început o furtună cumplită. Tunetele îi

---

[1]) Ambele legende sunt preluate din J.-A. Vaillant, *op. cit.*; pe cea de-a doua Vaillant pretinde că ar fi auzit-o de la un călugăr de la Schitul Durău, iar faptele relatate ar fi avut loc începând cu anul 1821, în urma Zaverei. Dintre cele două, doar prima este populară (legendă etiologică a cărei fabulă explică un toponim – Vârful cu Dor). Legenda Serafinei nu are structură folclorică și pare ori relatarea romanțată a unui fapt divers, ori pură invenție romantică. În zonă există totuși un Pârâu al lui Martin (masivul Ceahlău) și un pârâu Serafim/Sărăcin (masivul Căliman). (Traducătoarea ține să-i mulțumească dnei Viorica Nișcov pentru informațiile și identificările folcloristice.) [2]) Autorul se referă la Mănăstirea dintr-un Lemn. Denumirea românească este însoțită în orig. de traducerea în limba engleză.

bubuiau deasupra capului, fulgerele cădeau de jur-împrejur, pământul i se zguduia sub picioare. Cu toate că aproape orbise din pricina fulgerelor și asurzise din pricina tunetelor, pustnicul nu s-a lăsat pradă fricii și a rămas îngenuncheat, îndreptându-și rugile, cu și mai multă ardoare, către tronul Celui Preaînalt. Deodată, un fulger a despicat stejarul, care s-a mistuit în flăcări, precum o foaie de pergament. *Icoana* și sihastrul au scăpat însă neatinși; pustnicul, recunoscător Providenței pentru salvarea sa miraculoasă, a făgăduit să construiască o capelă dintr-un stejar, spre cinstirea Fecioarei. După ce l-a ales pe cel mai înalt și mai viguros dintre regii pădurii, a tot tăiat în lemn până ce scândurile pentru capelă au fost gata, toate provenind dintr-un singur copac. Mult timp a trecut de la înălțarea capelei, care își spune și astăzi povestea; cei din preajma sihastrului, văzând ruina care amenința lăcașul, au ridicat în jurul său o construcție din piatră. Aceasta este legenda mănăstirii.

Moldo-valahii pretind că poetul francez Ronsard este de origine română. Se spune că faima Casei de Valois a stârnit admirația și interesul unor boieri și că, dorindu-și să-l vadă și să-l slujească pe vestitul rege al Franței, fiul banului Mărăcine a alcătuit o mică trupă formată din cei mai buni soldați ai săi; a călătorit prin Ungaria și Germania și a ajuns la curtea regelui Filip. Având parte de o primire călduroasă, așa cum se cuvenea, a rămas pentru totdeauna în Franța. S-a căsătorit cu una dintre fiicele casei La Trémouille și, schimbându-și numele în Ronsard, a fost complet asimilat. El este strămoșul poetului.

Mai adaug că românii, care au nutrit mereu o caldă afecțiune pentru Franța, considerând-o reprezentantă a gintei latine, au cerut, la un moment dat, ajutorul marelui Napoleon, în urma grelelor împilări din partea rușilor.

Bonaparte însă, care probabil nici nu auzise de ei, avea alte treburi. Totuși, numele său n-a fost uitat în Transilvania, unde țăranii încă-și aduc aminte mișcătoarele versuri pe care le-au compus atunci când a fost exilat pe insula Sf. Elena:

Nu duceți așa departe
Pe-împăratu Bonaparte![1]

Românii, în genere, sunt cu precădere bonapartiști, pentru că Napoleon III a fost cel mai bun prieten pe care l-au avut. Desigur, există printre ei republicani și radicali, însă bonapartiștii formează majoritatea.

Pe malul Izvorului Alb se află un uriaș bloc de granit, despre care se spune că ar fi fost statuia Dochiei, fiica lui Decebal, distrusă în 1704 în urma unei avalanșe. Aceasta este *Genius Daciarum*, menționată în inscripția de mai jos, descoperită la Karlsburg (Alba Carolina), în Ardeal:

Coelesti Augustae
Et Aesculapio Augusto
Et genio
Carthaginis et
Genio Daciarum
Volus. Terentius
Prudens Uttedanius
Leg. aug. 6
Leg. XIII. Gem. leg.
Aug. pro praet.
Provinciae Rhetiae.[2]

---

[1]) În orig., cele două versuri sunt însoțite de traducerea în limba engleză. [2]) Inscripția de la Alba Iulia este o dedicație a lui Terentius Prudens Uttedanius către mai multe divinități, între care și Genius Daciarum, asociată probabil de autor cu personajul Dochiei.

CAPITOLUL XIII

O ESCAPADĂ ÎN TRANSILVANIA

Am făcut deja referire, într-unul sau două locuri, la apropierea care există între românii din Moldo-Valahia și românii din Transilvania. Ardealul, așa cum mai este numit, s-a dovedit, de-a lungul timpului, un adevărat refugiu pentru daco-romani, atunci când goții, hunii și alte neamuri sălbatice au trecut, în goana cailor, prin ținuturile lor. Patru cincimi dintre locuitorii Transilvaniei sunt de origine română; mulți dintre ei, împreună cu o parte din secui, trec granița în fiecare an ca să găsească de lucru și să-și ducă turmele și cirezile la păscut. Restul populației din Transilvania este reprezentată de moșierii maghiari și de coloniștii saxoni, care au fost invitați de regele Géza II, în secolul al XII-lea, să se stabilească în țară, unde au și rămas. Românii din Ardeal au fost mereu o categorie oprimată, căci vreme îndelungată i-au slujit ca șerbi pe nobilii unguri. Mulți dintre moldo-valahi îi urăsc pe maghiari mai mult decât pe oricine altcineva, iar atitudinea lor în timpul ultimei rebeliuni[1], la care s-a adăugat rolul Rusiei, a contribuit vizibil la scăderea puterii aristocrației. Într-o zi, un tânăr român mi-a spus că tatăl său, aflat pe patul de moarte, i-a cerut lui și fraților

[1]) Referire la Revoluția de la 1848, când românii din Țara Românească și Moldova i-au sprijinit pe românii transilvăneni în lupta lor împotriva revoluționarilor maghiari.

lui să facă jurământ de dușmănie veșnică față de unguri. Numai așa a putut muri liniștit; de altminteri, a adăugat tânărul, situațiile de acest fel erau destul de des întâlnite. Nici între moldoveni și ruși nu există prea multă afecțiune, însă maghiarii sunt cei mai detestați. Turcii, pe de altă parte, erau mai degrabă luați în râs. Nimeni nu părea prea preocupat de ei cu câțiva ani în urmă.

Marele vis de atunci al ofițerilor români, înainte ca Rusia să le influențeze planurile[1], era refacerea vechii provincii Dacia prin cucerirea și înglobarea Transilvaniei. Dacă ar fi putut obține Ardealul, Bucovina și restul Basarabiei[2], ar fi fost, spuneau ei, fericiți pe vecie. Toată această poveste era, desigur, foarte amuzantă, căci ar fi putut la fel de bine să încerce să se cațere pe Lună. Oricum, cine știe ce surprize ar putea să ne rezerve timpul unora dintre noi? Până în vara anului 1873, când am părăsit țara definitiv, nu auzisem nimic despre nenorocirea bulgarilor. Călătoria pe care am făcut-o în Bulgaria mi-a produs o mare uimire, dându-mi prilejul să constat superioritatea provinciei în comparație cu Valahia învecinată. Iată cum poți trăi luni de zile lângă craterul unui vulcan fără să-i bănuiești măcar existența! Mie mi s-a părut că între sârbi și valahi sunt diferențe tot atât de mari precum între bulgari și turci. Noroc cu teoria, căci acum totul este limpede. Auzim în Anglia lucruri de care nici nu aveam habar când eram la fața locului. Cât de recunoscători ar trebui să-i fim domnului Gladstone[3] și

---

[1]) Autorul își scrie și publică memoriile de călătorie în contextul Războiului Ruso–Turc de la 1877–1878 și al Congresului de la Berlin. Așa cum se va vedea și mai jos, atitudinea sa este vădit pro-otomană. [2]) În afara județelor Cahul, Bolgrad și Ismail. [3]) William Ewart Gladstone (1809–1898), om politic britanic, prim-ministru liberal (1868–1874, 1880–1885, 1886, 1892–1894). Autorul face aici referire la atitudinea anti-otomană a lui Gladstone; în

ziarului *Daily News* pentru amabilitatea lor! Domnul Gladstone, *par paranthèse*, deși nu e porcar bulgar, e cetățean valah.

Să mă întorc însă la subiect. În vara anului 1872, fiind slăbit de febră, am fost sfătuit să merg câteva săptămâni în Transilvania, ca să schimb aerul. Am făcut iute pregătirile pentru călătorie și, în scurt timp, mă aflam în tren, *en route* spre Ploiești. Ținutul prin care am trecut, în drumul de la București la Ploiești, era mai degrabă arid și pustiu, așa că nu mi-a părut rău când, la capătul a trei ore, am ajuns la destinație. Am mers de îndată la cel mai bun hotel din oraș și, după cină, m-am grăbit să descopăr locul în care ajunsesem. Auzisem povești nemaipomenite despre atracțiile pe care le putea oferi Ploieștiul, dar n-am găsit nici măcar una. Orașul era format mai mult din cocioabe și doar pe alocuri se mai putea vedea câte o casă prezentabilă. Populația părea alcătuită în întregime din porci, care umblau țanțoși pe străzi, stăpâni absoluți a tot ce puteau cuprinde cu privirea. Așadar, nu rămânea nimic de făcut. Erau, desigur, câteva orchestre de *lăutari* scârțâind din viori, spre încântarea câtorva amploaiați plini de voioșie. Cum petrecerea nu era pe gustul meu, m-am întors la hotel. Camerele erau îngrozitor de murdare, iar așternutul de pe patul meu fusese neîndoielnic folosit luni de-a rândul. Așa cum obișnuiam, mi-am întins pledul deasupra și m-am bucurat de câteva ore bune de odihnă, întreruptă doar la miezul nopții de un servitor plin de zel, care, potrivit obiceiului autohton, se arăta îndoios de singurătatea mea. Ploieștiul era ca un cuptor, aproape la fel de cald ca Bucureștiul, așa că

---

contextul represaliilor Porții împotriva bulgarilor în anii 1876–1878, acesta îi face opoziție prim-ministrului conservator Benjamin Disraeli, care urma politica britanică tradițională de sprijinire a Imperiului Otoman.

n-am regretat deloc când seara următoare m-a găsit instalat confortabil în diligență, *en route* spre Brașov, sau Kronstadt. Era o noapte foarte plăcută și, pe când poștalionul huruia pe drumul larg, de-a lungul căruia se întindeau, de o parte și de alta, lanuri de grâu și porumb, am început să respirăm în voie. Plictiseala călătoriei a fost alungată de apariția unor grupuri de copii țigani, care, aproape dezbrăcați, alergau mile întregi după trăsură, nerăbdători să primească câțiva *bani* ca răsplată a perseverenței lor. La ora zece am ajuns la Câmpina, un sat de la poalele dealurilor. După o cină acceptabilă, am pornit din nou la drum, gata să trecem lanțul Carpaților. Peste puțin timp s-a făcut groaznic frig, iar de somn nici nu putea fi vorba, date fiind hurducăturile diligenței și zgomotele. Oricum, numai ce începuse să ne fie ceva mai bine, când vizitiul ne-a poruncit să coborâm, pentru că urma să traversăm un pod periculos. N-am primit nici un fel de ajutor și ne-am descurcat cum am putut, trecând peste un fel de prundiș acoperit de bolovani uriași și pâraie repezi. Totul s-a întâmplat într-o beznă deasă, așa încât am ajuns curând la concluzia că leacul putea fi mai rău decât boala. Părerea mi-a fost întărită de starea în care se aflau tovarășii de drum la întoarcerea în diligență. Unul se lovise rău la picior; altul se udase până la genunchi; altcineva căzuse și se tăiase la mâini. După asta, nimic nu m-a mai putut convinge să părăsesc arca siguranței, căci așa ajunsesem s-o văd. Am rămas în diligență, în ciuda avertismentelor și a rugăminților, pe tot parcursul nopții, și i-am lăsat pe ceilalți să se chinuie să meargă singuri atunci când li se cerea. Nu m-am căit câtuși de puțin. Am lăsat doi răniți la hotelul din Sinaia, unde am ajuns la cinci dimineața. În afară de acest hotel, mai este acolo o mănăstire destul de cunoscută; tot la Sinaia se retrage și principele, împreună

cu principesa, atunci când vremea devine insuportabil de caldă. Priveliștea este superbă. Munții semeți, acoperiți de păduri, se înalță de jur-împrejur, iar aerul este minunat. La ora șapte eram la Predeal, la graniță; după ce am prezentat pașapoartele și am trecut printr-o serie de formalități, am putut pleca mai departe, ajungând la Brașov către prânz.

Transilvania mi s-a părut un ținut tare plăcut după arșița din Valahia. Totul era atât de proaspăt, de curat, cu dealuri care unduiau, câmpii surâzătoare și pâraie șopotind, încât eram cu adevărat încântat. Febra a dispărut ca prin farmec și nu mi-a mai făcut necazuri o bună bucată de vreme. Kronstadt e un oraș vechi și frumos. Partea veche a orașului este înconjurată de ziduri în ruină și de un șanț cu apă, năpădite de iederă, însă deosebit de pitorești. În apropiere se ridică muntele Kapellenberg[1], cu pădurile sale minunate. În oraș se află o veche și frumoasă catedrală luterană, cu o orgă splendidă, și o piață largă, deschisă. În cazărmi e încartiruită o garnizoană destul de numeroasă. Străzile sunt bine pavate, și *Allée*, promenada care desparte orașul nou de cel vechi, este foarte plăcută. Aici am avut ocazia de a observa feluritele populații care locuiesc în Transilvania, căci promenada era înțesată de lume la fiecare două seri, atunci când cânta fanfara. Iată-l pe țanțoșul ofițer ungur, în uniformă frumoasă, zornăind din pinteni și cu sabia zăngănind, întruchiparea acelui *beau idéal* al cavalerului. Iată fetele saxone, cu chip luminos, ochi albaștri și cosițe blonde, ferindu-se cu modestie de privirile celor din jur. Iată și frumoasa româncă, la fel de cochetă precum surorile ei de dincolo de Carpați, aruncând priviri duioase și sporovăind încetișor în a ei *limbă românească*. Întreaga

[1]) Muntele Tâmpa.

priveliște era captivantă. Din când în când vedeam și câte un ofițer valah, în uniformă de campanie, care plecase probabil pentru o zi sau două de la punctul de frontieră. În anul 1849, Kronstadt a fost scena unei aprige lupte între unguri și ruși, eveniment despre care unii localnici își amintesc cu amară indignare. Nu departe de Kronstadt se află renumitele băi de la Elöpatak și Zajzon[1], unde merg toamna nobilii maghiari și mulți dintre boierii români. Celelalte orașe din Transilvania, ori Siebenbürgen, cum îi spun germanii, sunt plăcute și comode, Hermannstadt[2] numărându-se printre cele mai apreciate.

Secuii, care sunt prototipul faimoșilor husari, sunt crema populațiilor care trăiesc în Transilvania. Sunt oameni admirabili și vorbesc cea mai curată limbă ungară. Sunt cei mai maghiari dintre maghiari și au constituit coloana vertebrală a cavaleriei austriece din timpuri imemoriale, cu cai, uniforme și echipament de prima mână. În trecut, excelenta reputație a husarilor secui și stilul lor romantic de viață le-au adus alături o mulțime de ofițeri britanici. Vremurile însă s-au schimbat, și noi odată cu ele.

În afară de promenade, la Kronstadt se găsesc tot felul de distracții, balurile cu subscripție numărându-se printre ele. Acești oameni aveau un anume entuziasm reconfortant în felul de a se bucura. *Lăutarii* erau nelipsiți și la aceste petreceri, iar muzica lor mi s-a părut chiar mai frumoasă decât cea a confraților din Moldo-Valahia. La Viena am ascultat însă, la Expoziția din 1873, cea mai bună orchestră de acest fel. Mă întreb când va ajunge o astfel de trupă să fie cunoscută și în lumea londoneză; fără îndoială, evenimentul ar face senzație.

Din câte am putut eu vedea, agricultura este practicată cu rezultate satisfăcătoare în primitiva Transilvanie,

[1]) Vâlcele (jud. Covasna) și Zizin (jud. Brașov). [2]) Sibiu.

iar sportivul temerar are la dispoziție un bun teren de vânătoare. Aici se cresc cai deosebit de apreciați și sunt herghelii mari, pentru înzestrarea cavaleriei austriece. De asemenea, munții sunt bogați în minereuri, iar băile și izvoarele care se găsesc peste tot în Siebenbürgen au căpătat un binemeritat renume.

După ce am stat acolo câteva săptămâni, ducând un trai pașnic și tihnit, m-am întors la București pe același drum pe care venisem, cu forțe proaspete. Am păstrat mereu un plăcut suvenir acestui ținut încântător, care nu este cunoscut și înțeles precum ar trebui să fie. Totuși, într-o anume privință pot vorbi hotărât. Alipirea Transilvaniei la România, chiar dacă ar fi, în cele din urmă, acceptată de Austro-Ungaria în schimbul vreunei alte provincii, s-ar dovedi pur și simplu imposibilă. Deși sunt, în marea lor majoritate, de origine română, felul de a fi al oamenilor de aici face ca o asemenea unire să fie pur și simplu în afara discuției. Moldo-valahii n-au decât să exalte străvechea Dacie, dar provincia a fost împărțită din vremurile străvechi, și nimeni nu se poate lupta cu trecerea timpului. Transilvania este unită cu Ungaria propriu-zisă, și așa și trebuie să fie; a încerca orice fel de schimbare ar însemna o greșeală ireparabilă.

CAPITOLUL XVII[1]

RESTAURAREA PRINCIPILOR PĂMÂNTENI

Nereușita conspirației numite Eteria și loialitatea entuziastă a lui Vladimirescu l-au încântat într-atât pe sultan, încât a hotărât să-și răsplătească credincioșii supuși redându-le principii autohtoni. Intrigile lui Cantemir și

---

[1]) Din original nu au fost traduse capitolele XIV, „The Early Heroes", XV, „The Fate of Brancovano" și XVI, „The Rule of the Phanariotes" (v. „Nota editurii"). Capitolele pot fi rezumate astfel: *Capitolul XIV*. Principatul Valahiei întemeiat la 1241 de Radu Negru. Mircea I. Petru I, principele Moldovei. Alexandru I cel Bun. Ioan Corvin; vasalitatea Moldovei. Vlad V Țepeș, Radu III, Ștefan al Moldovei. La sfatul lui Ștefan pe patul de moarte, Bogdan și boierii aleg suzeranitatea otomană. Ștefan VII turcitul. Mihai IV Viteazul, stăpânitor pentru scurtă vreme al celor trei principate, poate cel mai mare dintre eroii valahi. *Capitolul XV*. Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir, deși rivali, complotează separat cu țarul. Cantemir stârnește pofta rușilor de a cuceri Moldova. Brâncoveanu e condamnat la moarte de turci pentru înțelegerile secrete cu Austria, Rusia, Polonia și Veneția. Refuză apostazia și moare eroic. *Capitolul XVI*. În urma trădării lui Cantemir și Brâncoveanu, Sublima Poartă numește hospodari din rândul grecilor din Fanar, de obicei oameni de joasă extracție care se pretind coborâtori din marile familii bizantine. Sunt doar exploatatori ai provinciilor, cu totul supuși turcilor, care astfel măresc treptat obligațiile Principatelor. Abuzurile fanarioților. Ceremonialul învestirii la Constantinopol și al primirii la București sau la Iași. Citat amplu din J.-A. Vaillant, *op. cit.*, vol. 3, despre moravurile fanariote (Ozanne nu îl numește pe Vaillant, dar precizează

Brâncoveanu duseseră la pierderea autonomiei Moldovei și a Valahiei. Fidelitatea celor două principate, confruntată cu felurite încercări și ispite, le-a redat autonomia. Este mult mai bine să te bizui pe cinstea patrioților pământeni decât pe fățărnicia viclenilor greci. Cei dintâi au oarecare considerație pentru țara lor; celorlalți nu le pasă absolut deloc.

În 1822, Grigore Ghika a fost înscăunat hospodar al Valahiei, iar Ioan Sturdza, hospodar al Moldovei. Aceste schimbări reformatoare au provocat mare nemulțumire în rândul atotputernicilor ieniceri, care s-au răsculat atât la București, cât și la Iași, dedându-se la masacre și aducând cele două orașe la ruină. În 1823, Anglia și Rusia au depus eforturi pentru evacuarea trupelor turcești din principate, lucru care nu s-a întâmplat decât la moartea împăratului Alexandru[1]. Convenția de la Akkerman, din 1826, a adus Rusia pe picior de egalitate cu Turcia în ce privește administrarea celor două teritorii; mai mult decât atât, Rusia a fost aproape de a le câștiga pe de-a-ntregul în 1828. În anul acela, la data de 7 mai, o sută cincizeci de mii de soldați ruși au trecut Prutul. Moscoviții l-au prins pe Sturdza; Ghika a avut vreme să fugă în Transilvania. Mareșalul Wittgenstein, comandantul trupelor rusești, a publicat următoarea proclamație, care dă tonul tuturor celor ce i-au urmat:

„Locuitori ai Moldovei și Valahiei; Majestatea Sa Împăratul, preamăritul meu stăpân, mi-a ordonat să vă ocup teritoriul cu armata, a cărei comandă a binevoit să mi-o

---

că traduce „din franceză dintr-un autor demn de încredere"). Decăderea Principatelor; războaiele și tratatele ruso–austro–turce. Începutul influenței Rusiei; Eteria, învinsă în Principate și datorită mișcării lui Tudor Vladimirescu, care rămâne loial Porții. [1]) Alexandru I, țar al Rusiei (1801–1825).

încredințeze. Oștile monarhului care vă apără destinele, trecând granițele pământului vostru, îi aduc totodată garanția menținerii liniștii și a siguranței desăvârșite. Se va păstra o disciplină severă în toate corpurile armatei. Cea mai mică tulburare va fi înăbușită."

Poporul însă, care cunoștea de-acum prea bine politica Rusiei, nu a dat crezare acestor vorbe frumoase, iar moscoviții l-au tratat într-un chip mai mult decât barbar. Mai mult de treizeci de mii de oameni au fost folosiți ca animale de povară; cruzimile ce s-au putut vedea în timpul acestei ocupații sunt greu de imaginat. Rușii au rămas în țară până în octombrie 1834. *Apropos* de această ultimă invazie, un țăran moldovean spunea: „Îi tot văd cum se duc și se întorc, întorcându-și spatele unul altuia de parc-ar dănțui. Dacă au de gând cu adevărat să se ducă, apoi să-și întoarcă spatele către noi pentru totdeauna". În 1836 moldovenii, iar doi ani mai târziu și valahii au fost nevoiți să semneze un articol despre care au spus mereu că fusese introdus fraudulos de ruși în „Noua Constituție", cu câțiva ani înainte. Articolul stipula faptul că țarul urma să aibă putere de a aproba sau de a respinge orice lege votată de Adunările Obștești și acceptată de domnitor. Iată cum explică Heliade adăugarea acestui odios apendice: „Pentru că cele 190 de semnături ale membrilor care alcătuiau Adunarea nu încăpeau în ultimul sfert de pagină, președintele Minciaki (demnitar rus, de notat) s-a adresat astfel reprezentanților țării: «Arhondas[1], vă rog să aveți bunătatea de a semna pe pagina următoare». Întrunirea a luat sfârșit; acel *règlement*, legat în aur și argint, a fost depus în arhive. Însă aceeași mână care lucrase atât de frumos legătura cărții a pătruns în bezna arhivelor și a adăugat în sfertul rămas

[1]) Titlu de politețe adresat boierilor.

gol al ultimei pagini un singur articol, foarte mic, anume articolul care a privat țara de dreptul la autonomie".[1]

În 1848, anul marilor revoluții, patrioții din Valahia și Moldova s-au ridicat împotriva Rusiei, apărați de stindardul otoman. Cauza a fost slujită de Magheru și Tell, Șapcă și Heliade, de Golești, de Brătieni și de Rosetti. Guvernarea lui Bibescu, tiran infam și *protégé* al Rusiei, a fost răsturnată. Patrioții au făcut din nou apel la turci, exprimându-și loialitatea față de sultan. Magheru, adresându-se lui Fuad Efendi[2] din tabăra de pe Câmpul lui Traian[3], spunea: „Toate faptele voastre din trecut, ca om de stat, ne dau speranța că veți reuși să apărați energic interesele Porții și în Principate, fără a vă lăsa influențat de minciunile politicii moscovite și de agenții ruși, fie ei autohtoni sau străini". Fuad s-a arătat însă indiferent, iar rușii au ocupat din nou țara, părăsind-o doar pentru campania din Transilvania, în 1849.

În urma Convenției de la Balta-Liman, încheiată la 1 iunie 1849[4], românii și-au pierdut complet drepturile electorale, Adunarea Obștească și privilegiul de a-și alege hospodarii. E adevărat că Rusia i-a permis Turciei să-l numească pe domnul Moldovei[5], însă l-a desemnat pe

---

[1]) Revizuirea frauduloasă a Regulamentelor organice în 1836/1838, supervizată de consulul-general rus la București și Iași Matvei Lvovici Minciaki, este unul dintre evenimentele politice marcante ale epocii și catalizează opoziția boierilor din Principate împotriva mijloacelor abuzive și sfidătoare de care se slujește Rusia în calitatea ei de putere protectoare. Episodul face obiectul unor proteste vehemente și va avea ecou și în generațiile următoare. [2]) Mehmed Fuad pașa (1814–1869), om de stat otoman, ministru de externe în mai multe rânduri, mare vizir (1861–1866); conduce ocupația otomană în Principate la 1848. [3]) Tabăra militară de la Râureni, lângă Râmnicu Vâlcea. [4]) Convenția de la Balta-Liman este încheiată la 19 aprilie/1 mai 1849. [5]) Grigore Alexandru Ghyka este numit domn al Moldovei (1849–1853; 1854–1856).

Știrbey[1] pentru tronul Valahiei. Știrbey s-a dovedit chiar mai rău decât Bibescu. Sub auspiciile Rusiei, lucrurile au luat o întorsătură din ce în ce mai rea, iar la 3 iulie 1853 trupele țarului au trecut Prutul și le-au cerut hospodarilor să plătească împăratului tributul cuvenit sultanului.

Toată lumea cunoaște istoria Războiului Crimeii. În urma lui, Valahia și Moldova au primit autonomie aproape deplină, sub suzeranitatea Porții. Urmau să fie separate, conduse, fiecare, de un principe pământean. Printr-un act injust, Cuza a fost ales domnitor al ambelor țări, iar astfel principatele s-au unit. O a doua încălcare a bunei-credințe față de Poartă s-a produs la abdicarea lui Cuza, când un principe străin, Carol de Hohenzollern, a fost ales hospodar al României, titulatură care, de altfel, nu a fost niciodată recunoscută de Turcia[2].

[1]) Barbu Dimitrie Știrbey e desemnat domn al Țării Românești (1849–1853; 1854–1856). [2]) Numele țării recunoscut de puterile europene este, până la Congresul de la Berlin, acela de Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești, chiar dacă numele „România" începe să fie folosit oficial de Alexandru Ioan Cuza în 1861 și este statuat în Constituția din 1866.

CAPITOLUL XVIII

PRIVIRE DE ANSAMBLU ASUPRA SITUAȚIEI POLITICE

Prin alegerea ca principe a unui vlăstar al casei de Hohenzollern, românii au sperat cu naivitate că dobândesc un conducător ale cărui legături de familie îi vor înălța în ierarhia națiunilor. Au crezut că prezența principelui Carol în mijlocul lor îi va aduce mai aproape de Europa centrală și apuseană și, cu alte cuvinte, va servi drept garanție dorinței lor de a atinge un grad mai înalt de civilizație. Pentru toți cei care îi cunosc pe moldo-valahi este evident că aceștia au regretat deseori alegerea făcută. Războiul Franco–German, mai ales, le-a pus la grea încercare loialitatea, căci întreaga lor simpatie era îndreptată către Franța, „sora mai mare", și către Napoleon III, protectorul lor, așa încât nu le-a fost deloc ușor să se împace cu mersul evenimentelor. Proverbiala ușurătate și firea schimbătoare a românilor i-au fost însă de mare folos principelui Carol, iar intrigile și adversitățile de partid au făcut restul. Cu toate acestea, principele nu a avut câtuși de puțin parte de un tron confortabil și, dacă ar fi fost după voia principesei Elisabeta, și-ar fi luat demult adio de la palatul lor de pe Podul Mogoșoaiei.

Evenimentele recente au demonstrat pe deplin că principele Carol este un om ambițios. Preferințele sale se îndreaptă, în mod clar, către Rusia, și dacă lucrurile nu ar fi stat așa este aproape sigur că românii ar fi păstrat

în continuare neutralitatea strictă pe care au menținut-o în timpul Războiului Turco–Sârb[1]. Rolul pe care România l-a jucat în Războiul Ruso–Turc nu a fost cel la care s-ar fi așteptat un prieten adevărat. În timpul insurecțiilor din Bosnia și Herțegovina și pe durata conflictului turco–sârb, Moldo-Valahia a rămas, în mod chibzuit, deoparte. Relațiile sale cu Poarta erau cât se poate de satisfăcătoare. Românii nu aveau nici un fel de simpatie pentru o cauză despre a cărei natură știau foarte puține sau nimic. Membri ai unei rase diferite, nu au fost deloc interesați să-și verse sângele și să-și cheltuiască resursele în beneficiul unui popor slav de care erau prea puțin legați.[2] Așadar, în ciuda unor previziuni contrare, au menținut o indiscutabilă neutralitate, în vreme ce războiul se dezlănțuia în jurul lor. Dar înaintarea armatelor rusești către Prut a reprezentat o problemă mult mai importantă. România nu mai putea păstra aerul de nonșalanță ușuratică; aflată între două state dușmane, a fost obligată să aleagă una din părți. Desigur, știm cu toții ce ar fi trebuit să hotărască dacă ar fi urmat calea onorabilității. Țara fusese așezată de acea voce comună, de acel „concert european" căruia îi datora atât de mult,

[1]) În urma unei revolte anti-otomane izbucnite în 1875 în Bosnia-Herțegovina, care se extinde și în Bulgaria, Principatul Serbiei și Principatul Muntenegrului își proclamă independența și declară război Imperiului Otoman, la 30 iunie 1876. Acest conflict, în care Serbia beneficiază de sprijinul material și diplomatic al Rusiei, reprezintă preambulul Războiului Ruso–Turc din 1877–1878. [2]) De altfel, aceasta este, în esență, poziția dintr-un memorandum adresat de ministrul de externe Ion (Iancu) Bălăceanu agenților diplomatici români la 31 martie 1876, când România se află în expectativă și tatonează posibilitatea de a-și obține independența pe cale strict diplomatică. Pe de altă parte, guvernul român tolerează grupurile de insurgenți bulgari care acționează de pe malul nordic al Dunării.

sub suzeranitatea sultanului, care i-a arătat considerație și înțelegere. Sultanul nu era vreun tiran plin de cruzime sau vreun faraon care să strivească un popor supus sub călcâiul lui de fier. Domniile fanariote luaseră sfârșit. Tributul nu mai însemna mare lucru, iar restul era doar o chestiune de etichetă diplomatică. Mai mult, să ne amintim că România obținuse din partea Porții, după Tratatul de la Paris, două concesii extraordinare, la care nu avea dreptul și pe care puterile Europei nu intenționaseră vreodată să i le acorde. Prima dintre ele a fost, așa cum am mai arătat, unirea celor două principate, care ar fi trebuit să rămână pe vecie separate. Cea de-a doua a fost, așa cum am menționat deja, alegerea unui principe străin: o acțiune blamată încă de pe când proiectul doar era adus în discuție. Așadar, amărăciunea – atâta câtă va fi fost – rămăsese în întregime de partea Sublimei Porți, de vreme ce România nu avea nici un motiv de nemulțumire pe care să-l poată invoca spre a-și justifica vinovăția.

La început, principele și miniștrii săi păreau hotărâți să rămână alături de Poartă. Principele, în ciuda simpatiei față de Rusia[1], nu a putut lua partea țarului, fiindcă supușii săi, nevrând să uite ocupațiile rusești din trecut și fiind plini de recunoștință față de sultan, s-ar fi ridicat împotriva unei astfel de măsuri. Prin urmare, a fost trimis un reprezentant la Constantinopol, cu scopul declarat de a discuta un plan de apărare reciprocă. Atitudinea Porții a fost deosebit de conciliantă și fidelitatea principelui Carol ar fi fost răsplătită fără doar și poate la încheierea conflictului, prin noi concesii și chiar prin posibilitatea de a extinde limitele autonomiei. Într-un

[1]) Presupunerea autorului nu este confirmată de documente sau mărturii, care atestă, dimpotrivă, că domnitorul împărtășește neîncrederea față de Rusia a ansamblului elitei politice românești.

moment nefast însă, dl Brătianu, prim-ministrul român, s-a lăsat cucerit de promisiunile Rusiei. Sunt voci care spun că împărăteasa i-a turnat o ceașcă de ceai cu augustele sale mâini și, așa cum se întâmplă adesea, prin bunăvoința ei a sucit mințile republicanului roșu. Oricum ar fi stat lucrurile, odată ce Brătianu s-a sucit, el a început să lucreze spre a-și convinge colegii, iar în ceea ce-i privește pe români aceasta este de obicei o sarcină ușoară. Așadar, în ciuda opoziției deosebit de vehemente venite dinspre o parte a boierimii, răul fusese făcut. Clasele de jos au fost amăgite. A urmat semnarea Convenției româno–ruse[1], la bine și la rău, iar reputația țării a fost iremediabil compromisă în ochii lumii.

Cel mai indignat dintre toți a fost trimisul României la Înalta Poartă, Sir Stephen Lakeman, care nu și-a ascuns supărarea. Chiar pe când Brătianu cădea la înțelegere cu Rusia, Sir Stephen Lakeman stabilea ultimele detalii ale unui plan de acțiune hotărât de comun acord cu sultanul, în vederea apărării intereselor reciproce ale suzeranului și ale vasalului.[2] Desigur, este cât se poate de limpede că principele Carol și Brătianu aveau mari așteptări de la alianța cu Rusia. Mai întâi, le-a fost fluturată cu succes perspectiva unei eliberări depline de sub îngăduitoarea tutelă a Sublimei Porți. La aceasta s-au adăugat probabil aluzii referitoare la câștiguri teritoriale la sud de Dunăre. Mai mult decât atât, este posibil să se fi făcut mențiune și despre Transilvania, către care patrioții români au privit mereu cu jind. Orice s-ar fi stabilit,

---

[1]) Convenția româno–rusă încheiată la București, în aprilie 1877, permite trupelor rusești să treacă pe teritoriul României înspre teatrul de operațiuni, cu obligația de a respecta integritatea teritorială a țării. [2]) În urma acestui eșec, Mazar pașa se retrage definitiv de pe scena politico-diplomatică românească.

putem presupune, fără teama de a greși, că urma să aibă loc un *quid pro quo* de o natură destul de substanțială.

Purtând astfel de tratative cu Rusia și desprinzându-se de toate tradițiile din trecut, România nu se făcea doar vinovată de trădare în fața sultanului și a Europei, dar și de comiterea unui act nesăbuit în toată puterea cuvântului, căci s-a aruncat cu trup și suflet în brațele unei puteri a cărei delicată clemență îi era destul de bine cunoscută. Poate că Rusia o va trata cum se cade; dacă însă Rusia alege să se poarte răuvoitor, cui i-ar putea cere sprijinul? Cu siguranță nu Turciei, căreia i-a adus insulte. Cu siguranță nu Austriei, la ale cărei probleme a contribuit substanțial. Cu siguranță nu Europei, al cărei sfat l-a disprețuit și ale cărei legi le-a încălcat deliberat.

Însă nelegiuirea încheierii Convenției româno–ruse, oricât de gravă ar fi fost, nu însemna mai nimic în comparație cu infamia ce avea să urmeze. Armatele țarului, care obținuseră victorie după victorie, au fost oprite la Plevna, unde Gazi Osman s-a apărat cu admirabilă însuflețire și hotărâre. Descurajat și înfrânt, țarul, care declinase de mai multe ori cu dispreț propunerile principelui Carol, a căzut în genunchi și i-a implorat pe români să-l salveze. Iar românii au luptat bine; este evident că, fără substanțiala lor participare, trupele țarului n-ar fi rezistat, ci ar fi fost forțate să se retragă până ar fi găsit refugiu pe teren aliat. Așadar, principele Carol a adăugat trădării dinainte și vinovăția luptei duse împotriva stăpânului suzeran. Sabia sa a dat lovitura de grație, împiedicându-i pe otomani să învingă, în zbuciumul lor, un vechi dușman.

Desigur, dacă ar fi să găsim vreo scuză pentru un act de trădare, am putea vorbi de vitejia arătată de români, care s-au dovedit mai buni în confruntarea armată decât

aliații lor ruși. Dar iată că nici nu se încheiaseră bine luptele, că rușii au și început să se distanțeze de camarazii lor de arme. În loc să le arate salvatorilor recunoștința pe care, fără îndoială, o meritau, au adoptat o atitudine insolentă. Iar „rana cea mai dureroasă dintre toate"[1] a fost revendicarea acelei părți din Basarabia care fusese redată României în urma Războiului Crimeii. În trecut, întreaga Basarabie aparținea, așa cum am mai spus, Moldovei; abia în anul 1812 a fost cedată, în mod nedrept, Rusiei. Prin urmare, țarul ar fi dat dovadă de eleganță dacă ar fi înapoiat restul Basarabiei prietenilor săi români. Oricum, în loc să manifeste generozitate ori măcar să dea o dovadă de cinste elementară, țarul a pretins acea parte a Basarabiei care aparținea României în schimbul Dobrogei, un ținut lipsit de importanță. Se poate spune că niciodată nu s-a făptuit un act vădind mai mare nerecunoștință; mai mult decât atât, atunci când guvernul român a refuzat propunerea compensatorie, armata rusă a trecut la ocuparea țării, risipindu-se, pe măsură ce primea întăriri, în toate direcțiile.

România este acum în situația unei femei ce-și părăsește soțul, iar apoi este abandonată de bărbatul cu care a fugit. România s-a purtat foarte urât: a încălcat legile ce guvernează Europa și a nesocotit orice principiu de generozitate și onoare; și iată ce-a primit în schimb de la Rusia. La ce a servit sacrificiul uman și material al românilor? La nimic. Mult mai bine ar fi fost să treacă de partea Turciei, așa cum o cerea cinstea – întotdeauna adevărata politică –, ca să-i alunge pe intrușii de la hotare.

Astăzi moldo-valahii se revoltă zgomotos în contra perfidiei acelora ce le-au fost, *quondam*, aliați. Misivele lor, alcătuite din fraze pompoase și formulări extravagante,

[1]) William Shakespeare, *Iuliu Cezar*, actul II, scena 2.

sunt trimise tuturor puterilor Europei. Rugămințile lor au rămas însă zadarnice. Nimeni nu dorește să se ridice pentru un stat care s-a dovedit complet nerezonabil.

Este imposibil de prevăzut cum se va încheia acest conflict. La momentul când scriu rândurile de față, armatele rusești și românești sunt concentrate în Principate, în tabere diferite; românii sunt însă prea slăbiți pentru a ține piept trupelor țarului, așa încât vor fi nevoiți să cedeze, în cele din urmă, și să guste încă o dată din pâinea umilinței. Totuși, poate că înainte ca mica mea lucrare să vadă lumina tiparului se va întrezări perspectiva unei soluții. Congresul, de la care se așteaptă atât de multe, va avea loc în curând. Miniștrii și atașații au plecat deja spre Berlin. În decursul timpului pot apărea state noi. Vechile imperii se pot destrăma și pieri în cele din urmă ca un vis. Turcia ar putea fi condamnată definitiv la decădere în Europa, și din haos se pot ivi alcătuiri mărețe. Multe dintre așteptările nutrite se vor adeveri, iar altele vor fi sortite dezamăgirii.[1]

---

[1]) Fără a intra în amănuntele politico-diplomatice ale Congresului de la Berlin, se cuvine spus că, în pofida insistențelor românești, România este privită cu ostilitate sau indiferență de marile puteri, singurul sprijin, modest, venind din partea Franței și a Austro-Ungariei. La intervenția acestora, delegația condusă de Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu este admisă doar pentru a-și expune punctul de vedere. Congresul consfințește pierderea sudului Basarabiei în favoarea Rusiei și oferă drept compensație Dobrogea de la Silistra până la sud de Mangalia și până la Dunăre spre nord, precum și Delta Dunării și Insula Șerpilor. Prin tratatul semnat la 13 iulie 1878 se recunoaște independența României cu condiția reglementării favorabile a situației civile a evreilor. Recunoașterea *de iure* a independenței de către Franța, Marea Britanie și Germania are loc abia în 1880, după îndeplinirea formală a condiției din tratat. Tensiunile cu trupele ruse care ocupă Bulgaria continuă până spre 1880.

Îmi e greu să-mi imaginez, totuși, ce se va întîmpla în Peninsula Balcanică dacă puterea sultanului va dispărea pentru totdeauna. Odată cu apariția unei multitudini de state mici se vor ivi și o mulțime de interese noi sau de invidii amarnice. Nici o țară și nici o națiune nu va fi îndeajuns de puternică pe cont propriu, astfel încât să le țină la respect pe celelalte. Unele priviri se îndreaptă spre Elada, altele spre România, ca reprezentantă a Romei, însă nici una din ele nu poate, prin forțe proprii, să preia conducerea.

În umila mea opinie, România mai are destule de făcut pentru rezolvarea propriilor probleme. Nu îndrăznesc să fac presupuneri în legătură cu viitorul său. A renunțat de bunăvoie la singura poziție pentru care era pregătită, și rămâne de văzut dacă va mai putea fi întoarsă la fosta sa vasalitate. Oricum, cred că un lucru este limpede. România nu poate supraviețui singură. În poziția geografică în care se află, ca stat independent, va cădea, mai devreme sau mai târziu, sub stăpânirea Rusiei sau a Austriei – cel mai probabil, a celei dintâi. Politica aventurii pe care a urmat-o principele Carol a fost cea mai sinucigașă dintre toate cele la care se putea gândi.

Poate că la Congres se vor găsi, totuși, mijloace de a evita catastrofa iminentă. România s-a acoperit de rușine din pricina conducătorilor săi, dar masa populației este încă onestă și loială. „Dar oile acestea ce au făcut?", s-ar putea întreba cineva, pe bună dreptate. Și susțin încă o dată: românii, ca popor, merită încă respectul Europei. În ciuda tuturor neajunsurilor, au și numeroase calități demne de toată stima; după ce am locuit timp de trei ani în mijlocul lor, le port o afecțiune aparte. Sunt buni și ospitalieri, sunt tovarăși plăcuți, sunt dedicați trup și suflet țării lor și amintirii unui trecut odinioară glorios.

Nu le lipsește nici deschiderea către progres; românii sunt, în mod evident, cea mai promițătoare dintre națiile creștine ale Răsăritului. Lăsând la o parte pretențiile lor absurde privitoare la Dacia Traiană, aspirațiile lor se bucură de înțelegerea oricui ajunge să le cunoască. Pe de altă parte, Europa nu ar trebui să uite că Valahia și Moldova au fost, secole de-a rândul, un bastion în calea năvălirilor succesive ale mulțimilor de hoarde barbare.

SFÂRȘIT

VINTAGE

România lui Caragiale văzută prin ochii unui englez

Pentru cititorul de azi, una dintre cele mai surprinzătoare întâlniri pe care le prilejuiește acest volum este imaginea României lui Caragiale văzute prin ochii unui englez. Este o Românie care iese din amorțeala Răsăritului și se îndreaptă grăbită spre Europa progresului, o Românie cu pașii nesiguri, dar care gesticulează exuberant, însuflețită de un entuziasm copilăresc.

Englezul nostru ajunge aici la puțină vreme după ce se stinge vacarmul revoluției de la Ploiești, pe care o pomenește în câteva rânduri. Este un obișnuit al Teatrului Național – unde tânărul republican Caragiale funcționează ca sufleur – și se lasă prins în vâltoarea carnavalurilor și a încăierărilor de galerie. Înregistrează spectacolul grotesc al duelurilor între spadasinii de ocazie care se luptă pentru o birjă de față cu damele. Contemplă forfota amploaiaților și ofițerimii mărunte care-și zăngăne săbiile la promenadă pe caldarâmul plin de gropi. Se răcorește cu o bere în grădinile de vară, vrăjit de muzica lăutarilor, cot la cot cu vreun jupân Dumitrache. Se amestecă în zarva și mulțimea de la târgul Moșilor. Admiră caleașca principelui Carol și a principesei Elisabeta la Șosea. Și, desigur, petrece o noapte la stabilimentul central din Ploiești, în atmosfera colbuită și sordidă pe care o știm prea bine din „Grand Hôtel Victoria Română".

Dincolo de pitorescul burgheziei române care abia lepădase giubeaua și încerca să se deprindă cu straiul nemțesc, descrierile lui J.W. Ozanne alcătuiesc una dintre puținele cărți dedicate de un străin României în secolul al XIX-lea și ne pun în fața ochilor un tablou întreg și precis desenat al țării și oamenilor dinaintea Războiului de Independență.

ISBN 978-973-50-4816-7